

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

1990, 2
.35. liburukia (2. aldia)
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Elkano, 5 - 1. - 48011 Bilbo

Argitarapenen Batzordea / Comisión de Publicaciones:

Burua:	Jean Haritschelhar
Kideak:	Juan Mari Lekuona J. M. Satrustegi J. A. Arana Martija Pello Salaburu F. Luis Villasante Endrike Knörr Patxi Altuna Pierre Charritton

Eragile eta Idazkaria: Ricardo Badiola Uriarte

© Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564

Euskera

ISBN. 85479

Legezko Gordailua BI-1409-90

Fotokonposaketa: Rali. Particular de Costa, 12-14 - 48010 Bilbo

Elkar, E. Koop. grafikagintza. Autonomia, 71 - 48012 Bilbo

Maketazioa eta orrazketak: R. B. U.

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones. Se ruega dirigirse al Director.

AURKIBIDEA

NOVIA DE SALCEDO, MIGEL ARRUZA ETA GABRIEL MANTEROLAREN MENDEURRENAK (Bilbo, 1990-II-23)

Tomas Uribeetxebarria Bizkaiko Kulturako Foru Diputatua, <i>Novia de Salcedo, Migel Arruza eta Gabriel Manterolaren mendeurrenak ospatuz</i>	271
Jean Haritschelhar euskaltzainburua, <i>Novia de Salcedo, Migel Arruza eta Gabriel Manterolaren mendeurrenak</i>	273
Eusebio Erkiaga, <i>Euskaltzaindiaren hasieratik urgazle izan zanaren mendeurrena: Migel Arruza egia (1890-1966)</i>	275
Juan San Martin, <i>Don Gabriel Manterola, mendeurreneko oroitza</i> .	281

GREGORIO ARRUEREN HERIOTZEKO MENDEURRENA (Zarautz, 1990-IV-20)

Antonio Alberdi herriko Alkatea, <i>Gregorio Arrueren heriotzeko mendeurrena</i>	291
Jean Haritschelhar, <i>Gregorio Arrueren mendeurrenean</i>	293
Karmelo Iturria, <i>Gregorio Arrueren biografia</i>	297
Maite Etxaniz, <i>Gregorio Arruren Santa Jenobebaz beste zerbait</i> .	313

Jose Antonio Arana Martija, <i>Gregorio Arrue, Mazoren lehen itzul-tzailea</i>	323
--	-----

BATZAR-TXOSTENAK

Xabier Diharce “Iratzeder”, <i>oroitzapen purruxken purruxkak</i> ...	329
Juan San Martin, <i>botanika lexikoa Eibarren eta Toribio Etxebarriaren Lexicon lanari gehigarriak</i>	337
Xarles Videgain, <i>tripot, lehatxun, ez adiorik: Euskal Atlasaren in-formatizatzeke bidean epantxu zenbait</i>	367
Martin Haase, <i>erdal hitzen mailegatzea Iparraldeko euskaraz</i> ...	405
Txomin Peillen, <i>Gaskoniako Okzitanoarengandikako maileguak euskaraz</i>	417

EUSKALTZAINDIAREN BATZAR-AGIRIAK

<i>Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak, 1990-I, II, III, IV, V, VI</i>	427
<i>Autodeterminazioaz Adierazpena/Declaración sobre la Autodeterminación (Zarautz, 1990-IV-20)</i>	442

BERRIAK

Jose Antonio Gesalaga “Zaldubi”, <i>aitona zaharra</i>	459
Xanti Zabala “Lezo”, <i>gogoetak</i>	461
Antton Kazabon, <i>esnatzerakoan</i>	463
Jose Antonio Arana Martija, <i>Joannes Leizarraga Testamentu Berrira, Kalendreraren ABC liburukien faksimilezko berrargitarapenaren aurkezpena</i>	465

HILBERRIAK

Patxi Altuna, <i>Aita Patxi Etxeberria S. J. (1900-1989)</i>	471
Emile Larre, <i>Jean Hiriart-Urruty (1927-1990)</i>	477

	267
Pierre Molères, <i>Jean Hiriart-Urruty euskaltzainaren hiletak</i>	483
Jose Maria Satrustegi, <i>Marcelino Garde, Erriberako euskalduna</i> .	489

ZUZENKIZUNAK/FE DE ERRATAS

Endrike Knörr, <i>Bilbo izena dela eta</i>	493
--	-----

EUSKALTZAINDIAREN AURKITEGIA

Egoitza / Sede	497
Azkue biblioteka	497
Gordailua / Almacén	497
Ordezkaritzak / Delegaciones	499
Euskaltzainburugoa / Cargos académicos y ejecutivos	501
Euskaltzain osoak / Académicos de número	503
Euskaltzain ohorezkoak / Académicos de honor	505
Euskaltzain urgazleak / Académicos correspondientes	507
Aurkibidea 1990	515

**NOVIA DE SALCEDO, MIGEL ARRUZA
ETA GABRIEL MANTEROLAREN
MENDEURRENAK**

Bilbo, 1990-II-23

**NOVIA DE SALCEDO, MIGEL ARRUZA ETA
GABRIEL MANTEROLAREN MENDEURRENAK OSPATUZ**

Bilbo, 1990-II-23

*Tomas Uribeetxebarria
Bizkaiko Kulturako Foru Diputatua*

Berriro ere Foru Aldundi honek ohorez hartzen du Euskaltzaindia bere hileroko bilera egin dezan eta eskertzen dio Bizkaiko Jauregi hau hautatu duelako hiru Bizkaiko idazle ezagun eta garrantzitsu ospatzeko: bi bilbotarrak, eta hirugarrena, berriz, zeanuritarra.

Nik ez daukat hemen zer aipatu beharrik Pedro Novia de Salcedo eta haren hiru lurraldeen defentsa historikoa edo haren hiztegi etimologikoa, ez eta Gabriel Manterolaren edo Mikel Arruzaren lanak, beste batzuk azalduko bait dituzte bilera honetan.

Hala ere, Pedro Novia de Salcedo Bizkaiko Foru Aldundi honetara hain loturik egon zenez eta aldi ezberdinetan Diputatu Nagusi ere izan zenez. Foru Aldundi honen eta Diputatu Nagusiaren izenean bereziki aipatu nahi nuke eta berriro ere Euskaltzaindiari aditzera eman gure poza eta atsegina etxe honetan hartu ahal izan dugulako gizon haundi hori ospatzeko.

NOVIA DE SALCEDO, MIGEL ARRUZA ETA GABRIEL MANTEROLAREN MENDEURRENAK

Bizkaiko Foru Diputazioa, 1990-II-23

Jean Haritschelhar

Euskaltzainburuaren sarrera hitzak

Tomas Uribeetxebarria, Bizkaiko Kultur Diputatua,
Jaun Andereak, arratsalde on.

Eskerrik asko zuri, Tomas Uribeetxebarria jauna, egin diguzun ongi etorriaz. Aspaldidanik badakigu gure etxean gaudela hemen, Foru Aldundi honetan. Badakigu ere Bilbon ukanen dugula gure egoitza berria, hain zuzen Plaza Barrian eta zor diogula Foru Aldundiari, erakunde honek hartu dituen erabakiei esker.

Gaur bilduak gara hiru bizkaitar idazleen ohoretan. Lehena, Pedro Novia de Salcedo deitzen da, Diputatu Nagusi izana, etxe honetako nagusi beraz joan den mendean. Foruen alde jokatu da bere bizian baina denbora berean euskararen kezka erakutsi du *Diccionario etimológico del idioma bascongado* deritzan esku izkribuarekin, zendua zelarik argitaratua, 1887an Tolosako Eusebio Lopez-en irarkolan. Baina bizkaitar ospetsu horretaz, ni baino hobeki mintzatuko da Alfonso Irigoyen bizkaitar euskaltzaina.

Bigarrena da Migel Arruza Egia, hau ere bizkaitar zintzoa eta idazle bikaina. Jadanik agurtu ditut haren senideak eta orain agurtzen ditut publikoki Euskaltzaindiaren izenean. Idazle horretaz mintzatu behar zitzai-gun Erkiaga euskaltzain jauna, baina gaixorik izanez, utzi digu bere txostena eta Jose Antonio Arana Martija euskaltzain jaunak irakurriko du.

Hirugarrena, Gabriel Manterola, sortzez Zeanurikoa, apaiz eta erre-tore egona Eibarren, erbestera joan aintzin gerlarengatik. *Jaungoiko-Zale* elkarteko langile ona izan da eta Juan San Martin euskaltzain jauna

Gabriel Manterolaz mintzatuko zaigu berak ongi ezagutu duelakotz. Gutartean daude Gabriel Manterolaren familiakoak, haien artean Ander Manterola adixkidea eta eskaintzen diet nere agurrik beroena.

Hiru idazle ohoratuak izanen dira eta horrelako ospakizunak antolatuz, Euskaltzaindiak bere eginbidea betetzen du, aintzinekoen oroitzapena atxikiz, aurreko idazleek zaindu baitute euskara, Euskaltzaindiak zaindu nahi duen bezala, euskalkiak begiratzuz eta euskara literario bat bultzatuz. Badu hogeitaz bi urte xede hori hartu zuela eta segituko du bere lana helburu berarekin.

Barkatuko didazue hemendik alde egin behar baitut. Alabaina galdegin didate mintzaldi bat egitea Gasteizen bildua den Pirineotako lan talde baten aintzinean arratsaldeko bostak eta erdietan. Banoa beraz uzten dudala arratsalde honetako bilkura J.M. Satrustegi Euskaltzaindiaren idazkariaren eskuetan.

Eskerririk asko.

**EUSKALTZAINDIAREN HASIERATIK URGAZLE
IZAN ZANAREN MENDEURRENA:
MIGEL ARRUZA EGIA (1890-1966) (*)**

Bilbo, 1990-II-23

Eusebio Erkiaga

Haren gurasoak, aita Mungiako semea, ama Gatikako alabea, Migel Bilbon jaio zan, hain zuzen Irakaskintzako 2. mailako Institutu etxean, aita hango kontserje zan eta.

Mutikoa, bost urte zituanean, aita hil eta umezurtz geratu zala, Algortako osabek eurenera eroan eben; ama Bilbon lotu zan.

Hamazazpi urte inguru zituanean, Migelek bizikaturea lortu eban “La Polar” aseguruen bulegoan, eta orduan amagana bihurtu zan. Geroago, lanbidea Banco de Comercio-n izan eban eta 28 urtekoa zala Klotilde Sopelanagaz ezkondu zan eta familia ederra izan eben, hiru seme ta hiru alaba.

Arruzak eta biok alkarren ezagupidea lehenengoz zertzean bilbotar euskalduna bailitzan agurtu ninduan. Horraitino, Bilboko euskalduna ete zan, susmoa, aierua sortu jatan kaskarrean. Izan ere, ondotxo dakizue euskaltzain jaunok, orainarte, euskaldun oro nonbaiteko euskalduna izan da, izan gara, txikitatik eta geroago ere, eta hain nabarmena izan da iraupen hori, atxiki hori, bada, Bonaparte printzearen entzumen finak eta adimen argiak, euskera modu anitzaz baliaturik, egin-eginean dialektologi sail adartsua burutu eben eta: lehenbizi euskalki nagusiak begi-ziztan ulertuz, hurrengo subdialektoak, eta jarraian, Jaungoikoa lagun, uri, ibar, haran, bailara, errearte eta mendi giroko hizkera ta mintzabide berezi ugari entzun, aditu, ezagutu ta ikasi ondoren, hain egoki ta maisukiro, moeta erduetan saikatu zituala.

Arruza Bilboko euskalduna zala... Ez nintzan konforme geratu. Arean, XX mende erdian Bilbo barrutiko hizkerek ez dau, nire eritiz, herri-

(*) Beronen ezin etorriagatik, Jose Antonio Arana Martija euskaltzainak irakurria.

-susterrrik, arorik ez girorik izan, Bilboko euskerea gino esan ahal izateko, doinutasun ta molde herrikoï berezirik izan ez daualako. Nire susmoak zutik iraun eban, eta Arruzarekiko ta euskerearekiko nire pekua ha bera hil ondoren argitu neban, harenera joan eta alabakaz berba egin nebanean; hain zuzen, nerabilen itaunea zorrotz egin neutsenean. Euskerea ahaztu... euskerea geroago ikasi.

Eta begira, lan hau gertetako esku artean izan ditudan paperen artean, orainarte jakin ez dodana irakurri dot. Arean, Mikel Zarate zana ere, susmo ta peku berberaz ibilia zala. Hona hemen haren esaldia: "Euskera asko daki Arruzak, baiña «euskaldun barri» usaiña darioe, batzutan, bere idazlanai" (*Bizkaiko Euskal Idazleak*, 203 orrialdea).

Guadianako uren ixtorio-mixerio dalakoaren fenomeno ha hemene ere ez ete dogun, neure kautan esan izan dot. Ausaz, ezkutatu diran urak, barriro agertzean berberak ete diran; halako etenik gertatzen ez ete dan.

Eta honela, Guadianaren uren fenomeno hori, euskerearekiko, Acruzagan jazo ete zan, Lizardigan ere... Umetan euskaldun, mutikotan euskera ments izan... Eta barriro, euskalduntze saio eskergak.

Lizardi aipatu dogun ezkerro, aldatu dagigun haren pasarte bitxi haxe. Entzun: "Ara. Badet nik laguntxo bat. Errez-zale purrukatua da iñorena irakurtzekoan. Baña, bera idazten asten danean, luma biurritzen zaio, ta inork ez dio kolperik konprenditzen. Gertatu izan zaio iñoiz adiskideren batek lantxo bat eskatzea: Aizak i, itzaurre bat egin bear diak, erderazko teatro au traduzitu bear diguk... Baña!... (au eskua altxata) faborez!!, erreza izan dedilla, e?... Vanguardismorik ez diagu bear!... Kuitauak, bada, egiñalak egiten zitun, ni naiz testigu; ustez, aingeruak berak baño malizi gutxiagokin itzak yosten zitun: bere lantxoa eman eta zai gelditzen zan. (...) Noizbait ere, orratio, eman diote zearoko etsia. Gure olerkari baten bertso yator errikoï bat irakurriberrria zan, eta egillea ikusi zuneko an diyoakio bostekoa estutzera. Besteak, lotsati-samar, ala esan zion: Eskerrik asko, eskerrik asko... Zuek bezela ez dakigu, baña... amaren bularretik aziak gaude beintzat... Zuek, berriz, iñork ba al daki nongo errapetik edoski zenuten? Ateraldi aretxek argi eman zion nere laguntxoari. Bereala, gorri-gorri eginda, izkide errikoïari aitortu bear izan zion baietz, bera etzala txikitan amarenetik aritu..., biberioiakin azia zala..." (ITZ-LAUZ 84-85 orr. Donostia 1934).

IRAKASLE

Arruzak berrogetaz urteak izango zituan euskal-irakasle maila jasora heldu zanean. XIX.mende azkenean Bizkaiko Aldundiak bere kabuz eta diru laguntasunez, lehenengo euskal-katedra sortu eban Bilboko Institu-

tuan. Irakasle R.M. Azkue izan zan; honek, ordezko, Ebaristo Bustinza “Kirikiño” utzi eban. Errepublika denboran, ostera, lau ziran irakasleak: Jose Altuna, J. Gandariasbeitia, Tomas Agirre “Barrenoso” eta Migel Arruza. “Kirikiño” 1929.urtean Maiñarira joan zan, bere sasipera; ez saripera.

Arruzak Estaduko eskoletan be jardun eben euskal-klaseak emoten, berberako Ribera kalean unada baten.

LANAK

Euskeraz idazten hasi zanean 21 urte zituan. Prosaz eta baita izneur-tuz be, eurrez idatzi eban. Non agertu be, izan eban, arean: Hermes, Aberri, El Bidasoa, Jesusen biotzaren Deia, Euzkadi egunkaria eta La Gaceta del Norte egunkaria. Azken honetan unada batez 1933-36 bitar-tean Euskal-atalaren arduradun gertatu zan eta bere lantxoak be, agertu zituan. Gerratean, 1937. urtean “*Eguna*” euskal egunkari bakarrera be, bialtzen euskuzan idatziak. Gerrate ostean, haren lanen argitaratzaile: *Euzko Gogoia, Egan, Karmel, Zeruko Argia, Olerti*.

Batik-bat bizkaieraz atondu zituan bere emoiak. Neurtitzez eginda-koetan olerki harikoak be bai, baina alegiak batez be, harek arkamele esanikoak. Lexikoan, hitz arruntak, arkaikoak eta neologismoak esteka-tzen zituan. Joskera artezez idazten ahalegindu zan. Erabiliriko izenor-deak: “Garbizale”, “Garbizale zar”, “Urratza”, baina sarrienik “Arrugain”.

Harek antolaturiko liburuak:

1. *Método Massé-Dixon*, euskeraz jarria (Bilbo 1923). 160 orr.
2. *Método práctico para aprender el vascuence* (Bermeo 1925) 146 orr., Gaubekaren irarkolan. Atzerri izkuntzetatik itzuli ta euskerari egokitua.
3. *Euskal-ikasbide erraza* (Bilbo).
4. *Euskeraz ikasteko bide erraza* (Bilbo 1934). Bigarren irarraldia, Verdes-Atxirikanean, 107 orrialde. Hitzaurrea R.M. Azkuek egina, orrial-de bat.
5. “Etxe-kalte” (Bilbo 1934), Anton Truebaren “El Judas de Casa” ipuina, bizkaieraz ipinita, Verdes-Atxirikanean, 80 orrialde, Arsenio Beas-koetxearen edergarriak.

Lan honez Aingeru Irigaray-ren berbak: “Ondo ezaguna da «Arru-gain» euskaltzaleen artean, *La Gaceta del Norte*-n bere euskal lanak xurga-xurgaka aogozatu ditzake-ta. “Etxe-kalte”-n darabilen euskera biz-kaitar errikoia duzu: argi, zuzen, aratza, garbiegikeria gabe; edozein eus-

kaldun zerbait dakianak, aixa irakurriko du Truebaren ipui au; ala ere, bear bada, gaur eguneko irakurleai lirismu laiñoegi batez jantzia irudituko zaie” (RIEV, XXV, 1934, 198 orr.).

Horraitino, Truebaren ipuin hori lehenago ere euskerara itzulia egoan; Antero Apaolazak egina eta “Patxiko Txerren” izenez Bergaran 1890. urtean argitaratua, hain zuzen Arruza jaio zan urte berean, alajaiña. Geroago, 1915 eta 1917 urteetan barriro ere argitaratua. Migelek lan hori adionez ikusi ete eban? Ez dakigu. Erkatze zeregina gazte ikastunen batek egin lei, bigarrenean lehenengoaren azterrenik aurkitzen ete dauan.

6. Jo (Bilbo 1966). Umeentzeko euskal irakurbidea, irudiz apaindua. Aita Lino ta Olabeaga anaia lagun zituala egina. Editorial Vasco-Americanaren irarkolan, 78 orrialde. Arruza hil aurretukoa.

7. Irrati-saioak. Azken urteetan, Xabier Peña Albisu lagun eballa Bilboko Erri-irratitik Euskal Orduan zabalduriko saioak. Argitara bageak dira.

Aita Onaindiaren eritziz, Arruza langile porrokatua zan, euskal idazle amorratua. Euskerearen aurrerakuntzarako edozer jakon atsegin, eta besteen ahaleginei indar emoteko gertu egon ohi zan. Hil zanean, Euskaltzaindiko urgazlerik zaharrena bide zan.

Gerrate denboran —beste asko lez bildurrak jota, jakina—, Iparraldera ihesi joan zan, etxeko guztiakaz, eta 1937-40 bitartean Donibane Garazin eta Armendaritzen egon ziran, harik eta urte horretan —eta orduan alemanen bildur—, Bilbora bihurtu ziran arte. Hona itzuli eta etorri barritan gorriak ikusi zituen, senperrak, lanaren bila, eta aurkitzen gatx, irabazpiderik ez... Halakoren baten “Harino Panadera”-ren bulegoan sartzea lortu, eta hantxe jardun eban zahar-mailako sari garaira heldu arte.

BIRRITAN ZADORLARI

1950 urte inguruan Krutwig euskaltzainak Bilboko urgazleei dei egiten eutsen eta Euskaltzaindian hilerok bilerak egiten hasi ziran. Juan Gorostiaga, Garro, Arruza, aita Lino... Garrok eroan ninduan ni hara. Aita Imanol Berriatua ere, etorten zan. Krutwig jaunak Julio Urkixo Filologi Elkhargoa sortu nahi eban, bera buru izango eta lehenbizikoan Arruza zadorlari. Erabiliko genduan lanabesa lapurdiera klasikoa izango zen: Axular, Etxeberri Sarako... Buru zanak lexiko eta aditz formen zerrendak atondu zituan. Gramatika egokia egingo genduan, asmo nagusiaren arabera, eta beste hizkuntzetako obra on eta ospatsuen itzulpenak egingo. Isidoro Fagoagak Buenos Airesen ateraten eban *Gernika* hiru hizkuntzako aldizkarian agertzen genduzan lapurdieraz gure prosak,

gure neurtitzak. Aldi hartan Arruzak Ateneuan ikastaro bat edo beste zertu zituan.

Aita Villasante euskaltzain oso egin ebenean, haren sarrera jaia Bilbon, Aldundiaren jauregian ospatu zan, eta sarritan lez orduantxe ere, euskerearen kukuiek euren zitala agertu eben, euskaltzain barriaren hitzaldiari Krutwig-ek eginiko erantzuna amaitu zanean... “Txalo luzeegiak” entzun zirala ta. Horrez ganera, erantzun hitzaldi horren paperak han maipuruan egoanak Oleagari eskatu, eta bertatik Gobernari zibilaro eroan eutsoezan. Ondorioz Krutwig euskaltzainak begiratu ki Hegoe Euskalerritik hanka egin eban. Ganeko egunean harako “busca y captura” agindua iragarri eben. Eta hor amaitu zan jaiobarri genduan Jul Urkixo Elkhar goa.

Geroetan, euskal-giroa zelanbait berotu guran 1960. urtean edo, Bilbon “Euskaltzaindiaren Laguntzaileak” taldea antolatu nahi izan zan. Buru, Nazario Oleaga, ta hor ere Arruza zadorlari. Oker -ulertzeak gertatu ziran eta ekintza hori be, bertan behera laga zan.

EUSKERADUN EGUNKARIAK

Arruzari norbaitek euskerearekiko kezkea sartu eutsan, eta horri atxikirik bizi izan zan, untzorria hormeari lez. Aldaketa joerek eta gazte ausartek eginiko erasoak jasaitean, arbindu egiten zan, erre, estutu, badaezpadako ekintza horreek euskerearentzako kaltegarriak zirala uste izaten eban eta. Akulua eskuar eukiten eban, ziki egiteko prest.

Bere sasoian egin zituan istudioen barririk ez dogu. Euskerara itsutu zanetik, gure elederraren ezagutzea be tamainan izan ebal leitekena da; eta gaztelaniar literaturarena ere bai. Gogoan dot harek, agirakako idatzi baten “culta latiniparla” aipatu ebal.

Dana dala, eta noizbait idatzia dot, ez eban eguno bere burua handitzat jo. Irakasle ezezik, kazetari ere izan zan. Bestek izan ez eban eretia gertatu jakon eta aukera hori ez eban alperrik galdu, ondo ustiatu eban: *La Gaceta* zalakoan, 1933-36 urteetan eta geroago 1956-58 bitartean euskal-atalaren arduradun suertatu eta bere lantxoak ere agertu zituan.

Ba zan Bilbon, eta ba da beste egunkari bat, zeinen tiradea gerrate aurrean txit urria izaten zana (izen bikoa, ta bigarrena *Euskal Herria*); baina orain aspaldi tirada itzelak, ikaragarriak egiten dituana. Horraitino, eguneroko indartsu horrek —Axularren esate-moldez adierazoko dot—, euskerea... ez dau senide, ez dau etxeko, ez dau auzo, ez dau ezagun ez lagun; arrotz zaio, mamu zaio, atariko haizea aina...

Barriro ere, Lizardi aipatuko dogu, honek 1930. urtean euskal-egunkaria al bait lasterren atera beharrez eginiko istudio ta aurrekontuak ikusi izan

ditut eta. Egunkariaren izena *BAI* izango zan (Aipatu beste egunkari indartsu horretan *BAI* versus *EZ*).

Oraingoan, euskal-egunkariaren haur-min eske dabiltz euskaltzaleak. Irakurleak non dira, perretxikoen antzera sortuko ete? Gainera zarauzta-rrak Euskerea haundiki soinekoz jantzi nahi izan eban.

Esanak esan, biok ondo merezi izan eben eta, degiogun gorazarre Lizardiri, degiogun gorazarre Arruzari.

DON GABRIEL MANTEROLA, MENDEURRENEKO OROITZA

Bilbo, 1990-II-23

Juan San Martin

Gabriel Manterola Urigoitia, duela ehun urte jaio zen Arratian, Gorbeapeko Zeanuri herri polit bezain jator horretan. Santi Onaindiak dioenez, 1890.eko Martxoaren 17an, Arregia kalean, eta hurrengo egunean bataiatu zuen Jose Antonio Uribe apaiz jaunak. Gurasoak: Florentino Manterola Gortazar, Zeanuri bertakoa, eta Nikolasa Urigoitia Elizaga, Arteakoa (Gaztelu-Elexabeitia). Aitaren aldetiko jatorria Zeanuri bera omen, eta amarena Otxandio eta Galdakao.

Euskaltzale kementsua eta idazle trebea zelako izendatu zuten urgazle Euskaltzaindiaren sorreran, eta gure Erakunde honen urre-etzeietan ohorezko euskaltzain.

Bere herrian eta Galdakaon egin zituen lehen ikasketak. Hemen, osabarekin bizi zen, Erruperto Aranategi apaizarekin hiru urteren buruan ikasi zuen latina, Gasteizko Apeztegian sartu baino lehen. Gero, 1905.etik 1913.era bitartean, hiru urtez Filosofia eta bostez Teologia ikasketak burutu zituen. Gainera urtebete itxaron behar izan zuen apaiz egiteko adina bete arte. Azkenik, 1914. urtean, Prudentzio Melo apezpiku zela eman zuen lehen meza. Eta berehala, Eibarrera apaiz-laguntzaile eta monja/serora kapilau edo kaperau.

Eibar, industri hirietarik euskaldunena edo hiri euskaldunetatik industriatuenena. Era askotariko tresneria egiten bazen ere, XV.mendetik zetorkion suzko armagintza zen nagusi; eta "langabezia" zer zen ez bazekiten, lanik-eza ondotxo ezagutzen zuten eibartar armaginek.

Baina Don Gabriel hara joan zen urte berean krisiaren itzal izugarritik irtetzen ari zen; Europako gerratea piztu zenez, lanetik ugaritasuna etorri zen, armaginentzat urterik oparotsuenak ezagutzeko. Aldiz, Armagintza Eskola sortu berria, bere zuzendari zen Julian Etxeberriaren eraginez, armagintza irakaskintzetara baino gehiago bestelako beharrizanetarantz bideratua zuen, eta eibartarrok etorkizunari itxaropentsu begiratzen

hasiak ziren. Felipe Arrese Beitia otxandiarrek epika gisako poema haie-tan agertu zuen bezala.

Ai!, baina, Eibar hiri gorria zen, ez agian auzoek uste zuten adina, bai ordea apaiz gaztetxoek gorriak ikusteko. Ez dakigu Prudentzio Melo apezpikuaren prudentziaz ote zen ala historiaz jantzia eta kulturaz zuhur nabari zen Eugenio Urroz parrokoaren gomendiozkoa, kriterio berriekin zetozen apaizak igortzea. Zeren Don Gabrielen ondotik igorri bait ziren Don Juan Ibargutxi gaztetxoak dotrinaz hezitzeko eta Don Poli Larraña-ga, langileriak zekartzan gizarte arazoetan laguntzeko; eta hau izan zen Eusko Langile Alkartasunaren sortzaile, Eibarren U.G.T. bere gailurrik erpinenean zen garaian. Sindikatu horrek ematen zien sozialistei indarra klase borrokaz soilik arduratzen zirenean, hori bait zen helburua; baina aldiz, nazionalismorik ez hangorik eta ez hemengorik.

Garai haietako gizarte giroaz lehendik ere zenbait berri emanak ditut Don Juan Ibargutxi eta Toribio Etxebarriaren mendeurrenetan, 1984 eta 1987. urteetako *Euskera* agerkarietan argitara emanak dira.

Don Gabriel, komentu batetako kapelau joan bazen Eibarrera, ez uste izan edonolako kargua zuenik. Bera jabetu behar zen eliza herri askotako parrokiak baino garrantzitsuagoa zen. Hori ondo ulertzeko kome-nigarria deritzot Isasiko komentuaren sorreraz eta historiaz zertzelada batzu adierazteari.

Guk Markeskua izen soilaz ezagutzen dugun jauregia, XVI.mende-koa, oraindik zutik dago Isasi kalearen altuenean, Otaola (Otola)-rako kaminoa hasten den tokian. Hiri-bilduaren Untzaga ataritik Bizkairantza bidean. Jauregi horri loturik, Untzagako dorre zaharraren jaun eta jabe zen Martin Lopez de Isasi eta beronen emazte Domenja de Orbearen erakuntza, Argatxa zeritzan tokitik Santa Ines ondoan Isasi zeritzonerai-noko inguru hartan frantziskotar mojen komentua eraikitzeko, Isasi jau-regiari bat eginik, 1595.urtean komentua eta eliza XVII.mendearen hasieran eraiki zen, Migel Aranburu frantziskotar arkitektoak prestatu zuen proiektuaren arabera, Hernando Loidi, Migel Garaizabal eta Joan Arostegiren zuzendaritzapean.

Antonio Isasik hartu zuen lehen oinordekotza, eta honek bere seme Juan Isasi Idiakezekin, Valladoliden karmeldar fraide zen osaba Juan Orbearen bidez, Gregorio Fernandez-ekin lortu zuen erretaulagintzarako ebazpena. Eta 1625-1629. urteetan egin zen, imajina nagusitzat Kontze-zioko Andra Maria jarriz. Conde de la Viñaza-ren ustez, Gregorio Fernández eskultore ospetsuaren eskutik irten zen irudirik hobereneta-koa zen. Eliza oparotsua, bai neurritz eta bai ederrez, Isasiko hura.

Hirugarren belaunaldiko Juan Isasi Idiakez izan zen jaunik ospetsue-na. Erregeren gortean sarrera onekoa, Felipe IV.aren semeen maisu, Pié

de Concha konde tituludun bakarra. Franzisko Fernando (Cardenal Infante) eta Baltasar Karlos printzea maiz egoten ziren jauregi horretan. Izan ere, Argatxa eta Isasitik Ipurua eta Kaskarrengua baserrietarainoko baratzek zituen, Santa Ines barne zelarik, zuhaitz ederrez horniturik, ez zitzairen faltako non josta. Eta egotaldi horietako batean, 1634.eko Martxoaren 11.an, hor hil zen Frantzisko Fernando, Felipe IV.aren seme naturala. Eliza horretan egin zitzaizkion Escorial-era eroateko prestakuntzak.

Gero beraren anaia Baltasar Karlos printzearen hezkuntzaz arduratu zen, eta aipagarria da 1635.urtean Madridetik Gipuzkoako Batzarretara idatzi zuen gutuna, non erakusten duen euskaraz zerbait irakasten ziola: "...gusta su Alteza a ratos que se le hable en vascuence y cuenta en nuestra lengua algunos números muy naturalmente..." (G. Mujika, *Monografía*, 272. orr.). Juan Isasiren irakaskuntzak Ama Agredakoak Erregeri ematen zizkion aholkuak baino zerbait gehiago beharko zuen, hezkuntza egokiaz jabeturik nobiziak baketan uzteko. Baina zoritxarrez, 1646an hil zen printzea, erregea oinordekorik gabe utziz. Atsekabe handiegia izan zen ordurako alargundurik bizi zen J. Isasirentzat, eta elizgizon bihurtu zen. Laster lortu zuen Guadalajarako artzadiakonotza, Toledoko kalonje eta azkenik kardenal, Erromarako hautagai zela hil omen zen: "...Además de arcediano de Guadalajara fue dignidad y canónigo de Toledo, y murió electo cardenal de Roma teniendo en su poder la gracia del capelo..." (G. Mujika, *Monografía*, 274. orr.).

Gizon honen itzala neurtzeko ikus dezagun Gipuzkoako Batzarretara gutun hura idatzi zuen urte berean, euskaldun eskribauak hain gogorki uxatzen zituen Francisco de Quevedo Villegas-ek Sandoval-en dorretik zer zioen, Sancho de Sandoval jaunari idatzi zion gutun batetan: "...El señor Juan de Isasi, maestro y ayo del príncipe nuestro señor, y ahora vizconde, de que me dió cuenta este ordinario pasado, por su bondad, que es grande como su nobleza y letras, ha dado en hacerme merced compasión, en Madrid se venía los más días a mi posada, y aquí todos los ordinarios aun se anticipa a escribirme..." (Quevedo, *Obras comp.*, tomo II, pág. 938). Handik urte t'erdira Madridetik S. de Sandoval-i idatzi zionean beste honako hau gaineratzen zion: "...El señor Don Juan de Isasi está con buena salud, y mi señora Doña Juana nos tuvo con mucho cuidado; ya está del todo convalida. Yo debo tanto al señor Don Juan, que todos los días o los más se viene a esta posada, donde está tres días..." (Quevedo, *Obras comp.*, tomo II, pág. 958).

Horregatik, Isasiko hura ez zen nolanhiko jauregia, ezta ere bere eliza. San Andres parrokiaren ondotik Eibarko hirian zenik garrantzitsuen. Gure mendera arte gorde zuen bere ospea eta gure akorduz ere erregeek bisitatzen zuten Donostian uda igarotzera etortzen zirenean. Bisita horietako batzuren lekuko izan zen Don Gabriel.

Euskaltzaletasuna Apeztegitik zetorkion Don Gabrieli. Gazterik erakutsi zuen bere jakintza goresgarria maila altuagoetarako prestaturik zuela. Haren lehen lan haiek era hori erakusten digute. Lehen liburua, bertsoz, hogeitamar urte bete orduko egin zuen: *Goi-izpiak*, “Yaungoiko-Zale” bazkunari eskainia eta elkarte berak Zornotzan argitaratua. Haren ikastaroen agiria da, eta sarreratzat irakurleari egiten dizkion hitzetan dio, “... Elerti arauz begiratu ezker, txorta onetan kimu asko moztu bearko litzakezala, bai’ dakus; gai onetzaz ba, bere lenengo urratzak dira; baita elertizaletasunak geyago eragin dautsolako”. Bere edukia Historia Sakratuan oinarritzen da eta hitz neurtuok epika era daramate. Apaiz egin berriko lan hezea, noski; ondo josiak, puntuz zainduak eta zehatz neurtuak, kantatzeko eran emanak. Besteak beste, kobla eran “Yosu’ren Yayotza’ri” direlakoak bikainak dira, baina ondotik “Bathleem’go estalpean” direlakoak zortziko txikian onduak besteei zorrik gabekoak. Pasio-koak ordea, bihotz minez, fede sendoaren lekuko. Bestalde, hortik sortu zitzaizkion irudizko agerpen haiek: *Yesu-Kristoren nekaldia* eta *Gabonetako Antzerti Yaunkoya*: Bigarren hau Bilboko Coliseo Alban aurkeztua. Apeztegiko irakaskuntzaren ondoriozkoa dugu 1925ean argitara eman zuen *Santuen bizitza laburra* deritzon liburua ere.

Gerora egin zituen idazlanak, behar bada, ez dira orduko gazte kementsuagandik espero genituenak. Gainera, hitz-neurtuzko liburu horretan Naturarekiko adierazpenak bere ikuspegi sentiberatsua erakusten du; era berean kontalari trebe bezain otzanarena nabari zitzaion. Bazuen olerkari sena; baina nik uste eguneroko ekintzaren pragmatikotasunak eten ziola olerkigintza.

Handik laster, Euskaltzaindiak bere “Lenengo Euskalegunetako Itzaldiak” antolatatu zituen Durangon, eta hizlarietako bat genuen Don Gabriel Gaia, “Durangaldeko gizonik agirienak”. Zenbait pertsonaren ekintzak eman ondotik, Fr. Juan Zumarraga eta Pablo Astarloarenetan aski zabal eta sakon ihardun zuen, agiririk fidagarrienen iturrietara joaz eta erudizio hornitua erakutsiz. Hemen ere, hitz-neurtuetan bezala, dohaindun gizon prestua nabari da; luma bizkorraz gainera, ikerketarako ahalmenak erakusten bait ditu.

Baina, behar bada, Eibarko gizarte inguru giroak mugatzen du, fede apalez eguneroko beharrianak kunplituz, berekautako gogoetetan murgiltzera. Ez hori bakarrik; euskal egunkari eta aldizkariak egarri dira, egunean egungoari jarraituko badiote, eta idazlerik guti. *Ekin*, *Yakintza*, *Zeruko Argia* eta beste, kalera aterako badira, artikuluz ase behar, eta hor jarri zen gure Don Gabriel egunoro artikulugintzan, handikeriarik gabe, izakerazko apaltasunez. Erabili zituen izenordeak? Jaingoak daki! *Escritores euskerikos* deritzan katalogo hura prestatzen ari nintzela, adiskide mina nuen Nikolas Alzola (Anai Berriotxo) zenari galdetu nion ea berak baino izenorde gehiago erabili zuen inor ezagutzen zuen, eta berak

baietz, Gabriel Manterola apezak gutienez berrogeitamar inguru. Gero Don Gabrielekek berak egiaztatu zidan, baina guztiekin gogoratzea ez omen zen erraza. Baina ez, ez zituen erabili bere burua estali nahirik edo inork igarri ez ziezaion. Zeren luma zorrotza izan arren, *Goi-izpiak* liburuko “Egi bidean”go esaldia bait zuen bizitzaren ikur: “On egin beti, txarrik inoz bez”.

Euskaltzaindiaren deiak eta eskariak zintzo jarraitzen zituen. Erakunde honek Txomin Agirrereren gorazarrezko ospakuntza eratu zuenean, “Agirre euskaltzale” deritzon hitzaldia eman zuen, *Yakintza* aldizkarian 1934.ean argitaratua.

Itzulpen saioak ere egina zen. Schmid-en hogeitabat alegi eman zituen *Ipuintxoak* izenburuaz eta *Jaungoiko-Zale*-k liburuxka batean argitaratu zuen 1929an. Baina baita frantsesetik eta ingelesetik gaztelerara erlijio gaiak ere. Adibidez, bere azken urteetan *The Official Hand-book of the Legion of Mary* euskaratu zuen.

Apezpikuen idazkiak bizkaieratzen ere lan handia egin zuen, lehenengo Mateo Mujikarekin eta gero Morcillorekin. Beste ekintzetako bat, Apezpikutegiaren eskariz, dotrinak bizkaieratzea izan zen.

Ez da erraz igartzen lehendabiziko ideal altu haietatik ez jarraitzea Eibarko gizarte giroaren eraginez ote zen.

Berberak artikulua batean aitortuko zuenez: “Gizonen barri asko yakin barik Eibar’era eldu nintzan...” eta han ohartu omen, zer zen eibartarren gogo eta kemena eragozpenen aurrean atzera ez egiteko, “gizona gizon dalako bakarrik, aintzat artzen”, langiletasuna eta bakezalea izaten.

D. Juan Ibargutxiren mendeurrenez idatzi nituen oroitzapenetan E. Urroz, P. Larrañaga eta G. Manterolari buruzko zertzelada batzu eman nituen, eta Don Gabrieli buruz hau nioen: “... G. Manterola, filosofia eta liburu zalea, jardunlari ona baina ez jarduntsua, edonoregaz laster lagun egitekoa eta erudizioz betea, edozelako harremonetarako aukerako gizona...”. Txosten hartan eman nituen Eibar eta eibartarroi buruz zituen aburuak, gu benetan harro sentitzeakoak, norberaren burua harro agertzea hain lotsagarria ez balitz. Izatez, Don Gabriel bera zen bihotz onekoa eta pentsamen zabalekoa. Mundu guztiarekin tratatzen zekien eta sozialistekin ere lagun zen, gure ez hain aintzinako Eibarren. Dena dela, Don Juanen izakeratik zeharo desberdina zen, biak adiskide baldin baziren ere; eta ekintzaz bakoitzak bere esparru jakinean ziharduen.

Eibartar gorriak, errespetu ezezik maitasuna ere bazioten Manterola apaizari, bere jokaera hain liberala zelako. Isasi guenean, Santa Inesko ohitura zaharrak gordetzen zituen kapirautza betetzen zuen elizak, San Blas egunez opilak bedeinkatuz, Larunbat Santu goizez “Ixueguna” zela

eta, su eta ur bedeinkatuak etxerik etxe eroateko; alderantziz, Isasi barrenean, bere patriarka itxurarekin, Martzelino Baskaran "Sumendixa", ogi bedeinkatua baino onagoa baina zibilezko entieruetan "kura laiko" egiten zuena. Gezurra badirudi ere, elkarren artean harreman onak zituzten, errespetuz tratatzen ziren. Baina Isasi guenetik Isasi barrenerako tarte hori ez zen basamortua, eta kalearen aurtenean bizi zen Toribio Etxebarria, ezkonduz geroz. Toribio zen sozialismo mugimenduaren intelektua, politika alderdi horren bigarren belaunaldian, eta honen ekintzak gizartearen klaseak berdintzearen aldekoak izan arren, existentziaz eta Jainkoz kezkatu gizona zen, "kura laiko"aren lagun mina eta Isasiko kapilauaren adiskide ona, Biblia irakurlea eta zahartzaroan Eskritura Santu horietatik zenbait zati Eibarko euskarara itzuli zituen.

Egia esan, irudimenari amain emango bagenio, Isasi kalearekin parez pare edo paralelo zihoan Ego erreka apala zitekeen guretzat Jordan. Alferrik esango du gure Bitoriano Gandiagak:

*Jordanik ez ibairik
ez baita Eibarren,
San Juan Eibarrera
nola etorri zen?
Ez dut konprenitzen,
Jordanik ez ibairik
ez baita Eibarren.*

Isasi barrenean Untzaga plaza zabala, Ego erreka hegalean San Juan ermita zegoena, patriarka eta profeta bere ibarrean zituelarik, nork uka orduko eibartarrei Jordanik ez zenik? Gaur ordea, errekatik ezin laudoriorik kanta. Toribiok berak, zahartzaroan exiliotik idatziriko *Lexicon* hartan ziurtasunez honako hau azaltzen zigen: "... Non da gaur gure antxiñako Ego garbixa, barrez zetorrena Bizkai aldetik, bere arte estuan?..." Edo bertsoz *Ibiltarixanak* deritzon liburuan (143 orr.) oroimenez:

*Gure Ego, noizbaitten ziñan ederra!
Zenba't bidar zaittut bururatzen nik!
neskatxa garbi bat bez'la, Bizkaittik
barrez ziñanian zu Eibar'era!*

Naturak adina herritasunak eraginik, itxaropentsu bizitzaren jarreraz ilusioz beterik aritu zirenak herbesteraturik aurkitu ziren, gerrak sakabaturik, bata Ingalaterran eta bestea Venezuelan; baina harremanik ez zuten eten, eta Don Gabrielek gogoratzen du "Eibar'ek irakatsi eustana" delako artikulu hartan: "... Sarritan entzuten neutsen eibartarrei ume-zintzotasunaz esaten: «Au ta bestea esango dabe, baña eibartarrak biotz-onekoak gara». Egi andia. Eta gorrotorik ez dabela ezagutzen egiztutze-ko, ara ale bat. Il baño egun batzuk lenago Toribio Etxebarria'k idatzi eustan: «1964'gn Eibar'en izan nintzan eta adizkideak ain ondo artu

ninduelako uste izan neban, igaro zan guztia gora bera, areriorik ez neukala». Or agertzen da eibartarrak gorrotorik ez dabela ezagutzen eta biotz-onekoa dala. Auxe da Eibar'ek irakatsi eustana”.

Gehienok kutsatzen gaitu garaiko giroak. Hala gertatu zitzaion Don Gabrieli ere. Orduako ustean, arbasoengandiko herri hizkuntza, mordoi-loa zen, eta garbikeria jabetu zen garbizaletasunaren ustez. Gaur ordea, besterik diote orkestan desentonatu nahi dutenek.

Garai hartakoagatik honako hau zioen Mikel Zarate zenak: “Euskal idazle ona da Manterola. Baiña garbikeri giroan bizi izan da-ta, ba-ditu garbikeri batzuk bere idazlanetan, gaztetan egindakoetan, batez bere”.

Baina, inork uka ezinezkoa, euskararen zerbitzari leialtasuna. Horregatik, goragoko mailetan lan egiteko ikasia zen gizon hura eguneroko eginkizun arruntetara emanik ibili zen, zeren uzta jasoko bazen alorrek eskatzen zuen ongarriz hornitu beharra zegoen, erakundez eskolarik ez zuen hizkuntzaren alde.

Gerrateak ordea, gizonok piztia zitalak bezala jartzen gaitu eta gizonik eredugarrienak uxatzen. Don Gabrieleke, tamalez, Franco-ren guda-rosteak Eibarren sartu baino lehentxoago ezagutu zuen Isasiko elizaren erreketeta, Migel Aranbururen arkitekturarekin batean Gregorio Fernandez-en hiru erretaulak betiko suntsituko zituena, eta gertakari horren ondotik erbesteratu beharraren mina zeraman bihotzean, Jaurlaritzaren aginduz haur talde batzurekin Ingalaterrara itsasoz irten zenean.

Espainiako gerra lotsagarria bukatu ondorean, Londres-eko Apezpikutegiak, Vatikano-ren eraginez, itzultzera behartu nahi zuen, baina Don Gabriel, berean tinko, inork agintzekotan On Mateo Mujika bere gotzainak agintzen ziona beteko zuela. Ez bait zen itxura bere anaiak presondegian eta ama zaharra bilobak zaintzen, ondasunik gabe utzirik, bera buru-makur etortzea; zeren edozein gizoni ere begirapena zor zaio. J. G. Etxebarriak *De vita exemplarium presbyterorum vasconum* delako liburuxkaren 43-56. orrialdeetan biltzen ditu gutun horietako batzuk.

Zintzo bete zuen agindua eta Mujika gotzainaren ondotik herriratu zen, 1948. urtean, Gorbea-peko Zeanurin kokatzeko; baina hori bai, inorentzat gorrotorik gabe, orduan Bizkaian gotzain zenari itzultzaile lana eskainiz.

Han eman zituen bere azken urteak, ez ordea Eibarrera osteratxoren bat egin gabe, eta euskaltzaleen bileretara agertu gabe. 1977ko uztailaren 6an bere sorterrian hil arte Eliza eta euskararen zerbitzuko jarraitu zuen.

*Udazkeneko egun ituna
axe-erauntzi eta orri igarra,
ludi ontako bizitz laburran
bakar-bakarrrik orixe gara.*

(Goi-izpiak, 38. orr.)

BIBLIOGRAFIA

- N. ALZOLA (N. Kortazar): *Cien autores vascos*, Donostia, 1966.
- B. ESTORNES LASA: *Literatura*, III, Donostia, 1973.
- J. G. ETXEBARRIA: *De vita exemplarium presbyterorum vasconum*, Gernika, 1989.
- K. ETXENAGUSIA: *Euskal Idazleen Lorategia* (itz lauz), Donostia, 1969.
- K. ETXENAGUSIA, K. KORTAZAR, A. ETXEBARRIA: *Euskal Idazleak bizkaieraz*, Bilbo, 1980.
- EUSKALTZAINDIA: *Lenengo Euskalegunetako Itzaldiak*, Bilbo, 1922.
- G. MANTEROLA: "Eibar'ek irakatsi eustana", *Eibar* aldizkaria, 134. zenb. (San Juan jaietako ale berezia), 1971, 23. orr.
- G. MUJICA: *Monografía histórica de la villa de Eibar*, Irún, 1910 (3. argitalpena, Eibar, 1984).
- S. ONAINDIA: *Euskal Literatura*, V. liburukia, 1977. 38-43. orr.
- F. QUEVEDO: *Obras completas*, tomo II, Madrid, 1960.
- Fr. J. RUIZ DE LARRINAGA: "La tradición artística de la provincia franciscana", *Homenaje a Don Carmelo de Echegaray*, San Sebastián, 1928.
- J. SAN MARTIN: "Gabriel Manterola", **Euskera**, XXIV, 1979.
- J. SAN MARTIN: "Juan de Isasi", *Eibar, 1974* (Fiestas de San Juan, 1974), 9. orr.
- J. SAN MARTIN: "Don Juan Ibargutxi abade idazlearen oroitzapenak", **Euskera**, XXIX, 1984.
- J. SAN MARTIN: "Toribio Etxebarria euskalari eta euskal idazle", **Euskera**, XXXII, 1987.
- M. ZARATE: *Bizkaiko Euskal Idazleak*, Bilbo, 1970.

**GREGORIO ARRUEREN HERIOTZEKO
MENDEURRENA
(1890-1990)**

GREGORIO ARRUEREN HERIOTZEKO MENDEURRENA

Zarautz, 1990-IV-21

*Antonio Alberdi
herriko Alkatea*

Euskaltzain agurgarri, agintari, Gregorio Arrueren senide, jaun-andreok, eguerdi on eta ongi etorri bero bat guztioi.

Gregorio Arrueren heriotzearen mendeurrena ospatzeko bildu gara hemen, Zarautzen hainbat urte eman zituen itzultzaile oparo honi ondo merezia daukan omenaldia egiteko.

Baina ospakizun ekitaldi honetaz gain egiten ari da beste lanik ere: XI. Lexikologi Jardunaldiak. Esan beharrik ez dago, zarauztar bezala, eta ziur nago zarauztar guztion izenean hitzegiten dudala, euskara etengabe-ko aldaketak jasaten ari den gizarte honi agokitzeko hain garrantzitsu den lan baten egoitza izateko gure herria aukeratzea ohore bat dela, Gregorio Arrue herrikide izana ohore haundi bat den bezalaxe.

Baina, askotan gertatu ohi den bezala, ezer gutxi dakigu Hernanin jaiotako zarauztar agurgarri honetaz eta beronen lanaz.

Izan dadila bada, bilera hau, gaur omentzen dugunari eta berarekin batera, bere lanari, itzulpengintzari, dagokien arreta eskaintzeko aukera.

Eta ez naiz gehiago luzatuko, gai honetan adituak direnek beren txostenen bidez Gregorio Arrue eta haren obraren berri eman diezaguten.

GREGORIO ARRUEREN MENDEURRENEAN

Zarauzko Udaletxean, 1990-IV-21

Jean Haritschelhar

Euskaltzainburuaren sarrera hitzak

Antonio Alberdi Zarauzko alkate Jauna,
Agintari jaun andereak,
Euskaltzainkideak
Jaun andereak, agur.

Ez da lehen aldia biltzen dela Euskaltzaindia Zarauz-ko udaletxe honetan. Duela zenbait urte, aurten bezala, Zarautz-en ospatu genituen Lexikografia-ko jardunaldiak eta orduan, orai bezala, Sanzeneako Kultur etxean egin ziren bilkurak. Eskerrak beraz zuri, Alkate Jauna, horrelako esku zabala erakutsiz. Jadanik idatziz egina baldin badut ere, nahi dizkitzut eskerrik beroenak errepikatu gaur Sanzeneako gela bat utzi baitiozu Euskaltzaindiari, gela horretan lanean ari direla Hizkuntz Atlaseko langileak.

1890.eko Apirilaren 21ean, duela gaur bertan ehun urte, pausatzen zen Zarautz-en, Don Gregorio de Arrue. Nahiz sortu zen Hernanin badakigu bere bizi guztia iragan zuela Zarautz-en eta Zarautzartzat har dezakegula. Hortakotz gara bilduak egun, Zarauz-ko udaletxeak nahi ukan baitu ohoratu Euskaltzaindiarekin batean XIX. mendeko Gipuzkoar idazle irakurtuenetarik bat.

Fama haundiko idazlea, orduko atzerritar hizkuntzalarien aholku emaile bilakatu zen, haien artean zirela Luis Luciano Bonaparte printzea eta bereziki Van Eys holandar gramatikalari ezagutua. Gipuzkoarra izanez landu du bereziki gipuzkera espainoetik itzulpenak eginez edo Bizkaieratik gipuzkerara emanez —ez baitira horiek itzulpenak— zenbait liburu, hala nola Juan Jose Mogel-en *Baserritar jaquitunaren echecho escolia* edo Juan Antonio Mogel-en *Peru Abarca* famatua, nahiz ez zen azken liburu hau bere bizian argitaratua izan.

Liburu asko idatzi ditu Gregorio de Arrue-k. Haien artean arrakastarik haundienekoa *Santa Genoveva-ren vicitza antziñaco denboretaco con-*

Zarautz, 1990-IV-21. Ezkerretatik eskubitara: J. A. Arana Martija, diruzaina; J. M. Satrustegi, idazkaria; J. Haritschelhar, euskaltzainburua; Antonio Alberdi, herriko Alkatea; Imanol Murua, Gipuzkoako Foru Diputatu Nagusia, eta Mari Karmen Garmendia, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Idazkari Nagusia.

dairén ederrenetaco bat... Tolosako Pedro Gurruchagaren irarkolan, 1868an argitaratua, bigarren edizio bat atera zelarik irarkola berean, 1882an. Tolosan berriz ere agertuko da *Bravanteco Genoveva-ren bicitz arrigarri miragarria* Cristobal Schmid-en liburuaren itzulpena Gregorio de Arrue-k egin. Egia erran, Brabanteko Genobeba-ren bicitza da Europa guztian maizenik erabilia izan den gaia, elaberri, kondaira, antzerki edo bertsutan. Erdi arotik heldu zaigu leienda eder hori, latinez lehenik, baina, dirudienez, *Geneviève ou l'innocence reconnue*, Aita René de Cerisiers-en liburuak eman zion, argiratu zenetik 1649an, hedadura zabala. Liburu hau da baserritar antzerkien iturria. Probentzan eman zuten 1665ean *L'innocence reconnue ou Geneviève de Brabant* eta gero Biarnon *L'histoire de Geneviève de Brabant*, Britainian ere *Le mystère de Geneviève de Brabant* edo *Tragédie de Sainte Geneviève*, Flandesetan XVIII. mendean bai neerlandez, bai frantsesez eta Italian XIX. mendean.

Ziberotar pastorala gai horretaz baliatu zen. XVIII. mendeko bukarakoa da Pariseko "Bibliothèque nationale" delakoan dagoen esku izkri-

buia, 1123 berset dauzkana, eta Pierre Fourcade dit Hilloton pastoral errejentak jokaerazi zuen Maulen 1802ko Urtarrilaren 13an. Geroztik emana izan da Landan 1839an eta berriz ere Maulen 1846an. Dirudie-nez arrakasta haundia ukan zukeen, neskek emanikako pastoral bilakatu baitzen, Maulen jokatua lehenik 1849an, Uharte Garazin gero 1863an eta Muntorin azkenik 1878an. Orotarat sei jokaldi XIX. mendean.

Horiek horrela, nahi nituzke orain agurtu eta denbora berean esker-tu Gregorio Arrue-ren ohoretan mintzatuko direnak. Aita Karmelo Iturria-ren txostena da: "Gregorio Arrue-ren biografia". Maite Etxaniz anderea-ren txostenaren titulua da: "Gregorio Arrue-ren Santa Genobebaz beste zer bait" eta Jose Antonio Arana Martija euskaltzainaren mintzaldia: "Gregorio Arrue Mazoren lehen itzultzailea".

Eskerrik asko.

GREGORIO ARRUEREN BIOGRAFIA

Karmelo Iturria

Zarautz, 1990-IV-20

Gaurko egunez ehun urte, hain zuzen ere, eta hementxe bertan, Zarautzen, eta leku honetatik oso hurre, Kale Nagusiko 39. zenbakian, “Etxezabala” deituriko etxean, hil zitzaigun Gregorio Arrue euskal idazle joria, 1890.go Apirilaren 20ean. Hari omenaldi hau eskaintzen dio Zarautzko Udalak Euskaltzaindiarekin batera.

JAIOTZA ETA LEHEN URTEAK

Hernanin jaioa zen Gregorio Arrue, 1811. urteko Maiatzaren 2lan, baina Zarautzko Udaletzeko agirietan ikusi ahal izan dugunez, hiru urte besterik ez zituela etorri zen Arruetar familia osoa gure herrira, bertan bere bizilekua jarriaz, lehen esandako etxean hain zuzen. Orduan, zarautzarrok herritartzat hartzeko eskubidea badugula deritzot. “Basarri” bertso-laria, errezildarra izanik, sei-zazpi urte zituela Zarautza bizitzera etorri zela-eta, zarautzartzat hartzen baldin badugu, arrazoi eta eskubide osoz zarautzar bezala har dezakegula uste dut baita Gregorio Arrue ere. Bego hau kontutan! Ez hori bakarrik. Ia bere bizitza osoa Zarautzen eman zuen eta hementxe bertan hil zen bati, bidezkoa dela deritzogu zarautzar izena ematea. Hernaniko herriari ezer kendu gabe noski! Fausto Arozena historilariak berak ere zera dio Euskalerriko Adiskideen Boletinean: “Y mozo aun, se traslado a Zarautz, en donde afinco su residencia, de suerte que se le tiene por muchos como nacido en la veraniega poblacion guipuzcoana, en la que murio en abril de 1890” (1). Horrek esan nahi du Zarautzen egin zituela lehenengo ikasketak, Zarautzen zapaldu zuela lehenengo aldiz eskola, Zarautzen hartu zuela Sendotzako sakramentua, Zarautzen egin zuela Lehenengo Jaunartzea, eta Zarautzik joan zela Arantzazura fraile izateko asmoz, geroago ikusiko dugunez, Zarautzen

(1) Fausto Arocena: «La versión guipuzcoana del “Peru Abarca”, de Moguel», BRSAP, 1948, 166 or.

egon zela urte askotan eskola-maisu bezala, Zarauzko Udalan izan zela idazkari, eta azkenik Zarautzen hil zela gaur hain zuzen ehun urte. Zer gehiago behar dugu zarautzartzat hartua izateko?

Gregorio Arrue euskal idazlearen bataio-agiriak honela dio: “En veinte y dos de mayo de mil ochocientos y once Yo el infraescrito Vicario bautice á un niño, que nacio á las nueve y media de la noche de ayer, hijo legitimo de Juan Antonio de Arruebarrena (*barrena* hau gainetik ezabatua dago), natural del lugar de Berrobi y de Maria Ascensión de Errezola, natural de Alvistur: sus abuelos paternos Joaquin de Arruebarrena (berriro ere *barrena* ezabatua) natural también de Berrobi y Maria Francisca de Barandiaran natural de Tolosa; y los maternos Francisco de Errezola, natural de Beasain y Maria Joaquina de Loperegui natural de Goyaz; pusieronle por nombre Gregorio y fueron padrinos Patricio de Erreycenea y Maria Antonia de Yarza en nombre de Gregorio Arrola y Francisca de Yanci, á quienes adeverti el parentesco de la cognacion espiritual y la obligacion de instruirle en la Doctrina Christiana. D. Elías de Ugalde” (2).

Izen-deiturei buruz zenbait xehetasun: Izena hemen Gregorio bakarririk agertzen da, baina Sendotzako agirian eta Arantzazukoan *Gregorio Antonio*. Bigarren deitura hemen Errezola azaltzen da, baina geroko beste agiri gehienetan *Rezola*. Arruebarrena deiturari dagokionez, berriz, bataio-agirian bertan eskuineko ohar batean hauxe dager: “En virtud del auto despachado a nueve de enero de mil ochocientos veinte y nueve (Gregoriok hemezortzi urte zituelarik, beraz) por el Dr. D. Casildo Goyena Provisor y Vicario General de este Obispado a peticion del procurador de la parte D. Pedro Xavier Astrain se camvio el apellido Arruebarrena, poniendo en su lugar Arrue; borrando el aditamento *barrena*. Erice Vic.”. Horra auzia garbitua!

Juan Antonio Arruebarrenak eta Maria Aszension Errezolak hiru seme-alaba izan zituzten: Maria Magdalena Frantziska, zaharrena, Gregorio Antonio bigarrena, eta Mikaela Josefa gazteena, 1816.ean jaioa. Hala azaltzen da beren sendotza-agirian. Zortzi urte zituela hartu zuen gure Gregoriok Sendotzako sakramentua. Honela dio agiriak: “Don Jose de Alzolavea Presbitero Vicario, Cura propio de la Iglesia Parroquial, matriz, Santa Maria la Real de la N. y L. villa de Zarauz, certifico, que el dia miercoles veinte, y ocho de julio de mil ochocientos diez y nueve, administro el Santo Sacramento de la Confirmacion el Ilmo. Sr. D. Joaquin Xavier de Uriz, y Lasaga, Obispo de Pamplona á los que anotaré en seguida, siendo padrinos de todos Dn. Fausto Ignacio de Corral, y Azlor, y Da. Manuela Suelves, y Azlor, Señores de la Casa de Zarauz”.

(2) Elizbarrutiko Artxibategia, Donostia: *Libros Parroquiales, Parroquia de Hernani* (7), Libro 7.º de Bautizados, 1799-1831, 90 v. folioa.

Eta ondoren, banan-banan haurren izen-deiturak ipintzen ditu, alfabetikoki, A letratik hasita. Hirugarren folioan azaltzen dira hiru anai-arrebak: Maria Magdalena Frantziska, Gregorio Antonio eta Mikaela Josefa. Eta laugarrenean, berriz, Lazaro Valentin (1811), Jose Maria Matias (1814), Pedro Jose Joaquin (1816), eta Maria Magdalena Rafaela (1817) Balanzategui Altuna, azkenengo hau gure Gregorioren lehenengo emaztea izan zena, lauak Zarautzen jaiok, eta Bizente de Balanzategi eta Josepha Isidora Antonia Altunaren seme-alabak.

Eta honela amaitzen da Sendotza-agiria: “Y, para que conste quanto en estas doce ojas llevo anotado, firmaré yo el Vicario de Zarauz, advirtiendo, que de los confirmados en Aya no fueron Padrinos los expresados en el encavezamiento de este rol de Zarauz; nueve de septiembre de mil ochocientos, y diez, y nueve. Dn. Jose de Alzolavea” (3).

621 haurrek hartu zuten Sendotzako sakramentua. Horietatik 8 sasikumeak, eta 6 Orion bizi zirenak. Beste 7 izen ere azaltzen dira, Zarautzen bizi zirenak baina Sendotza Aian hartu zutenak, urte bereko Uztailaren 29.ean.

Zarauztarrantzat interesgarri denez, hemen ipintzen ditut jasota gehien agertzen diren deiturak: Eizagirre 25 aldiz, Amilibia 23 bider, eta Bonetxea 21 aldiz. Gero, Aeta, Aginaga, Agirre, Agote, Aiestaran, Aizpuru, Alberdi, Albisu, Alkorta, Aldabaldetreku, Altuna, Alzuru, Amezti, Ameztoi, Aranburu, Arruti, Azpiazu, Arzalluz, Azkue, Balanzategi, Berazadi, Biquendi, Txapartegi, Zendoia, Cisnaga, Korta, Dorronsoro, Etxaide, Etxaniz, Etxabe, Etxenagusia, Etxebeste, Etxeberria, Etxezarreta, Egibar, Elberdin, Esnal, Galdos, Garate, Garmendia, Gereka, Goenaga, Gurmendi, Iburguren, Iburutzeta, Iburuzketa, Illarramendi, Inarga, Intxausti, Indo, Iribar, Iruretagoiena, Izeta, Jauregi, Labaka, Laburu, Landa, Lazkano, Leunda, Lizaso, Makatzaga, Maiz, Manzisidor, Manterola, Mendizabal, Mitxelena, Munita, Murua, Nafarrete, Narbaiza, Oiarzabal, Olazabal, Oliben, Ostolatza, Otegi, Roteta, Sagarna, Salegi, Segurola, Sorazu, Sorreluz, Soroa, Uranga, Uria, Usandizaga, Uzcanga, Uzkudun, Zaldive, Zara, Zubiaurre, Zulaika, Zumeta, Zuzuarregi, etabar.

ARANTZAZURA FRAILE

Hemezortzi urte beterik zituela, Arantzazuko Santutegira joan zen Gregorio Arrue, frantziskotar fraile izateko asmotan. Zalantzarik gabe, pentsatzekoa da ordurako Zarauzko fraileekin harremanak izango zituela. Baziren orduan Zarauzko komentuan Euskal Literaturan oso ezagu-

(3) Zarauzko Parrokiako Artxiboa: Libro 3.º de Confirmados, años 1819-1890, 1 folioa eta hur.

nak diren frantziskotarrak, hala nola, Aita Pedro Antonio Añibarro, Aita Juan Mateo Zabala, Aita Jose Kruz Etxeberria, eta Aita Kristobal Linaza, besteak beste. Aita Añibarro gure Gregorio Arantzazura joan eta hurrengo urtean hil zen Zarautzen, artean Arrue Arantzazun zelarik. Aita Zabala, berriz, handik hamar urte geroago hil zen, 1840. urtean. Baliteke, bada, honekin harekin baino harreman gehiago izatea. Eta baita Aita Etxeberria, Linaza eta besteekin ere, geroago hilak bait dira, baina denak Gregorio Arrue oraindik bizirik zegoela. Baina hauek usteak eta susmoak dira, inolako agiritan oinarritu gabeak. Halere, geroago ikusiko dugunez, Arruek berak ematen digu horretaz pentsatzeko arrazoirik, hemengo frantziskotarrekin izan zituen harremanak aipatzerakoan.

Bada Arantzazuko Artxibuko Liburu zahar batean agiri bat, Gregorio Arrueren habitu hartzearen eta Arantzazutik irtetearen berri ematen diguna. Honela dio: “En cinco de Diciembre de mil ochocientos veinte y nueve yo Fr. Jose de Ugartondo Maestro de novicios 1.º y Guardian de este Convento de la Madre de Dios de Aranzazu di el habito de nuestra sagrada Religion para Coro á Gregorio Antonio de Arrue hijo legitimo de Antonio de Arrue natural del lugar de Berrobi, y de Maria Ascension de Errezola natural de Albistur: con remision de N.M.R.P. Provincial Fr. Juan Ruiz dando el debido cumplimiento á lo que ordenan nuestras Constituciones Generales. Fue bautizado en veinte y dos de Mayo de mil ochocientos once = Y para que conste firmé con el Discreto mas antiguo y dcho novicio; dichos dia, mes y año. (Se le dio á las siete de la mañana). Fr. José de Ugartondo, Guardian = Fr. Jose de Echeverria Pred. conv. 1.º = Gregorio Ant.º de Arrue”. Eta ondoren hauxe: “El mencionado novicio Gregorio Ant.º de Arrue fue expelido por enfermo de orden del R.P. Prov. Fr. Damaso Suso, é intimadole dicha orden en presencia del P. Guardn, y Discretos marchó a su casa con su padre el dia 15 de Febrero de 1831. Fr. Jose de Ugartondo, Guardian” (4).

Urtebete eta bi hilabete iraun zuen, bada, Gregorio Arruek frantziskotar habituz jantzita. Ez zuen, ez, garai egokia aukeratu Arantzazura joateko, hango paraje haietan Abenduan hotzak, ekaitzak eta eurite eta elurteak ugariak bait dira. Eta gaisorik egonez gero, nork jasan hango giro gogorra!

GREGORIO ARRUE ESKOLA MAISU. EZKONTZAK ETA SEME-ALABAK

Zarautzen dugu, bada, berriro ere, gure Gregorio. Eta aurki ikusten dugu berriz zerbait egiten. Zer eta Eskola Maisu, alajaina! Handik hiru

(4) Arantzazuko Artxibategia: *Libro de Recepciones y Profesionas de Novicios en Aranzazu*, 1753-1833-XIII, 133. folioa.

urtetara hasia da iadanik eskolak ematen, 1834. urtean hain zuzen. Ez dakigu non egin zituen Maisu ikasketak, baina Donostian edo egingo zituela pentsatzekoa da, Oñatin egin ez bazituen. Eskolak ematen ari zen, bai, baina ba al zuen Maisu titulurik? Honetaz aurkitu ahal izan dugun agiri bakarra, Hernaniko Kultur Etxe ederreko Artxibokoa da, eta bertako artxibari gazte eta prestuari esker jaso. Honela dio: “Hallandose en mi poder un titulo de Maestro de Instruccion primaria elemental expedido á favor de D. Gregorio de Arrue natural de esta Villa, se servira v. manifestar al interesado se presente en la Secretaria de este Gobierno de Provincia, á firmar y recoger dicho titulo. Dios que guarde a V. muchos años. Tolosa, 27 de Octubre de 1850. (Izen-deiturak ulertezinak) Al Alcalde de Hernani” (5). 1850. urtean gaude, beraz.

Ordurako Gregorio Arruek bere bizitzan pausu garrantzitsuak emanak zituen: ezkondata zegoen, horra! Arantzazutik irten eta handik sei urtetara ezkondu zen, 26 urte betetzear zituelarik, lehen berarekin batera Sendotza hartzen ikusi dugun Maria Magdalena Rafela Balanzategirekin. Honela dio ezkontza-agiriak: “En diecisiete de Mayo de mil ochocientos treinta y siete yo Dn. Miguel de Lazcano vicario interino de la Iglesia Parroquial Santa Maria la Real de esta villa de Zarauz, asisti y me halle presente al Santo Sacramento del Matrimonio que conforme manda la Santa Madre Iglesia, y el Santo Concilio de Trento, contrajeron entre si por palabra de presente Dn. Gregorio de Arrue, soltero, natural de Hernani, hijo legitimo de Juan Antonio Arrue, natural de Berrobi, y de Maria Ascensión de Rezola natural de Albistur, residentes en Zarauz: y Da. Maria Magdalena Rafaela de Balanzategui, soltera natural de Zarauz, hija legitima de Dn. Vicente de Balanzategui natural de Mondragon residente en Zarauz, y de Da. Maria Josefa de Altuna natural de Zarauz, difunta. Para cuya celebracion precedieron las tres proclamas que dispone el Santo Concilio de Trento en esta Iglesia Parroquial tan solamente por quanto el dicho Gregorio ha residido en esta villa desde la edad de tres años: la confesion y comunion que recibieron en la misa nupcial que oyeron, y aunque no hubo consentimiento de parte de Dn. Vicente Balanzategui (emaztearen aita bera), que no quiso prestar, pidio por tribunal secular, y el Juez mando se casasen sin dilacion. Y no habiendo resultado impedimento alguno, se hallaron presentes por testigos Dn. Joaquin de Amilivia, Andres Alberdi, y Miguel Ramon de Gorriaran, naturales de Zarauz, donde residen: Y para que conste firmo, Dn. Miguel de Lazcano” (6).

Hiru seme-alaba izan zituen Gregorio Arruek Maria Magdalena Balanzategirekin: Joan Kruz Ramon Nonnato, Josefa Joakina, eta Gregorio

(5) Hernaniko Artxiboa, B-5-1-1, Exp. 3.

(6) Elizbarrutiko Artxibategia, Donostia: *Libros Parroquiales, Parroquia de Zarauz* (9), Libro 5 de Casados, 1819-1841, 16 zenb. 143. folioa.

Antonio. Lehentxeago ikusi dugun ezkontza-agiritik antzeman zitekeen, ezkondu zireneko, haurdun zegoen Maria Magdalena bere emaztea, ezkondu eta handik bost hilabetetara jaio bait zen lehenengo semea, Joan Kruz Ramon Nonnato. Hona bere bataio-agiriak dioena: “En veinticuatro de Noviembre de mil ochocientos y treinta y siete yo Dn. Miguel de Lazcano presbitero Vicario interino de la Iglesia Parroquial Santa Maria la Real de esta Villa de Zarauz bautize solemnemente en dicha Iglesia a un niño que segun me informaron nació á las dos de la misma tarde, hijo legitimo de Dn. Gregorio de Arrue natural de Hernani y Da. Maria Magdalena Rafaela de Balanzategui, natural de Zarauz donde residen: Abuelos paternos Juan Antonio de Arrue, natural del lugar de Berrobi, y de Maria Ascension de Rezola, natural de Albistur, residentes en Zarauz: Maternos Dn. Vicente de Balanzategui, natural de Mondragon, residente en Zarauz y Da. Maria Josefa de Altuna natural de Zarauz, difunta: pusosele por nombre Juan de la Cruz, Ramon Nonnato: Fueron sus padrinos sus abuelos paternos a quienes adverti el parentesco espiritual y demas obligaciones, y firmo Dn. Miguel de Lazcano” (7).

Handik bi urte eta bi hilabetetara jaio zitzaion bigarrena, alaba, Josefa Joakina, 1840.urteko Urtarrilaren 27an. Eta honengandik beste bi urtetara hirugarrena, semea, Gregorio Antonio, 1842. urteko Maiatzaren 12an. Josefa Joakinaren bataio-agiriak honela dio: “En veinte y siete de Enero de mil ochocientos cuarenta, yo Dn. Miguel Jose de Alzuru Presbitero Beneficiado Coadjutor de Vicario de la Iglesia Parroquial Santa Maria la Real de esta Villa de Zarauz con comision de Dn. Fco. Placido de Segura Presbitero Vicario interino de la misma, bautice solemnemente en ella á una niña que nació á las cinco de la tarde de ayer, hija legitima de Dn. Gregorio de Arrue, natural de Hernani, y de Da. Maria Magdalena Rafaela de Balanzategui, natural de esta, donde residen: abuelos paternos Juan Antonio de Arrue, natural de Berrobi, y Maria de la Ascension (sic) de Rezola, natural de Albistur, maternos Dn. Vicente de Balanzategui natural de Mondragon, y Da. Josefa de Altuna natural de Zarauz, difunta: pusosele por nombre Josefa Joaquina: fueron sus padrinos Dn. Joaquin de Amilivia, y Da. Micaela Josefa de Balanzategui naturales de Zarauz, donde residen, á quienes adverti el parentesco espiritual y demas obligaciones, y firmamos ambos. Dn. Miguel Jose de Alzuru Dn. Franco Placido de Segura” (8). Eta hona Gregorio Antonioren bataio-agiriak dioena: “En doce de Marzo de mil ochocientos y cuarenta y dos, yo Dn. Fco. Placido de Segura Presbitero Vicario interino de la Iglesia Parroquial Santa Maria la Real de la Villa de Zarauz, bautice solemnemente á un niño que nacio a las nueve y media de su

(7) Ibid.: *Libros Parroquiales, Parroquia de Zarauz* (6), Libro 6.º de Bautizados, años 1826-1858, 53 zenb., 129. folioa.

(8) Ibid. *ibid.*, 7 zenb., 147 v. folioa.

mañana, hijo legítimo... (lehen bezala): abuelos paternos (lehen bezala) residentes en Zarauz: maternos Dn. Vicente de Balanzategui natural de Mondragon, residente en la Provincia de Leon, y Da. Josefa Altuna, natural de Zarauz, difunta. Pusosele por nombre Gregorio Antonio: fue su padrino el abuelo paterno, á quien adverti el parentesco espiritual, y demas obligaciones, y firme. Dn. Franco Placido de Segura” (9).

Ez zuen zorte haundirik izan Gregoriok Maria Magdalena bere emaztearekin, hirugarren semea izan eta handik lau hilabetetara zendu egin bait zitzaion, 1842. urteko Irailaren 6an hain zuzen, 24 urte besterik ez zituelarik. Honela dio bere heriotz-agiriak: “En seis de Septiembre de mil ochocientos cuarenta y dos murio Da. Maria Magdalena de Balanzategui de edad de 24 años, natural de esta de Zarauz, casada con Dn. Gregorio de Arrue natural de Hernani, parroquianos de Zarauz: recibio los santos sacramentos de penitencia, viatico, y extremauncion; no testó. Al día siguiente su cadaver fue conducido a esta Iglesia Parroquial, donde se le hicieron los sufragios acostumbrados, y desde ella fue trasladado al cementerio de la Villa, donde fue sepultado. Y para que conste firmo yo el vicario interino Dn. Franco. Placido de Segura” (10).

Gure Gregorio emazterik gabe bakarrik gelditu zen. Bakarrik ez, berarekin bait zituen bere gurasoak eta bere hiru seme-alabak. Baina ezin zuen etsi emakumerik gabe nonbait eta handik hiru hilabete t’erdira berriro ezkontzen da, oraingoan Tolosan, Beasaingo alaba batekin, Josefa Antonia Leundarekin, alegia. Hona ezkontza-agiri honek dioena: “Dia veinte y siete de Diciembre de mil ochocientos cuarenta y dos, habiendo publicado las tres proclamas en la Parroquial de Zarauz, y en esta de Tolosa, de las cuales no resulta impedimento alguno, enterado del consentimiento grádual de los interesados de los contrayentes (sic), y de que habiendo sido aprobados en la Doctrina Cristiana recibieron los Santos Sacramentos de la penitencia y comunión, yo el infto Vicario interino de la Parroquial Santa Maria de esta dicha villa asisti al Matrimonio que por palabras de presente y como lo manda la Santa Madre Iglesia contrajeron Dn. Gregorio Arrue, natural de Hernani y vecino de Zarauz, de edad de treinta y dos años, viudo de Da. Maria Magdalena de Balanzategui, de profesion maestro de primera educacion, y Da. Josefa Antonia Leunda, natural de Beasain y vecina de Tolosa de edad de treinta años, soltera: Padres del contrayente Dn. Juan Antonio de Arrue, natural de Berrobi, su profesion Labrador, y Da. Maria Ascension Rezola, natural de Alvis-tur y vecinos de Zarauz: Padres de la contrayente, Juan Bautista Leunda, su profesion Labrador y Maria Nicolasa Elizalde, naturales de Beasain ya

(9) Ibid. ibid., 13 zenb., 167. folioa.

(10) Ibid.: *Libros Parroquiales, Parroquia de Zarauz* (14), Libro 4.º de Finados, 1836-1885, 38 zenb., 32 folioa.

difuntos: siendo testigos Dn. Manuel Iñarra, natural de Vergara y vecino de Tolosa, y Dn. Manuel Gonzalez, natural de Aya y vecino de Zarauz, sita en esta Prov. de Guipuzcoa. Y porque conste firmo Dn. José Francisco de Elizarán” (11).

Bigarren emazte honekin beste hiru seme-alaba izan zituen: Jose Maria Frantzisko, Maria Balbina eta Frantziska Ignazia. Hiruen bataio-agiriak ipiniko ditut hemen laburbilduta: 1) *Jose Maria Frantziskorena*: “En cinco de Febrero de mil ochocientos cuarenta y cuatro yo Dn. Franco Placido de Segura (lehen bezala) bautice solemnemente en ella á un niño que nacio a la seis de la mañana del mismo dia, hijo legitimo... (lehen bezala) y de Da. Josefa Antonia de Leunda, natural de Beasain, parroquianos de Zarauz: abuelos paternos... residentes en Zarauz: maternos Juan Bautista de Leunda, y Nicolasa de Elizalde naturales de Beasain difuntos. Pusosele por nombre Jose Maria Francisco: fue su madrina Francisca de Narbaiza, natural y parroquiana de Zarauz... (lehen bezala)” (12). 2) *Maria Balbinarena*: “En treinta y uno de Marzo de mil ochocientos cuarenta y seis, yo el infraescrito Presbitero vicario propio de la Iglesia Parroquial Santa Maria la Real de la N. y L. villa de Zarauz, bautice solemnemente y puse por nombre Maria Balbina á una niña que me informaron haber nacido a las seis y media de la mañana del mismo dia, hija legitima... (lehen bezala) y parroquianos mios, nieta por la linea paterna de Juan Antonio natural de Berrobi y Maria de la Asuncion (sic) de Rezola, natural de Albistur y parroquianos mios: por la materna de Juan Bautista y Maria Nicolasa de Elizalde, naturales de Beasain, ya difuntos. Fue su Madrina Maria Carmen de Uzcanga, natural de Deva y parroquiana mía, a quien adverti el parentesco espiritual y demas obligaciones que contrajo. Y para que conste firmo yo el vicario Dn. Luis de Guereca” (13). 3) *Frantziska Ignaziarena*: “En nueve de Marzo de mil

(11) Ibid.: *Libros Parroquiales, Parroquia de Santa María de Tolosa*, Libro 8 de Casados, 1806-1847, 127 zenb., 269 v. folioa. Zarauzko Parrokiako Artxiboan ere bada ezkontza honen berri: *Libro de Velados que dio en principio en cuatro de Septiembre de mil setecientos tres hasta mil ochocientos setenta y dos*: “En catorce de Junio de mil ochocientos cuarenta y tres recibieron las bendiciones, y oyeron la misa nupcial por mi ministerio Dn. Gregorio de Arrue natural de Hernani y Josefa Antonia de Leunda natural de Beasain, parroquianos de Zarauz, casados en Tolosa. Y para que conste firmo yo el vicario interino. Dn. Franco Placido de Segura”, 1843, 83 folioa. Eta beste liburu honetan ere bai: *Libro 6.º de Casados y Velados de la Parroquia de Zarauz, 1842-1892*: “Dia veinte y seis de Diciembre de mil ochocientos cuarenta y dos di certificado de haber hecho en esta Iglesia Parroquial las tres proclamas, y no haber resultado impedimento para el matrimonio, que intentan contraer en Tolosa Dn. Gregorio de Arrue, parroquiano de Zarauz, y Josefa Antonia de Leunda, parroquiana de Tolosa. Y para que conste firmo yo el vicario interino Dn. Franco Placido de Segura”, 1842, 6 folioa.

(12) Ibid.: *Libros Parroquiales, Parroquia de Zarauz* (6), Libro 6.º de Bautizados, años 1826-1858, 11 zenb., 183 folioa.

(13) Ibid. ibid., 12 zenb., 202 v. folioa.

ochocientos cuarenta y nueve, yo el infraescrito... (lehen bezala) y puse por nombre Francisca Ignacia á una niña que nació á las cinco de la tarde precedente, hija legitima... nieta por la linea paterna de Juan Antonio natural de Berrobi y todos tres parroquianos míos, y Maria de la Asuncion de Rezola natural de Albistur difunta: y por la materna de... difuntos. Fueron Padrinos Ignacio Fco. Jose de Iburuzqueta natural de Zarauz y Micaela de Zabalo, natural de Vergara, y parroquianos míos, á quienes advertí el parentesco espiritual y obligaciones que contrajeron. Y para que conste firmo yo el vicario Dn. Luis de Guereca” (14).

Sei seme-alabekin eta bere aitarekin bizi zelarik, nahiko lan bazuen Gregoriok etxean eta kanpoan. Ama, Maria Aszension (*Asunzion* beste agiri batzutan) Rezola, seigarren alaba jaio baino bi urte aurretik hil zitzaion, 1847.urteko Otsailaren lehenengo egunean, 78 urte zituelarik. Hona bere heriotz-agiriak dioena: “En uno de Febrero de mil ochocientos cuarenta y siete murió en esta villa de Zarauz, de edad de setenta y ocho años, Maria de la Asuncion de Rezola, natural de Albistur, casada con Juan Antonio de Arrue, natural de Berrobi y parroquianos míos: recibí los Santos Sacramentos de la Penitencia, viatico y sub condicione la Extrema unción: no testo: al siguiente dia fue conducido su cadaver a la Iglesia Parroquial de esta Villa, y hechos los sufragios de costumbre, fue trasladado al Cementerio de la misma, donde yace sepultado. Y para que conste firmo yo el vicario Dn. Luis de Guereca” (15).

1849. urteko Urriaren 5ean, berriro ere Sendotzak izan ziren Zarautzen. Eta oraingo honetan, Sendotza harturikoen artean, Gregorio Arrueren azkenengo hiru seme-alabak azaltzen dira, arestian aipatu ditugunak. Baina zeharo harritzekoa: beste hiruak, lehenengo emaztearekin izan zituenak ez dira agertzen. Zer pasa ote zen? Ez ba jakin! Eta ez da txantxetako gauza: lehen esan dugu Gregoriok berak eta bere lehenengo emazteak, Maria Magdalena Balanzategik, 1819. urteko Uztailaren 28an hartu zutela Sendotzako sakramentua. Handik hiru urtetara heldu zen berriro Iruñeko Gotzaina Sendotza ematera, 1832. urteko Urriaren 17an hain zuzen. Gregorio artean ezkongabea zen. 740 haurrek hartu zuten orduan Sendotza: 346 gizakumek eta 374 emakumek. Iruñeko Gotzaina Sebero Adriani Jauna. 1849. urtean berriro ere Gotzain berbera dator Zarautza Sendotza ematera. Bitarte horretan ez da agertzen Iruñeko Gotzainaren Pastoral Ikustaldirik, ez Sendotza ematerik. Eta azkenengo honetan Gregorio Arrueren azkenengo hiru seme-alabek hartzen dute Sendotza eta lehenengo hiruek ez. Horra misterioa, eta oraingoz ezin argituzko misterioa noski! On Luis Gereka zen urte hartan Zarauzko

(14) Ibid. ibid., 12 zenb., 221 folioa.

(15) Ibid.: *Libros Parroquiales, Parroquia de Zarauz* (14), Libro 4.º de Finados, 1836-1885, 7 zenb., 48 v. folioa.

Bikario berria, Zarauzko semea bera. Honela dio agiriari: “D. Luis de Guereca, Presbitero, Cura propio de la Iglesia Parroquial matriz Santa Maria la Real de la N. y L. villa de Zarauz: Certifico que el dia viernes cinco de Octubre de mil ochocientos cuarenta y nueve administró en ella el Santo Sacramento de la Confirmación el Exmo. é Illmo. Sr. Dr. Severo Adriani, Obispo de Pamplona, Senador del Reyno, del Consejo de S.M., á los que anotaré en seguida; siendo Padrinos de todos los Sres. D. Manuel Maria de Areizaga y Da. Josefa de Corral, Marqueses de Narros, vecinos de esta Villa” (16). Narrosko Markesak izan ohi ziren nonbait aspaldiko garai haietan Sendotza hartzen zuten haurren aita-amabitxi. 799 haurrek hartu zuten orduan Sendotzako sakramentua: 404 gizakumek eta 395 emakumek. Haien artean 11 sasikume.

GREGORIO ARRUE EUSKAL IDAZLE ETA ITZULTZAILE

Bienbitartean, Gregorio Arrue lanean ari da jo eta ke, bai eskolak ematen, bai beste zeregin berezi batean ihardunaz: erdaratik euskarara liburuak itzultzen, alegia. Ez zen nolana hiko lana noski! 1858. urtean argitaratu zuen lehenengo aldiz Donostian Santiago Mazo apaizaren “Cristauaren Dotrinaren jaquinbide azaldua”, geroago beste argitalpenak ere izango zituen liburua. Handik bost urtetara, 1863. urtean azalduko da “Cristauaren escu liburua”; hau ere geroago behin eta berriz argitaratua izango da. 1866. urtean argitaratzen du “Aita San Ignazio gloriosoaren bicitza, Azpeiti-Azcoitietaco person ascoren erreguz”, hau ere geroago berrargitaratua. Eta horrela ekingo dio etengabe liburuak itzultzeari eta argitaratzeari. Nondik ateratzen ote zuen nahiko asti gure on Gregoriok, eskola maisu bezala zituen zereginen artean, hainbat eta hainbat liburu euskaratzeko eta argitaratzeko? Lan eskerga benetan urte haietan Gregorio Arrue pijoak burutu zuena! Ez bait da txantxetako kontua, eskola ordu nekagarriak jasan ondoren, halako liburu pila euskaratzeko beta aurkitzea... Benetan urte oparoak eta joriak haietxek Gregorio Arrueren bizitzan! Eta horrela azaltzen dira bata bestearen ondoren, “Baserritar jaquintsuaren echecho escola D. Juan Jose Moguel Marquinaco apaizac vizcai-eusqueran atera eta D. Gregorio Arruec Guipuzcoacoan itzulia” 1878. urtean, “Oracio mental edo pensamentuzcoa iduquitzecho gai egoquiac escu-liburua, Jesusen compañoico Aita Villacastiñooc Gaztelaniaz eguin zuenetic D. Gregorio Arruec eusquerara itzulia”, 1880.ean. Eta hurrengo urtean, 1881.ean, “Mariaren Gloriac, San Alfonso Ligoriooc eguin eta Jesusen Compañiaco aita Ramon Garciac gaztelaniara itzuli

(16) Zarauzko Parrokiako Artxiboa: Libro 3.º de Confirmados, años 1819-1890, 29 eta 33. folioak.

zuanetic D. Gregorio Arruec eusqueraz ipiñia”. Eta 1883. urtean, “Jesusen Biotzaren debocioa eracusteco Jesusen Compañiaco aita Sebastian Mendiburuc nafar eusqueran atera zuan liburutic D. Gregorio Arruec Guipuzcoara itzulia”. Eta urte hartan bertan, “Sarritaco Comunioaren ganean Segur Jaunac francesez eguin zuan liburua D. Gregorio Arruec eusquerara itzulia”. Eta urte berean, “Salvacioco Aingura edo bertutean biciro aurreratceco cristauai bide eta gai egoquiac... Jesusen compañiaco aita Jose Machec gaztelaniaz eguin eta D. Gregorio Arruec eusquerara itzulia”. Urte berean hiru liburu argitaratuak, alajaina! Hurrengo urtean, 1884.ean, “Cristau eguiazcoaren jauntasun aundi eta arrazoi-bide zuena”. Eta hurrengoan, bere libururik ezagunena eta famatuena, “Brabanteco Genovevaren bicitz arrigarri miragarria, Cristobal Schmid-ec eguin eta eusquerara itzulia D. Gregorio Arruec”, duela hogeita hamar urte Zarauzko Itxaropena argitaldaria bere Kulixka Sortan berriro argitaratua. Eta 1886. urtean, “Cerura igotzeco escallera gaztelaniazco cenbait liburu esleitutatic atera eta D. Gregorio Arruec eusqueraz ipiñia” (17).

Eta hurrengo urteetan beste liburu eta liburuxkak, bederatiurrenak eta beste. Ez bait dago hemen zerrenda osoa ipini beharrik eta ipintzerik ere! Harrigarria benetan Gregorio Arrueren lana! Ez zuen denbora alferrik galdu, ez! Aipatzekoa da bereziki hura hil ondoren argitaratu zen Juan Antonio Mogelen “Peru Abarca” liburu famatua, bizkaieratik gipuzkerara Gregorio Arruec aldatua. Liburu honetan hain zuzen azaltzen dira, sarrera aurreko ohar batean, nik lehenago aipatu nahi izan ditudan hitzak, Zarauzko frantziskotar fraileekiko harremani buruzkoak, alegia. Honela dio: “Existiendo en poder de varias personas copias manuscritas de esta utilísima obra, llenas en general de defectos, se advierte que esta versión se ha hecho del original que se conserva en el convento de los RR.PP. Franciscanos de Zarauz los que se han prestado generosamente a facilitárnoslo en aras del movimiento bascófilo que felizmente se desarrolla de día en día de muy pocos años a esta parte” (18). Halaxe da: “Peru Abarka” liburuaren esku-izkribua gure komentuko artxiboan aurkitzen da, aspalditxotik ezaguna denez. Honek esan nahi du, Gregorio Arruec harreman estuak zituela gure Zarauzko komentuko fraileekin. Lehen eman ditugu ezagun zitzakeen fraile batzuen izenak. Jakina da, Zarauzko fraileek, beste komentutako hainbatek bezala, 1840. urtean komentutik irten egin behar izan zutela, komentutik jaurtikiak eta barreiatuak izan zirela. Ordutik aurrera, 1878. urtean behin betiko —oraingoz noski!— hona itzuli arte, gure Zarauzko komentuak gorabehera asko izan zuen, eta orain gauza baterako bihar besterako erabilia izan zen. Eskolak emateko ere bai. Eta badakigu hementxe eman zituela bolara batean

(17) Fausto Arocena: «La versión guipuzcoana del “Peru Abarca”, de Moguel», BRSAP, 168-170 or.

(18) Ibid., 176 or.

Gregorio Arruek bere eskolak, eta gure komentuan bertan ere aldi batez bizi izan zela, nahiz eta bere etxea Kale Nagusian eduki. Urte hauetan izan zuen hain zuzen ere Guillermo van Eys eta bere emazte Matilderen bisita. Bi urtetan heldu ziren gure herrira holandar senar-emazte hauek: 1866. eta 1868. urtetan. Matilde emazteak ematen digu zehatz-mehatz ikustaldi horien berri. Oso hizkera gozo eta politean kontatu ere. Honela dio (neuk euskaratu dut noski): “Nire senarrak Arrue jauna ezagutu zuen, komentu zahar batean bizi zen eskola maisua (gure komentua da noski). Ez ditut gauzak zehazki gogoratzen, baina badaiteke nire senarrak hotelean genuen gela kaskarra zela komentatzea, eta Arruek bere etxean gela bat eskaini zigun alokairuan. Dena den, komentu zaharrera joan ginen logela zuen gela batera, nahiko alaiia bera. Baina onena onaren etsai dela egia baldin bada, txarra noski txarrena baino hobea da. Bi ohe zituen gela horrek, bata gelan bertan eta bestea barrurago. Azkenengo honetan sartu nintzen ni; egun batzuk bakarrik neramatzan erabiltzen eta senarrari arkakosoak zirela-eta nire kexua azaldu nion; nire senarrak, sinetsi ezinik, “nire irudipenak” zirela esan zidan eta oheaz aldatzea proposatu. Nik baietz eta bera komentzi zedin zain egon nintzen; ez zen denbora asko pasa eta egia, gela hartan ezin zela bizi. Biaramonean Arrueri esan gertatzen zena, eta nahigabez esan zigun enkante batean erosi berria zela ohea”. Lekuz aldatu beharra izan zuten senar-emazteek. Orduan ere gerora bezala famatuak ziren nonbait Zarauzko komentu zaharreko arkakosoak!...

Bigarren ikustaldia handik bi urtetara, 1868. urtean, egin zuten. Orduko berri zehatz-mehatz eta oso poliki ematen digu Matilde emazteak, “egunerokoa” bezalako idatzi bait zuen. Hona zati batzuk: “*Ostirala*. Nire senarra Arrue eta Velasco jaunak ikustera joan da. Arrue arratsaldean etorri da euskara irakastera (Velasco hori “Villa Munda” edo “Zeleta berri” eta orain Udal Musikategia dena eraiki zuen sendagile xeblere bat izan zen). *Larunbata*. Bero ikaragarria (Kontutan izan Abuztuan gaudela). Itsasoa urdin, garbi eta zakarra. Arrue etorri da. Haren komentu zaharra orain anaia misiolariet okupatua dago. Piso bat du Arruek etxe berri batean eta eskola harategi ondoan du. Bere semearen emaztea hil egin zen, baina semea berriz ezkondu da (aita bezala, diot nik)... *Ostirala*. Nire senarra komentura joan da, fraileekin euskarari buruz mintzatzen. *Larunbata*. Nire senarra berriro joan da fraileen komentura eta atzo ezagutu zuena baino fraile atseginagoa aurkitu du. *Igandea*. Fraileek ezin izan diote jaramonik egin nire senarrari... *Ostirala, 18*. Arruek liburu bat eman dit bizkaieraz. Ez dut titulurik gogoratzen; ezin nuen irakurri noski, eta nire senarraren liburuekin nahastuta geldituko zen. *Astelehena, 21*. Iraultza hasi dela diote eta Erregina Donostian dela zer egin jakiteke. Aspalditik somatzen zen halako zerbait... Berri hauetaz Arruekin hitzeginez, nire senarrak adierazi zion berehala Espainia uzteko gure asmoa; baina Arrue oso baikorra zen eta esan zion: lasai egon, ez

du inork bere burua hautsiko Erreginagatik. Zortzi egun barru, borrokan zebiltzan, karlista alderdiak Euskal Herria altxarazi bait zuen Espainiaren aurka, hauen menpean galdu bait zituzten euskaldunek beren abantailak”. Eta hemen amaitzen dira Matilde Van Eysen kontu politikak (19).

Garai honetan izan zuen baita ere Luis Luziano Bonaparte Printzearen bisita, zein urte eta egunetan izan zen zehazterik ezin izan dugularik. Dena den, 1878. urteko Irailaren 24ekoa da Gregorio Arruek Printzeari idatzi zion eskutitza (20). Bertan Arruek Jose Frantzisko Aizkibel hiztegi-gile famatuaren paper batzuk eskaintzen dizkio Bonaparteri. Eta eskutitzaren azkenean hauxe esaten dio: “Etzera kontura(tu)co nosqui ni nor edo zein naizan, eta beragatic esan behar dizut, Jauna, San Luis Gonzaga(ga)ren bicitza eta Kardaberazen dotriña-liburua Zarauzen zuri eratu zizkitzuna naizala”. Ziur da, beraz, Printzearen ikustaldia aurretik izan zela.

Bestaldetik, badakigu Donostian antolatzen ziren Euskal Lore Jokuetan, 1882. eta 1884. urteetan sariak jaso zituela gure Gregorio Arruek. Guzti horrek argi eta garbi jartzen du gure gizonaren balio estimagarria.

ZARAUZKO UDALETXEAN IDAZKARI

Baina bada oraindik besterik, eta honekin bukatzera noa. Bada Gregorio Arrueren bizitzan oso gutxi ezaguna den alderdi bat: Zarauzko Udaleko idazkari izan zela, alegia. Halaxe izan zen, bada, nahiz eta zeregin horretan denbora askorik ez iraun. Hilabete batzuk bakarrik iraun zuen, 1876. urteko Martxoaren 17an hasi eta urte bereko Abuztuaren 27an bukatu, bost hilabete besterik ez. 13 Agiri edo Akta izenpetzen ditu idazkari bezala, eskola maisu onari dagokion letra txukun eta dotorearekin izenpetu ere. Baina bere letra txukun hori aurretik eta ondoren ere beste agiritan azaltzen da, berak izenpetu gabe. Nonbait berak idazten zituen aktak; letra oso ona zuelako ote? Ez jakin ba! 65 urte zituen artean, oraingo usadioz jubilazio urtea. Eta hain zuzen lehenengo agirian Jose Mari Arrue bat azaltzen da lehenengo Alkate bezala. Bazuen Gregoriok seme bat Jose Maria Frantzisko Arrue zeritzana eta 1844. urtean jaioa. Hura ote? Ezin inolaz ere ziur esan. 32 urte izango zituen semeak orduan. Gregorio Arruek aurrena “secretario interino” jartzen du, geroago sinadura bakarrik: *Gregorio de Arrue* beti. Bere aurretik, Fausto Berazadi ezaguna azaltzen da “secretario interino” bezala, baina honek ez

(19) Karmelo Iturria: *Euskal Literatura Zarautzen, in Zarautz-ko gorabeherak historian zehar*, Itxaropena, S.A., Zarautz, 1987, 437-445 or.

(20) H.V.B. (Hermano Valentin Berriotxo): «Carta de Gregorio Arrue a L.L. Bonaparte», BRSAP, 1960, 101-103 or.

ditu agiriak izenpetzen, Gregorio Arruek baizik, nahiz eta haren sinadura ere azaldu, Zarauzko Udaletxeko “Depositario y Recaudador de Fondos Municipales de esta Villa” bait zen bera.

Geroago Alkate bezala, Frantzisko Manuel Egaña agertzen da. Oso gizon ezaguna izan zen hau Zarautzen lehengo mendean. Nik lerro batzuk eskaini nizkion duela hiru urte Zarauzko 750. Mendeurrenean argitaratu zen “Zarauzko gorabeherak historian zehar” liburuan, 62-63. orrialdeetan. Euskal olerkaria bera, “Lizardi” zenaren aitona amaren aldetik, Zarauzko Alkate ez ezik, Madrileko Parlamentuan Diputatu izana eta Kubara ere Ordezkarri bezala bidalia izana. Eta Zarauzko herriaren alde beti zintzo jokatu zuena. Eta hain zuzen ere, Gregorio Arrue zendu zen urte berean hil zen Frantzisko Manuel Egaña hau ere, aurtan ehun urte alegia. Ez al lioke, beraz, gure herriko Udalak omenaldiren bat eskaini behar? Hemen ditut nire alboan Antonio Alberdi gure Alkatea, eta Maite Etxaniz Euskara Zerbitzuko arduradun andereñoa. Beroriek dute hitza!

1876. urteko Apirilaren 26an izan zen aukeratua Gregorio Arrue Zarauzko idazkari bezala, nahiz eta, lehen esan dugunez, lehenagotik ere agiriak berak idatzi. Honela dio aktak: “El Señor Alcalde Presidente dio conocimiento a la reunión, de la renuncia que hizo el Secretario interino del Ayuntamiento de esta Villa D. Emilio Garcia (Martxoaren 17an izendatua bera) del cargo que ejercía, y en vista de ello se acordó nombrar para sustituirle, como en efecto y por unanimidad fue nombrado en tal concepto de interino: D. Gregorio de Arrue” (21).

Gregorio Arruek bere istilu eta gorabeherak izan zituen Zarauzko Udalarekin bere eskola maisutzari zegozkion diruak zintzo eta zuzen ordaintzen ez zizkiotelako. Hala azaltzen da behintzat zenbait agiritan. Abuztuaren 13koak, esate baterako, honela dio: “Asi mismo se dio lectura a una Circular del M.I. Señor Gobernador Civil de 2 del corriente, en que manda terminantemente, se le paguen al Profesor de Instrucción primaria de esta Villa D. Gregorio de Arrue sus haberes procedentes de sueldos devengados hasta el 31 de diciembre de 1875, y la Corporación teniendo en consideración que hace pocos días se le ha hecho a este funcionario otro pago de igual procedencia, y lo exhausto de sus cajas, ha acordado suplicar al Sr. Gobernador se sirva esperar hasta principios de octubre próximo venidero, en cuya época se le pagará su haber, contando para hacer esta súplica con la adquiriescencia del mismo Profesor”. Bihotz onekoa nonbait gure Gregorio Arrue, sei hilabetetako soldatak kobratu ezinik zebilen hartan! Akta honetan bertan

(21) Zarauzko Udaletxeko Artxiboa: *Libro de Actas de las sesiones ordinarias y extraordinarias del Ayuntamiento de esta N. y L. villa de Zarauz*. Se le dio principio el día 28 de Enero de 1876 y contiene noventa y nueve hojas útiles, 6 v. folioa.

izendatzen da Udaleko idazkari berria, Anselmo Murgoitio, artean Pasaia Donibaneko idazkaria. Soldata: urtean bost mila erreal eta etxe-bizitza (22).

Beste zenbait agiritan ere azaltzen da behin eta berriz Gregorio Arrue, bai bere soldatak, bai bere etxe-bizitzan egin behar ziren berritzeak ordaintzeko eskatzen, baina ez dago denak hemen aipatzerik luze joko bait liguke. Akta bat bai, aipatu nahi dut, bertan zenbait xehetasun interesgarri azaltzen bait da. 1877. urteko martxokoa da eta honela dio: “Leida la precitada sollicitud del Maestro D. Gregorio Arrue, que manifiesta lleva cuarenta y tres años de ejercicio en la enseñanza de esta Villa (1834 urteaz geroztik beraz), mereciendo entre otras la honrosa nota que expresa la certificación de la Junta Local de la misma que acompañaba, y el haber sido clasificado en la primera clase por la Junta de instrucción pública de la provincia para el percibo del aumento gradual de sueldo, y que constituido en la avanzada edad de sesenta y seis a sesenta y siete años, agotadas sus fuerzas tanto físicas como morales, sordo además y con escasa vista, se considera en el caso de dimitir su empleo, siempre que el Ayuntamiento le conceda las dos terceras partes del sueldo actual y la habitación que le corresponden por vía de retiro o jubilación” (23). Hirutik bi zati eskatzen zituen Arruek, baina erdia besterik ez ematea erabaki zuen Udalak. Horra hainbat eta hainbat urtetan zintzo lan egindakoari ematen zaion sari xuhurra eta eskaxa! Eskola maisu gizarajoak beti gaizki ordainduak!

AZKENENGO URTEAK

Zahartua, akitua, indarrrik gabea, gorra, ia itsua eta gaisorik aurkitzen du bere burua Gregorio Arruek. Baina oraindik ere beste hamahiru urtetan zehar liburuak euskaratze lanari ekingo dio gogotik. Baina halako batean etorri zaio azken ordua. Aurretik joanak zitzaizkion bere aita, 80 urte bete ondoren zendua, eta bigarren emaztea, 76 urte zituela 1885. urteko Azaroaren 7an hila (24).

(22) Ibid., 17 v. eta 18 folioak.

(23) Ibid., 69-70 folioak.

(24) Hona aitaren heriotze-agiriak dioena: “En doce de Octubre de mil ochocientos cincuenta y tres, murio en esta villa de Zarauz de edad de ochenta años, poco más o menos, Juan Antonio de Arrue, natural de Berrobi, viudo de Maria de la Asuncion de Rezola, natural de Albistur, y parroquiano de Zarauz: recibió los Santos Sacramentos de la penitencia, viático y extrema-unción: no testó. Al siguiente día fue conducido su cadáver a la Iglesia Parroquial de esta villa de Zarauz y hechos los suffragios de costumbre, fue trasladado al Cementerio de la misma, donde yace sepultado. Y para que conste firmo yo el Vicario, Dn. Luis de Guereca”. Elizbarutiko Artxibategia, Donostia: Libros Parroquiales, Parroquia de Zarauz (14), Libro 4.º de Finados, 1836-1885, 21 zenb., 70 folioa. Eta bigarren

Hona Gregorio Arrue zenaren heriotze-agiria:

“En la Villa de Zarauz, provincia de Guipúzcoa, Obispado de Vitoria, a los 22 días de Abril de 1890, yo el infrascrito Presbítero, cura-ecónomo de la Iglesia Parroquial Santa María la Real de la misma: *mandé* dar sepultura eclesiástica al cadáver de Don Gregorio Arrue, natural de Hernani, provincia de Guipuzcoa, de profesión Maestro de Instrucción Primaria, de 78 años de edad. Falleció a las diez de la mañana del día de ayer en la calle mayor número 39 de muerte natural ocasionada según certificación de facultativo por un catarro pulmonar crónico. Era hijo legítimo de Juan Antonio de Arrue, natural de Berrobi, provincia de Guipúzcoa, y de Maria Ascensión Rezola, natural de Albistur, provincia de Guipúzcoa. Se hallaba en el acto del fallecimiento viudo de Josefa Antonia Leunda, natural de Beasain, provincia de Guipúzcoa. Recibió los Santos Sacramentos de Penitencia, sagrado viático y extrema-unción. *No otorgó testamento* (azpimarratuta). Se le hizo entierro de cuerpo presente. Fueron testigos del sepelio Don Pedro Echave, Presbítero y Bernardo Macazaga, de oficio cantero, naturales y vecinos de Zarauz. Para que conste firmo fecha ut supra. Don José Manuel de Arizmendi, Cura-Ecónomo” (25).

Erregistro Zibileko agiria ere badugu eta bertan Gregorio Arrueren seme-alaben xehetasunak aipatzean, hauxe azaltzen da: “de los cuales viven casados en San Sebastián, casados, Dn. Juan de la Cruz y Dn. José María, murieron, Da. Josefa Joaquina y Dn. Antonio, y viven solteras en esta villa, Da. Marina (*Maria Balbina* jarri behar zuen) y Da. Francisca Ignacia” (26). Hementxe ditugu gure artean beraien zenbait oinordeko.

Hauxe gertatu zen hain zuzen gaur ehun urte Zarauzko gure herri honetan, bilduta gauden lekutik oso hurbil, Kale Nagusiko 39 zenbakidun etxean. Ospe eta ohore hainbat eta hainbat urtetan Zarauzko haurtxoen Maisu eta hezitzaile jator eta euskal idazle prestu eta ospetsu izan zen Gregorio Arrue hernaniar-zarauztar jaunari. Eta mila esker guztioi niri entzuteko izan duzuen arretagatik. Besterik ez.

emaztearenak berriz: “Como Cura-Ecónomo de la Iglesia Parroquial Santa María la Real de la villa de Zarauz, provincia de Guipúzcoa, Obispado de Vitoria: mande dar sepultura eclesiástica al cadáver de Josefa Antonia de Leunda, natural de Beasain, de edad de setenta y seis años, casada con Don Gregorio de Arrue, natural de Zarauz (sic), maestro de escuela jubilado, e hija legítima de Juan Bautista de Leunda y Nicolasa Elizalde, naturales de Beasain. Falleció el día precedente a consecuencia de un catarro pulmonar, habiendo recibidos los Santos Sacramentos de penitencia, sagrado viático y extrema-unción: no testó; y fueron testigos Bernardo Macazaga, cantero y Saturnino Alcorta, albañil, naturales de Zarauz. Y para que conste firmo en Zarauz a los siete días de noviembre de mil ochocientos ochenta y cinco. Don José Manuel de Arizmendi”. Zarauzko Parrokiako Artxiboa: Libro 5.º de Finados, años 1885-1890, 103 zenb., 3 folioa.

(25) Ibid., 1890, 26 zenb., 58 folioa.

**GREGORIO ARRUEren SANTA JENOBEBAZ
BESTE ZERBAIT**

Zarautz, 1990-IV-21

Maite Etxaniz

Hainbeste urtetan Zarautzen bizi izan zelarik bertako hizkeraz baliatu ote zen? Hauxe izan zen *Santa Jenobebaren Bizitza*-ren aurrean jartzekoan neure buruari egin nion lehen galdera, eta hona hemen, luze gabe, erantzuna, ondo baino hobeto Lino Akesolok liburuari egindako sarreran emana:

“...Ernaniar onen euskera, giputza dela erraz ulertzekoa da. Asko zor diola esango nuke Aita Kardaberaz eta Aita Mendibururenari; Lapurdi-aldeko aztarnaren bat ere ageriko zaio; baiña Arrueren euskera, geien batez bere erri ingurukoa da, iñolaz ere”.

Baina azterketa sakonagorik egin gabe, zaila iruditzen zaigu erabakitzea zer izan daitekeen Kardaberaren eragina eta zer hernaniar biek herri bereko hizkeraren iturritik edana. Dena den, ezin uka genezake asko dutela amankomunean, nahiz berezitasun nabarmenik ere izan. Argi dagoena, eta inolako dudarik gabe gainera, zera da, Arrue ezer gutxi baliatu zela Zarautz-ko hizkeraz.

Zaitegik ere aztertu zuen Arrueren hizkera, gehienetantsu zabarra eta mordoilokadak metaka omen dituen hizkera izan arren, “lore ezitia” deitzen duena.

Hona hemen Arruek berak auzi honetaz esaniko hitzak:

“Euskeraren aldetik ipiñi nezakean, askoz errazago, alere, itz euskeratsugoakin, ta gizon adituai zerbait obeto irudi zegikien eran; baña oroiturik ez nijoala oyentzat, ezpada ez jakin, ezta irakurtzen ta irakurtzen dutenak zer esan nai duan doi doya aditzen duanarentzat eskribitzera, sayatu naiz alegiñaz, zuk adi zenzakean eran ipintzera”.

Gorago aipatutako sarrera horretan bertan, Lino Akesolok Gregorio Arrueren hizkeraren zenbait ezaugarri ematen dizkigu “Gregorio Arrue idazlearen Santa Jenobebaz zerbait” izenburupean. Bere lanari jarraipen bat eman nahian, gehien bat morfologiari baitagokio, sintaxiaz zerbait esan nahiko nuke. Baina ez da nere asmoa *Santa Jenobebaren Bizitza*-ren sintaxia zehatz mehatz aztertzea, interesgarri gerta daitezkeen zenbait ohar egitea baizik. Honetarako perpaus bakun eta koordinatuak hartu ditut aztergai, subordinazioak arreta haundiagorik merezi duela bai baitakit.

Halere, eta nere lantxo honekin ahalik eta ikuspeirik orokorrena eskaini asmoz, hona hemen labur- labur menpeko perpausen zenbait ezaugarri:

1. Esaldi konpletiboak ematerakoan -eNIK ez du erabiltzen, iparraldeko ohiturari jarraituz:

(1) “Pozak onela izu zezakeala, uste ez nuen” (133. orr.).

Gehien darabilen menderagailua -eLA da, gehienetan bakarrik baina, eta ez gutxitan, perpaus hasieran EZEN duelarik.

(2) “Iruditzen zait esan nahi didazula...” (54. orr.).

(3) “Erantzungo dizuet ezen onek dakartzien gertakaririk andi edo printzipalenak guziz egiazkoak dirala,...” (34. orr.).

EZEN partikularen erabilera dela eta esan beharra dago ez Mendi-buru ezta Kardaberazengan ere, ez dugula horrelakorik topatuko.

Subjuntibozko adizkiez ere ematen ditu, atzean -eLA dutela beti:

(4) “Erregu zayezu gizonai eraman zaitzatela beragana” (93. orr.) eta adizki jokatugabeaz ere bai:

(5) “Galdua zedukan ondra biurtzea agintzen zion” (51. orr.).

2. Erlatibozkoak osatzerakoan ohizkoa den bukaerazko -eN darabil, aldiz bakarrik, aldiz aurretik NOIZ, ZEÑA bezalako partikulez lagundurik:

(6) “Senar aiñ on bati zegokion erakoa zan”.

(7) “Etorriko da eguna, noiz eta emen arkitzen garenek pozezko malkoakin (...) esker milla emango diozkagun” (38. orr.).

(8) “Zeña baitari zeritzayon Drako” (45. orr.).

3. Izenlagun balioa duten -eLAKOz osatutako perpausak ere ageri dira:

(9) “Obeditzen ziolakoa egiten zuen” (45. orr.).

4. Zergatizko edo kausalak egiteko -eLAKO, -eNEZ GEROZ, ZEREN... -eN, eta NOLA... BAIT- ematen ditu oro har. Azken hau ez dugu

aurkituko Kardaberaz eta Mendibururen lanetan, On Manuel Lekuona eta Patxi Altunak diotenez.

Hona hemen adibide batzu:

(10) “Esker milla, Jauna, nere semetxoa eta ni gizonen atzaparretatik atera gaituzulako” (67. orr.).

(11) “Orren ona zarenez geroz ekaizkidatzu argi bat, tinteroa eta papera” (56. orr.).

(12) “Jainkoak guzia beiñoan eta begien itxi-idiki batean egiñ zeza-kean, zeren guzia dezakeana dan” (81. orr.).

(13) “Eta nola sillarik eta mairik ez baizeukan, eskribatu zuen sotargañean ondorengo karta au” (56. orr.).

“ALABAÑA” juntagailu adbersatibora ere jotzen du zenbaitetan kausa adierazteko:

(14) “Jenobebak ardiari, bere ondoan ipiñi eta bere onera erakarri nayez bere kalabazako esnetik aoan sartu zion, baiña alperrik, alabañan ordurako hilla zegoan” (85. orr.).

5. Kontsekutibetarako berriz, honako forma hauetara jotzen du: “ALATAN NON... -eN”, “AIÑ... NON...-eN”:

(15) “Alatan, non ama guziak beren alabai gauza on guzietarako ispillutzat (...) ipiñi oi zieten” (36. orr.).

(16) “Aiñ gozatsu aiñ amorez (...) hitzegin zien non bere etxeko-andreaz (...) prendatuak guziak geratu ziran” (39. orr.).

Baina batzutan menderagailurik gabe ere bai:

(17) “Alatan non bere ustean egiña daukaguna egingabe idukitzea-gatik, eskuko beatz bat emango likek” (36. orr.).

6. Denborazko perpausetarako makina bat molde desberdin erakusten dizkigu, baina honi deritzogu bitxiena:

A. erroa + “EZ” + “AL” + A. laguntzailea.

(18) “Neskatx onek Jenobebagandik aldegiñ ez al zuen, sartu ziran presondegi artara gizon armatu bi” (61. orr.).

7. Dagokigun azterketari ekiteko, zenbaitetan gipuzkeraz ohizkoa den izen sintagmaren ordena urratzen eta bizkaierazkora jotzen duela esango dugu, hala nola:

(19) “Zaldun bi” (40. orr.).

(20) “Gizon armatu bi” (61. orr.).

Kardaberazek ere ematen digu honelakorik:

(21) “Gauza bi alere onen gañean ciertoac dira”.

Beste kasuren batzutan ere aldatzen du elementuen ordena:

(22) “Bakarrik zugan pentsatuko det” (49. orr.).

(23) “Asko milla gizon” (91. orr.).

Ezezko esaldietan, eta adizki perifrastikoez soilik arituko gara piskatean, ez du beti aditz laguntzailea aurreratzen, maiz irakur daitezkeelarik honelakoak:

(24) “Gordetzen ez nau” (41. orr.).

(25) “Uzten eztit” (56. orr.).

Kardaberaz eta Mendibururengan ere aurki ditzakegu antzekoak:

(26) “Izan eztu”.

(27) “Escatzen ez dizu” hernaniarrarenak, eta

(28) “Eguiten ez dute”.

(29) “Ecusten ez dugu” oiartzuarrarenak.

Ez dira bakarrak ordea, hona ordenaren ez aldatze horretaz zer dioen Patxi Altunak *Mendibururen Idazlan Argitaragabeak*-ei egindako sarreran, eta ematen duen adibidea:

“Añibarrok, Asteasuko Agirrek eta bezalaxe, ezezko per-pausetan partizipioa eta laguntzailea trukatu gabe ematen ditu maiz, beste batzuetan ez, ordea”.

(30) “Cenzanz andiric ez duèn bacatariaç ez du anitz beguiratzen becatuz galdu duèn cerura ta damu andiric arcen ez du hura galduta; cerura baño gueiago beguiratzen ez du bere becatu beràz irabaci duèn sulece infernura ta ez dute anitz izutzen...”.

Iparraldera jotzen badugu, aurkituko ditugu honelako egiturak, hau da Txomin Peillenek dioena Egiategiz eta haren ezezko perpausez:

“...Ezezko esaldian aditz ezezduna azkenean jartzen du (31) ohoiak eskilima hek atzürka e’litiro”.

Baina hau ez da beti gertatzen Egiategigan, ikus beste hauek:

(32) “Deusere etziela resolbitzen aiten thonbetan jarririk baizik”.

(33) “Egündano etzait bürrian sarthü”.

Ez da batere erraza fenomeno hau azaltzea, legerik ez, baina halako joeraren batzu aurkitu ditugu Arrueren kasuan, aditz laguntzailea noiz aurreratzen duen zehatz-mehatz jakiteko ezpada ere, susmatzeko bai. behintzat.

Gorago aipatutako autoreek bi egitura motak noiznahi ematen dituzte, Arruek aldiz, gehienetan trukaketarik gabekoa ematen du, beraz, errazago gertatuko zaigu ohizko leku aldaketa noiz egiten duen azaltzea, alderantzizkoa baino.

Aginterazko adizkietan, aurreratzen du aditz laguntzailea:

(34) “Ezezazu arren iñor sentenziatu” (57. orr.).

(35) “Ama, etzazu negarrik egin” (54. orr.).

(36) “Nire lepoa ebakiko didatenai ere ez egiezu ezer egiñ” (58. orr.).

Galderazko perpausetan ere bai:

(37) “Ezta eztezu begiratzen toki zeñ izugarrian gauden?” (53. orr.).

(38) “Eztezu aditzen?” (78. orr.).

Baina ez beti:

(39) “Esan etzidazun au?” (91. orr.).

Adierazkorretan ere honelakorik aurkitu dugu, baina hain gutxi iza-nik, salbuespen gisa har genitzake:

(40) “Ez det nai eraman” (58. orr.).

(41) “Eta ez diozute begiratzen” (127. orr.).

Gainontzekoetan, batzutan sintaxiak beharturik:

(42) “Etortzen etziranak” (83. orr.)

eta bestetan ageriko arrazoirik gabe, ez du erroa eta laguntzailearen arteko trukaketarik egiten:

(43) “Pinturak zer dan ezagungo ez luke” (34. orr.).

(44) “Jenobebak neskatz(a) au ezagutu etzuen” (127. orr.).

Adibideak ematen jarrai genezake, baina ikus beste hau non bi erabilerak perpaus berean azaltzen diren:

(45) “Ez det nai eraman eternidadera iñorentzat gorrotorik, eta odol tanto bakarrak ere nigatik ixuri bear eztu” (58. orr.).

“Ixuri bear eztu” eman duen bezalaxe goragoko “ez det nai eraman”en partez “eraman nai ez det” eman zezakeen.

Jakina da oro har ezezko perpausetan galdegaia laguntzailea eta erroaren artean doala, baina aditz laguntzailea aurreratzen ez denean erroa eta honen artean ez da ezer tartekatzen “ez” aditzlaguna ezpada, noski. Baiezko adizkietan ere bi elementu hauen artean ez dugu besterik sartzen (“omen”, “ohi”, “al”, “ote” eta “ari” bezalakoak ezik) beraz, badirudi galdegaiari dagokionez, ezezko hauek baiezko adizkiek bezalaxe jokaten dutela, hau da, eten baten ondoren aditza bera edota bere ezezkotasuna dirateke galdegai, eta gainontzekoetan, aditzaren azentupean, hitz andana berean ahoskatu eta bere ezkerretara doan elementua.

Adibidez:

(46) “Zuzaz aztuko ez naiz” (53. orr.).

(47) “Pozak onela izu zezakeala, uste ez nuen” (133. orr.).

Lehenengoan argi dago “zuzaz” dela galdegaia, gorago aipatutako baldintzak betetzen dituen neurrian behinik behin, ezin esan bait daiteke “aztuko zuzaz ez naiz” eta are gutxiago “aztuko ez zuzaz naiz”, eta “zuzaz” amaierara pasatuz gero berriz, argi legoke ez lukeela galdegai funtzioa beteko.

Bigarrenean aldiz, adizkiaren aurretik eten bat dagoenez, bere ezkerretara doana ezin jo genezake galdegaitzat, baiezko perpaus batean joko ez genukeen bezala.

8. Perpaus koordinatueta pasatuz gero zenbait ohar egingo dugu kopulatiboez, Patxi Altunak dioen bezala, mendebaldeko euskalkietako hiztunoi belarrian min piska bat ematen diguten esaldiak aipatuz.

Arruek ez du “BAITA ERE”, “ERE BAI” formarik ematen, hauen orde “ERE” soilik erabiltzen du gehienetan, batzutan “ETA”z laguntzen badu ere:

(48) “Topatu zuen ere an inguruan” (71. orr.).

(49) “Zu beti gure ondoan zauzkagu, iñor bizi ezten eremu onetan eta neguko gau luze onen erdian ere” (74. orr.).

Ezezkoetan aldiz, honelakoekin egiten dugu topo: lehenengoa guztiz arrunta zaigu, bigarrena ez hainbeste:

(50) “Ezta bizirik geranik ere” (92. orr.).

(51) “Eta bere emaztearen hitzak aditzen ere etzituen” (115. orr.).

“ERE” perpaus amaieran “BAI” edo “EZ” gabe jartzeko ohitura hau ekialdekoa da, dena den, Mendiburuk ere jarraitzen dio:

(52) “Nior ere”.

(53) “Nioiz ere”.

Kardaberazek berriz bitara ematen digu:

(54) “Ta emen ere”.

(55) “Emen ere bai”.

9. Perpaus adbersatiboetara jotzen badugu, Kardaberaz eta Mendiburugan bezalaxe, gaur egun ahaztuxea dugun “EZPADA” juntagailuaren maiztasunaz ohartuko gara, Arrueren garaian bizi bizirik zegoen juntagailuaren maiztasunaz, hain zuzen ere:

(56) “Ez nigatik, ezpada nere seme gaxoaren errukiz”.

“BAIZIK” berriz, gaztelerazko “más que”, “salvo” emateko erabiltzen du gehienetan:

(57) “Alaba bat baizik etzuten” (35. orr.).

Esanahi berberaz hona hemen beste forma hauek, tartean “EZPADA” ere badagoelarik:

(58) “Ona besterik egiñ ez dik” (64. orr.).

(59) “Eta orroa izugarriak beste ezer” (67. orr.).

(60) “Zu beste iñor eztaukat” (48. orr.).

(61) “Toki una zeñ izugarria zan ezagutzeko ezpada serbitzen etzion” (47. orr.).

“ORDEA” juntagailuaz egiten duen erabilera arrotz gertatzen zaigu, bigarren perpausaren lehen sitagmaren ondoren edo ta azkenean jarri beharrean, honen buru buruan jartzen baitu, Axularrek bezalaxe:

(62) “Iñongo adiskidek ezin lagun legiket; ordea zure besoaren indarra galdu ez da” (48. orr.).

(63) “Nere antsia larriak emen itotzen dira; ordea zuk ikusten dituzu nere malkoak” (48. orr.).

10. Juntagailu disjuntibotzat “EDO” darabil gehienetan, “ALA” oso gutxitan, halere ez da Mendiburu bezain urrun joaten urritasun honetan, honek ez bait zuen “ALA”rik ematen, bere Idazlan Argitaragabeetan ikus daitekeen bezala.

Arrue aldiz, nahiz eta perpaus adierazkorretan ezezik, galderazkoe-tan ere “EDO” nahiago izan, “ALA”z ere baliatzen da:

(64) “Egia da, edo ez, edo ta nik ames egin ote det?” (144. orr.).

(65) “Etzuen begiratzen egitera zijoan gauza ona ote, edo gaiztoa zan; baizik irabazi edo atsegiñen bat emango ote zion ala ez” (44. orr.).

11. Bukatzeko “BADA” ondoriozko juntagailuaz hitz bi, juntagailu honek aurreko solasaren ondorioa edo ematen du, baina badu beste erabilerarik ere, batzutan, nahiz gaur egun zentzu hau galduxe dagoen, kausal esplikati boarena, eta bestetan betegarri soilarena.

Hiru erabilera hauek aurkitzen dira *Santa Jenobebaren Bizitza*-n.

Lehenengoa ondoriozkoa: gehienetan adizkiaren ondoren azalduko da juntagailua, baina baita perpaus hasieran ere:

(66) “Utzi zayegun bada gauza oyei” (118. orr.).

(67) “Bada orretzek hiri, seaskakoa intzala ainbeste on egin zian” (127. orr.).

Bigarrena, kausal esplikati bo: honetan, juntagailua menpeko perpausaren buruan azalduko da:

(68) “Zure semea ere hill bear da, bada kondeak beretzat ezagutu nai eztu” (56. orr.)

eta batzutan “bait-” menderagailuaz lagundurik:

(69) “Bada nola gauza ayek lenengo aldiz aditzen baizituen, biziro mella andia egin zioten” (101. orr.).

Eta azkena, betegarri gisakoa:

(70) “Agur bada” (59. orr.).

BIBLIOGRAFIA

ALTUNA, Patxi: “Juntagailu kopulati boak”.

ALTUNA, Patxi: “Perpaus adbersati boak”.

AROCENA, F.: “La versión guipuzcoana del «Peru Abarca» de Moguel, examen preliminar”, in BRSAP 1948 (165-194, 379-380. orr.).

ARRUE, Gregorio: *Santa Jenobebaren bizitza*, Klasikoak bilduma, Erein, 1987.

EGIATEGI, Jusef: *Filosofo huskaldunaren lehen ekheia*, Txomin Peillenek paratua, Euskaltzaindia, Bilbo 1983.

EUSKALTZAINDIA: *Euskal Gramatikaren lehen urratsak* I, II.

GOENAGA, Patxi: *Gramatika bideetan*, 2. argitalpena, EREIN, Donostia, 1984.

KARDABERAZ: *Euskararen Berri Onac*, Auspoa, Tolosa, 1984.

KARDABERAZ bilduma I: *Kardaberaz Aitari omenaldia*, Kardaberaz Bazkuna, Donostia, 1971.

MITXELENA, Koldo: *Historia de la literatura vasca*, Erein, Donostia, 1988.

ONAINDIA: *Euskal literatura*, I, 275-278. orr.

PATXI, Altunak paratua: *Mendiburen idazlan argitaragabeak*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1982.

VILLASANTE: *Historia de la literatura vasca*, Ed. Aránzazu, 1979.

VILLASANTE: *Sintaxis de la oración compuesta*, Ed. Franciscana de Aránzazu, 1976.

ZAITEGI: "Idazti baten eungarren urteburuan", in *Euzko Gogo* 1958 (387-419. orr.).

GREGORIO ARRUE, MAZOREN LEHEN ITZULTZAILEA

Zarautz, 1990-IV-21

Jose Antonio Arana Martija

Berrogeita zazpi urtedun eskola maisua zen Gregorio Arruebarrena Rezola (1811-1890) bere lehen itzulpen lana Donostian argitara eman zuenean: *Cristauaren Dotrinaren Jaquinbide azaldua, edo Asteteren espli-cacioac Santiago Mazo Jaunaren liburutic*. Nahiz eta bi urte lehenagotik prestatua izan itzulpena, ez zuen 1858 arte kaleratu ahal izan hitzaurrean dioskunez.

Baina hainbat xehetasun ikertu beharrean aurkitzen gara data eta izenburua ikusi ondoren. Pio Zuazuaren moldiztegia 1858an inprimatu zela dio liburuaren azalak. Liburua urte horretan inprimategian paraturik egon arren, bi urte beranduago kaleratu zela esan beharko dugu, Severo Leonardo Andriani Escofet Iruñeko Apezpikuak 1860.eko Otsailaren 20an eman bait zion inprimatzeko baimena. Baina elizaren baimena delata, beste data bat ere ematen zaigu idazle batzurengan, behintzat. Jokin Zaitegik *Eusko Gogoan* esaten digunez, “1848 garren urtean iasoa zun Arruek argitaratzeko Elizaren baimena, Iruñako gotzaiak emana, hain zuzen. Halere, hamar urte handitan, idaztia zokoratuta euki zun, diruezak eraginda, nonbait”. “Idazti baten eungarren urteburuan” delako artikuluan ematen digu data hau Zaitegik. Ez dakit nondik atera zuen Zaitegik baimenaren data hau Arruek dioenarekin bat ez bait dator. Itzulpena egin zuenean “amabi eginaldi (edo edizio) berri galantac eguin badira...” dio hitzaurrean, eta Mazoren hamabigarren argitarapena, erdarazkoa hain zuzen, Valladoliden 1856an Juan de la Cuesta inprimatzaileak egin zen.

Hori hala delarik, Arruek berak ematen digu atzerapenaren arrazoia: “Ipini nuan Mazo Jaunaren liburu gucia cearo ta oso eusqueraz; ta lan au eguiña ta gure Obispo Jaunac ontzat emana cegoan sasoyan, gogora citzadan berriz, baldiñ cegoen becela ateratzen bazan, asco costaco zala, ta beragatic guchic erosi al izango zutela, ta emendic sortu citzadan berriz liburu hura al nuan gucia laburtzeco asmoa. Lan au ere eguin nuan, Jaunaren lagunzarequiñ; baina ez neucalaco cerequin arguitara

eman zocoatu zan, alic eta Apaiz Jaun batec, izanic nere lanaren berri, escatu ciran, pagatu ciran nere nequea, ta gañera galanqui costatzen zayola, zuc, iracurle maitea, animaraco prochuric asco eguin deguizuquean, liburu au izan dezazun, eman da arguitara, ecusten dezun becelacoa". Hemen dugu bada, Arruek berak idatzita, Dotrina honen itzulpen eta argitaratzearen historia.

Santiago Jose Garcia Mazo 1768an jaioa zen eta Valladoliden hil zen 1849an. Teologia eta Filosofia ikasketak Salamancako Unibertsitatean egin zituen eta 1796an apaiztu zen. Apaizgoan hainbat tokitan ihardun ondoren, Valladolideko San Salvador izeneko parrokiari lotu zuen mesedeko kargua edo benefizioa eta 1822an bertako katedralean lehiaketaz irabazi zuen kalonje kargua. Hamabost urte beranduago, 1837an, kaleratu zuen bere dotrinaren lehen argitarapena: *El catecismo de la doctrina cristiana. Explicaciones del Astete que convienen también al Ripalda*. Bi urteren epean, beste bi argitarapen atera zituen bertan eta 1841ean Madriden ere kaleratu zuen beste argitarapen bat. Frantsesera itzulita Parisen agitaratu zuen bere dotrina 1845 eta 1847 urteetan, eta azken urte honetan portugesea itzulita ere Oporton agertu zen, itzultzailea euskal izeneko Jose de Urcullu izan zelarik. Esan dugunez, 1856rako eginda zeukan Mazok hamabigarren argitarapena, 544 orrialdeduna. Eta hau izan zen Arruek itzuli zuena. Gero 1858rako laburpena ere egina zeukan eta aipatu apaizaren laguntzaz 1860an ezagutzen dugun eran kaleratu zuen.

Zergatik eman zion baimena Iruñeko Apezpikuak? Dakigunez, Gasteizko Elizbarrutia sortu arte, Gipuzkoako herri asko Iruñeko Elizbarrutian zeuden kokaturik. Espainiako Estatuak eta Erromako Egoitza Santuak sinatuko zuten Konkordatuaren Proiektua aurkeztu zenean, 1849.eko Azaroaren 19an, hiru Elizbarruti berri sortzeko asmoa agertzen zen, hots, Ciudad Real, Madrid eta Gasteizkoak. Eta 1851.eko Martxoaren 16ko Konkordatua urte bereko Irailaren 5ean Erromak berretsi zuenean, aipatu hiru Elizbarruti berriak ofizialki sortuak izan ziren. Andriani Iruñeko Apezpikua zegoen agintean 1829tik hasita, eta Gipuzkoako Diputazioak 1861.eko Urtarrilaren 12an honako erabaki hau hartu zuen: Andriani bizi zen artean Iruñeko Elizbarrutiari loturik geratuko zirela honen menpean zeuden Gipuzkoako parrokiak. Urte berean hil zen Andriani Apezpikua eta 1862.eko Apirilaren 28an eraiki zen Gasteizko Elizbarrutia. Beraz, 1860an Dotrina argitaratzeko baimena ematea Iruñeko Andriani Apezpikuari zegokion. Eta hala izan ere, esan dugunez. Katalana zen Apezpiku hau eta bera baino lehenago Sadako nafar bat izan zen 1815etik 1829 arte kargua eraman zuen Joaquin Xabier Uriz eta Lasaga, eta Andrianen ondoren beste Oliteko nafar batek bete zuen hutsunea, Pedro Cirilo Uriz eta Labairu, 1862tik 1870 arte. Bi Apezpiku horiek ere hainbat baimen eman zituzten euskal dotrinak argitaratzeko.

Beste galdera batzuren artean, hau ere badugu erantzuteko. Zergatik aukeratu zuen Arruek Mazoren Dotrina? “Urrea baño estimagarriagoa” zela zioskun Arruek hitzaurrean. Izatez, Gaspar Astete josulagunarena (1537-1601) eta Jeronimo Martinez de Ripaldarena, josulaguna hau ere (1536-1618) izan ziren ordurarte gehien inprimatu eta erabiltzen zirenak. Asteteren *Catecismo de la Doctrina Cristiana* 1599an argitaratu zen, 600 etik gorako edizioak ezagutu zituelarik. Ripaldaren *Catecismo y exposición breve de la doctrina cristiana* urte batzu beranduago, 1618an, kaleratu zen. Asteterena askoz ere gehiago ezagutua izan zen gure inguruetan Ripaldarena gehiago erabilia izan zelarik Madridetik beherako herrialdeetan. Ia berrehun urte geroago Asteterena gehitu zuen Gabriel Mateo Menendez de Luarca eta Queipo de Llano apaiz asturiarrak, Valladoliden honek ere bere *Catecismo de Doctrina Cristiana* 1787an argitara eman zuelarik. Xehetasun historiko honek badu zerikusirik gure euskal dotrinekin. Bonaparte printzeak, esate baterako, Asteterena erabili zuen eredutzat Iparraldean eta Nafarroan agintzen zituen itzulpenetarako (Celhabe, Samper, Marco, Minondo, Goyetche, Fabre eta abar); eta Menendez de Luecaren gehitua jarri zuen eredutzat Bizkaia eta Gipuzkoan egin ziren itzulpenetarako (Uriarte, Antxotegi, e.a.). Hauetatik batzu argitaratu gabe geratu ziren eta argitaratuak ere ez zituen irakaskintzarako asmoetan kaleratu dialektologia estudioak burutzeko baizik.

Gure Gregorio Arruek Mazorena aukeratu zuen euskaratzeko, Astete eta Ripalda bateratuz, izenburuak dioenez: “Explicaciones del Astete que convienen igualmente al Ripalda”. Bazegoen orduan itzulpen honen beharrizanik? Gipuzkoari dagokionez, Juan de Irazustarena zegoen, 1742an lehen argitarapena egin ondoren hainbat aldiz kaleratua, Arruerena baino lehen 1852an edizio bat egin zelarik. Gipuzkoak Artzapezgo nagusiko apaizen batzarre edo Kongregazioak ere 1855ean, Irazustak bezala Aestetetik hartua, argitaratu zuen bere Dotrina. Arruenaren ondoren maiz azaldu ziren bi dotrina hauek, baita ere beste batzu, hala nola, Juan Jose Galarmendirena 1864ean, Gatzagako Abade Jaunarena 1862an, eta besteren bat. Bizkairako bost dotrina zeuden sasoi hartan: ezagunena, Bartolome Olaetxearena, hainbat aldiz argiratua eta Arrueren garaian 1855ean kaleratua. Martin Arzadunena ere, 1731ean lehendabizi argitaratua, hainbat aldiz agertu ondoren, 1856an azaldu zen berriz. Juan Antonio Mogelek ere, Aestetetik hartuta, 1849 eta 1866an birargitaratu zuen berea. Eta hor zeuden Busturiko Bikarioak eta Laudioko abadeek orduan atera zituztenak. Nafarroara bagoaz, hor zeuden Baztango Vallico Parrokoak 1852 eta 1859an atera zituenak. Eta Iparraldean David d’Astrosek atera berria zuen 1855ean birargitarapen bat. Hainbat dotrina kalean izanik, nola ausartu zen Arrue itzulpen eta argitaratze ardura eta nekeak hartzera?

Dirudienez, ez zuen uste Arruek hainbeste euskal dotrina zegoenik, Gipuzkoako esparruari begiratuz, behintzat. “Nola diteque —galdetzen du

hitzaurrean— gaztelauac eta erreinu arrotzetarañoacoac ere, beste gai gucien gañean becela, dotriñaren gañean ere ederqui itzeguiten duten, aimbeste liburu daucatarik, berriz au ateratzea, ta gure euscaldun gaxoac berriz aiñ liburu guchi beren izcuntzan iduquiric, au euscarara itzultzeco asmorric beretaco iñorc ez artzea?” Bestalde, *Cristauaren escu-liburua* (1863) delakoaren hitzaurrean dioenez, “beti lengoa bera, gauza guchi batzuec gueituaz beñ, berriz eta ascotan moldizquidatua izan da”. Juan Antonio Ubillos-entzat Juan Claudio Fleuri-ren Dotrina berri ekarlea bazen, Arruerentzat Mazorena, horrez gain, “urrea baño estimagarriagoa” zen, zeren “eracutsi dizkigu ederqui cristau gucioi gure erligioaren anditasun, edertasun, aberastasun ta santutasun miragarriac”.

Gainera itzultzaile ofizioa hasteko grina ere izango zuen eta beste batzuk itzulitako berbera ez zuen berriz itzuli nahi. Esan dugunez Dotrina honekin, eta berandu, hasi zen Arrue itzultze lanetan. Aipatu *Cristauaren escu-liburua* kaleratu ondoren, eta *Aita San Ignacio Loyolaco* (1866) eta *Santa Genovevaren vicitza* (1868) argitaratu baino lehen, itzulpen lanari ekin zion Arruek ezagutzen ez den lan bat prestatuz: *San Juanen Ebanjelioa*. Gipuzkoako Batzarre Nagusiek saritu zioten lan hau 1865ean lau urte beranduago, 1869an, Jose Ignacio Arana josulagunari igorri ziona, hain zuzen, eta honek bere argitaragabeko Bibliografian aipatzen duena.

Bere bizitzaren azken hamarraldian, 1880ean, hasita, eman zigun Arruek hinbat lan. 1890.eko Apirilean hil ondoren, Eusebio Lopezek argitara eman zuen bigarren aldiz 1895ean Arrueren Dotrina. Baina bizirik zegoelarik eman zioten Mazori, eta bide batez Arrueri, merezi zuten onespena. Mariano Miguel Gomez Gasteizko Apezpikua zelarik antolatu zuen Elizbarrutiko Sinodoa 1885ean. Eta Sinodoaren Konstituzioetan hara zer dioen lehen Tituluak: “Promover el Catecismo Romano de Pio V y el de Mazo para que se valgan de ellos los sacerdotes en sus explicaciones; y el de Astete para los fieles, mientras no se publique el parvo Catecismo según la mente del Santo Concilio Ecuménico Vaticano”. Orain bai ikus dezakegu Arrue ez zebilela oker Mazoren dotrina aukeratu zuenean. Beste Nafarroako Dotrina batek esaten zuenez, “Apaizendako” egokiena Mazorena zen, eta Arruek egindako itzulpena beharrezkoa izatera iritsi zen.

BATZAR-TXOSTENAK

ORROITZAPEN PURRUXKEN PURRUXKAK

Donostia, 1990-I-26

X. Diharce "Iratzeder"

Lehen hiru oroitzapenak:
hirurogoi urte baino
xaharragokoak.

Azken biak:
gaurko egunetakoak.

I

TTARTTEA

Gure etxe gibelaren eta auzoko etxeen artean bazen ttartte bat.

Ttartte hori elizaraino zoan eta hor bizi ziren: *Xikintxu*, *Anddes*, *Mariana* eta *Katixa*.

Xikintxu beti kisuz orratua, lanerat ari lanetik heldu, ikusten nuen beti miseria bezein mehe eta ilunbetako itzalak bezein ixil, bezein ilun (1).

Anddes, dena daldara eta otoitz-marmarika, eliza-gizona zen; ez haatik apez, ez fraide ez sakristau. Bere aspaldiko gazte-urtetan Belokeko beneditanoetarat abiatu zen; bainan *Anddes* ez zen bertzeen artean, muga-neurrien barnean bizi daitezken hoitarik. Otoitzeko gizona zen, bainan eliza-murru ziloetan dauden eliza-xoriak bezalatsu (2).

Ehortzetako kurutzea zeramala, egun batez xaharraren xaharraz erori zen, hil-herrietarako patarrean. "Zer grazia, erran zion nere aitak, kurutze pean hortxet hil bazine!"

— "Oi bai, hori bai!"

(1) *Xikintxu*. Haren egiazko izena: Alberto Alba.

(2) *Anddes*. Deitura Etchart zuen. Erroma-n eta Jerusaleme-n ibilia zen beilari. Laro-goitahamar urtetan hil da, 1957ko urtarrilaren 18an.

Lehen aldikotz “mikroa” ezarri zelarik elizan. Han zagon, xoko batean Anddes, bere usaiako otoitz daldaran eta kadiren arteko otoitz harat-hunatetan.

Jaun Bikarioak mikrotik egin zion: “Anddes! Anddes!”. Harritua, tutulatua, erdi zoratua, belauniko erori zen.

Xikintxu-k eta Anddes-ek auzoan zituzten *Mariana* eta *Katixa*. Hauk mutxurdinak edo hobeki andere-serorak, elizaren zerbitzariak ziren. Heiek zituzten eliz-oihalak garbitzen eta lisatzen. Azkarra zen *Mariana* eta manatzailea. *Katixa* bere botoin bitxia kokotsa-pean, beti bai-baika bizi izana zen, eta hola zoan beti, manatzailearen azpiko (3).

– Ttartte hortan barna iragaiten ginen gu, haur-haurretik, elizaratekoan eta eskolartekoan.

Gure amak ere, karrika handiko begi luze ta mihi luzeagoetarik urrun, ixil-ixila ttartte hortatik zoan goiz guziz mezarat.

Geroztik, hiria edertu nahiz, eliz-ingurua zabaldu nahiz, ttartte-sahetsetik etxe zaharrak aurtiki dituzte (4).

Bertzenaz, gogotik iraganen nintzen gaur ere ttartte hortarik beilari, pentsatuz amari eta haren bihotzmin urratseri.

...IV

MARRANTTA

Ttiki-ttikitik zenbat aldiz ez dut, etxeko leihotik, ikusi eta miretsi, bere asto-karrosarekin, karrikan iraganki, *Marrantta* (5).

Bere zintzur-boz erlastuarekin bazoan marmarika, bideko zikin bate-tik bertzerat eta zaldi-ongarri batetik bertzerat, bere pala handia eta erkatz gotorra eskutan.

Iduri zuen mundu guziko gauzen eta jenden okaztagarri zabilela, bere asto xahararentzat baizik ez zaukala ele goxo ta behako ezti.

Gaizo *Marrantta*, zikinkeraren etsai amorratua, zuri esker zuten Donibane-ko karrikek beren garbi hura, beren nehun ez bezalako pollit hura.

(3) *Mariana* eta *Katixa*. Biek Garat zuten deitura.

(4) *Ttartte* hori, zabaldua dute 1938-an, Xikintxu, Anddes, Mariana eta Katixa zauden etxeak aurtikiz.

(5) *Marrantta*. Haren izena: Mendeguia.

– Bertze gizon aipagarri bat ere bazuen, aspaldiko urte hetan, Donibanek: *Fortin* kridatzaile eta berri-emailea. Zorroa bezein gaitza zuen mintzoa; eta bere alimaleko hatsaz urrunerat adiarazten zuen urrezko turruta baten soinua (6).

Soinu hori entzun orduko, ixiltzen zen jendea, edo eliza aintzinean edo plaza-erdian edo merkatu-zokoetan.

Azken berriak edo Jaun Meraren azken manuak adiarazirik, bazoan *Fortin* armada-aintzindari batek bezalako urrats-pisu eta patxadarekin.

Denbora hartan baginuen ere elizan xantre bat. Ezagutu eta aditu dutan lehen xantrea: *Larramendi*, organo-joilearen ondoan zagona xutik (7).

Eguberri-gau batez, haatik, ez ziteken xantrerik... Eletrika gelditurik, organoa ere ixildu zen... Apezak urrungo aldrean, bere "oremus"-a bururatzearekin, nola emanen zioten eliza beteko jendeek, xuxen eta elgarrekin, "amen"?

Ansorena-k, organoaren burrunba bezein azkarreko eta luzeko "amen" bat egin zuen, guzieren sustazaile (8).

Erretorak, orduan, aldaretik kexu-kexua: "Ez gare hemen boz-indarka aitzeko, bainan bai otoitz egiteko".

Zer den, haatik! Halako borondate ona, borondate azkarra erakutsi eta... eliza-gizonen halako erasia bildu...

...VI

FRAIDETU-AINTZIN BELOKE-N IKUSIAK

Sei urte nituen Belokerat igan naizen lehen aldian; gelditu zaitan orroitzapen bakarra: arragak edo gereziak jan ginituela.

Bigarren aldia, hamahiru urtetan. Nere anaiekin etorri nintzen, aita *Lerchundi*-ren anaia lehen Meza eman zuen eguneko. Aita Abade *Gracy* azkaindarrak agurtu gintuen; xahartua zen ordukotz eta zenbeit ilabeteren buruan zendu beharra. Soinean, bihotzari hurbil, guzieren trufagarri naukan euskal-ikurriñari behatuz, "zorionak" eman zauzkitan.

(6) *Fortin*. Izen-goitiaren pekoa: Auguste Gelos.

(7) *Larramendi*. Donibaneko jaun Mera beharraren aita.

(8) *Ansorena*. León Ansorena, etxe tindatzailea.

Hirugarren aldian, hogoi-ta hamaseian, haitz-ondoan arteko pilota-plazaraino joan nintzen osaba-fraidearekin; eta han nor ikusi nuen? *Ariztimuño* apeza, *Aitzol*.

Ikusia nuen jadanik, duela bizpahiru urte, gipuzkoar txistulari ta dantzarekin Donibaneko karrikan iragaiten. Ez dut ahantzi, antzerkitokian, deneri egin zuen bihotz-zabaleko agurra: “Lapurdiko, Benabarreko ta Ziberoko euskal-anaieri, bihotz-bihotzetik agur!”.

Entzuna nuen ere, hogoi-ta hamabortzean, Atarratzeko Euskalzaleen Biltzarrean, *Pepe Eizaguirre* eta hego-aldeko bertze batzuekin.

Eta horra Beloken berean ikusten nuela; zer ari ote? pilota-plazaren erdian, galtza beltz eta atorra xuriekin, pirripitaz nola ibil ikasten iduri. Alta! bazukeen orduan *Aitzol*-ek pirripitan ibiltzeaz bertze kezkarik...

Huna zer dautan *Lafitte* jaun apezak kondatua, hirurogoi-ta hemerez-ziko Aboztuaren 28an: “Beloke-tik, egun batez, etorri zen *Ariztimuño* nerekin mintzatzerat. Erran zautan: “Horra, Espainiarat noa. Ez ditut gazte hoik guziak hola utzi nahi; uste dut harat itzultzea dela nere eginbidea... Harat noa”.

“Erran nion, orduan: “Zuk ikus! Agian zerbeit onik egin ahalko duzula! Badakizu zer duzun irriskatzten”. Hori bezakien”. Banoa, gau huntan, ‘Galerna’ untzian... Otoitz eginen duzu neretzat?”. “Bai otoitz eginen dut zuretzat. Ez da, egia erran, lehen aldia izanen...”. “Ederki, bainan egiten duzu zinez otoitz?” - “Bai otoitz egiten dut”. “Eta zer diozu Jainkoari galdegiten?” - “Hau diot beti: egin bedi zure nahia”. “Hau gizona! Ez duzu, beraz deusik galdatzen!”. Eta irriz hasi zen.

“Nik orduan berriz: Eta zuk zer diozu, otoitz egitean?”. *Ariztimuño*-k neri: “Nik Santa Teresa-k bezala dut otoitz egiten”. “Zer egiten zuen ba Santa Teresa-k?”. “Hau erraiten zuen: Bai, Jauna, zure nahia egin bedi; bainan zurea nerea izan dadila”. Berriz ere irriz.

“Ederki, egin zion *Lafitte*-k aintzinat, antola zaite zure gisan; bainan... iduri zait ez litakela hain gaizki, haren nahia egina balitz...”. “Gauden hortan: zure otoitza nahikoa zait; aski duzu hola egitea”.

“Horiek hola, elgarri “ikus arte” erran dogu; eta joan da...”.

VII

TOMAS GARBIZU

— Ez zen eta ez zitaken izan bi “*Tomas Garbizu*”-rik.

Hogoi-ta hamasei edo zazpian Donibanerat etorri baitzen ihesi, zenbat ibil-aldi egin dut lau urtez harekin, itsas-bazterrean!

Euskal-kantuez mintzo ginen; eta, nitan den Iratzeder-goia, harek du egunetik egunerat moldatua.

“Begira nago begira, hor goiko bide berrira:
Noiz etorriko ote dan, maitea nere herrira”.

Bihotza zabalegi zuen *Garbizu*-k, zoakion lurreko-maiterik nehoiz nehun aurkitzeko.

Euskaldungoari emana zen, euskal-kantu ta euskal-soinuek egun guzie-tako gertakariez gorago eramana.

– Berrogoi-ta batean, udazkeneko haiz-egoaren hegaletan, joan naiz Beloken fraidetzerat; hura Donostiarat itzuli da. Ez dugu halere, geroztik, elgar ahantzi.

“Liturgia” berriaren egunak argitu direnean, dei egin diot; eta, nik hitzak, harek doinuak, eliz-kantu berri asko asmatu dugu.

Gipuzko-Bizkaian baino lasterrago hasi baiginen hemen Baionako eta Erromakoen baimenarekin, aita Lerchundik zuen (erran gabe doa) lehen euskal-meza egin. Bigarrena, haatik, *Garbizuk*: “Herriko Meza”; eta, bertzalde, zenbat kantu ala salmo berri, hiru bozetan!

Diskotan argitaratu ta zabaldu ditugun lehen sei salmoak: *Garbizu*-renak. Nola ez aipa ere, argitu gabeak egon diren: “Nerea da zerua”, “Xori-ak sistu”, larogoi-ta hameka orrialde dauzkan “Babiloneko” salmoa?

– Geroztik, *Urteagarekin* dugu gehienik lan egin; hemen baiginuen maiz, Donibanetik etorria. Nahitez, ahantzixea sentitu duke *Garbizu*-k bere burua.

Euskaltzaindiko bilkura batetik ateratzean, buruz buru egin nuen karrikan harekin. Hitzik gabe, aintzinat jo zuen; eta, brist itzulirik, erran zautan: “Euskaldun prantsesak: gizon atsegiñak, bainan... hotzak”.

Etorri zitzaitan halere, behin edo bertze, Belokerat; eta aldi batez... bazkaltzerakoan, zer ikusten du, nor ikusten? *Urteaga*; hura ere hor.

Garbizuk orduan su ta ximixt: ez zela, segur, bertze horren ondoan bazkaltzerat sartuko. Ez uste izan, halere, deus etsaigorik bazukela; bainan sonulariak soinuari...

Zer egin? *Urteaga* bertze sala batean bazkalarazi, ahal ginituen ohore handienekin.

– Horiek hola, urteak jin urteak joan, urrundik elgarri atxikiak egon ginen *Garbizu* eta ni.

Orai zenbeit urte, *Lezon* eskaini diotelarik omenaldi handi bat, Donostiako Apezpikua ezin etorritz, ni (orduko aita Abadea) deitu ninduten Meza ta mintzaldi emaiterat.

Hor zen *Garbizu*, herritar guzietz inguratua, lehen lerroan. Hitzaldia bururatzean, hurbildu nitzαιο; eta, herritarren aintzinean, zerutiar guziak lekuko, eman diot nere besarkarik kartsuena.

— Joan den azaroaren 27an Donostian hil dela jakin dutanean, haren kantu hau gogoratu zait:

“Fededunak, ez etsi, ez ilun jar..
Denak xuti, gaur elgar eskutik har,
Kristo beti guk argi, guk indar!”.

VIII

JUAN URTEAGA-RI AZKEN AGURRA

— Eguberri goizean, Donostiatik deitu gaituzte: *Juan Urteaga* hiltzen ari zela.

Harek lau bozetan apaindu “Belenen” kantu unkiagarria emanetz, Meza-nausia bururatzen ari ginen.

Belokekoen kantari-buru dena eta ni, joan gitzaio arratsaldean, azken agur baten egiterat; zortzi egun, haatik, iraun behar zuen oraino. Ohe barnetik esker-on egin dauku, bere musikari-eskuarekin; eta, luzatu gabe, joan gare itsasoari begira...

— Donibane-Lohitzunen egon den hogoi urtetan, zenbat aldiz ez da iluntzean, itsasoari begira, jarririk egon. “Zer ari zare hor, erran izan dio Don Txomin-ek, zer igurikatzen duzu?” (9).

Gertatu izan zaio, arratseko bederatzietan, itsas-ondoko harri gain batean jartzea, uhainen “zortzikoari” entzunka. Gau-erdi alderat, soinu sukarrak hartua, bazoan barnerat, soinu-ta soinu asmatzen, jotzen, idazten; eta, goizean berandu, etzaten zen, arratsaldeko hiru edo laueta jekitzeko.

Bainan, xo!, goizean... ez ote zuten elizan organo-joilea igurikatu, ehorzketa ala ezkont-meza batetarako?... Etxe behereko bizitegian (10). “Miss Festin” saildua egon izan deno, ez zaio halako izigarrikariarik gertatu... Gero... baliteke bai; bainan nor zitaken hobendun?... itsasoa.

— Soinuzalea zen bai, ez haatik, amets alfer egile eta loalea. Zenbat musika-lan ez du egin: berrogoian hasirik, hamabortz urtez ehun bat

(9) *Don Txomin*. Onaindia jaun apezka Markinakoa, berrogoitabortz urtez Donibanen egona eta 1985eko apirilaren 4an hila.

(10) *Miss Festing*. Ingalaterratik etorria eta hemen katolikatu (1884-1974).

kantari bildu ditu astero Santa-Mariako elizan; "Coro Easo"-ko berrogoi-ta bortz hautuzko kantari moldatu ditu eta lehen sari baten irabazterat Inglaterreraingo lagundu; bainan orroitgarrienak: "Estampas" deitu soinu-ikusgarriak, Eguberriz, Aste-sainduz eta Besta-Berriz emanarazi dituenak Donostian, Bilbon bai eta Madrilen.

– Horiek hola, "Porto-Rico"-rat deitu zuen, berrogoi-ta hamabor-tzean, *Nicanor Zabaleta*-k. Lau urtez egon zen han, kantari miregarrien moldatzaile. Ai! hangoen boz arin paregabeak!

– Handik Donostiarat itzuli zenean, Donibane-Lohitzunetik etorri zitzaizkion: otoi! organo-joile eta kantari-buru etortzeko.

"Porto-Rico"-rat itzultzea zuen bere ametsa; onartu zuen, halere, mendiz bertzaldekoen deia.

Elizako kantuez bertzalde, sustatu ta zabaldu zituen herrikoak ere: *Begiraleen* taldearentzat, baditu hirurogoi bat kantu lau bozetan apainduak; eta, xirribika edo gitarra joileentzat, zenbat soinu-lan ez du egin!

Hari esker ere, hogoi-ta bortz urte huntan biltzen dire, urte oroz, ipar Euskal-Herriko kantari-taldeak; eta, emaiten dituzten kantu gehienak, harek eginak edo harek bozetan emanak.

* * *

– Maiz daudezke Zerutiarrak, Beloke-gainetik ta euskal-lur guzitik, igaiten diren otoi-tz-kantueri entzunka.

Zer goiko-poz berezia emaiten dioketen *Urteaga*-ri, heltzen zaizkio-nean berak egin kantu hoik.

Holakotan, ari zaizkiokete zerukoak oro agurka... "Heien agurrare-kin, onar, *Urteaga*, eukal-lurrekoen esker-onak".

BOTANIKA LEXIKOA EIBARREN ETA TORIBIO ETXEBARRIAREN *LEXICON* LANARI GEHIGARRIAK

Donostia, 1990-II-30

Juan San Martin

I. BOTANIKA LEXIKOA

Argi dagoena da era honetako zenbait gaitan hitzei lekukotasun zehatza eman beharrean gaudela. Azkueren hiztegia begiratzen maizegi irakur ditzakegu euskarazko hitzaren ordainez, gazteleraz, “cierto pájaro” edo “especie de pez” eta halakoak. Ez hainbeste botanika hitzetan, lehendik Lakoizketak eta T. Aranzadik egin zuten lanei esker. Hala ere, hor datoz sasi-medikuentzat hain ezaguna den *zorna-belarra* eta txorien ihizan ibiltzen direnek udaberrian hain maite duten *txori-keriza*, batean: “**pasmo-bedar**, cierta hierba medicinal parecida a la malva”, eta bestean: “**txori-keriza**, variedad de cereza muy pequeña y dulce”. Toribio Etxebarriaren *Lexicón* (1) lanean ere nabari dira halakoak.

Erderazko ordaina jartzea ez da gaizki; baina zientzia katalogoetako kodeak jartzea ere beharrezkoa da hitzak edonon balioa izateko. Zehaztasun horiek egiten bait dute hitza erabilgarriago. Eta, guk, oraindik ez ditugu osatu tokian tokizko hitzak eta horren arabera zientziakoan kokatu; ondorioz, guzien ikuspegitik batasunerako testu hornitzez arautzearen eskaintzaz.

Egia esan, halako lanak, inguru jakin batean luzaz eta bare jokatu egitekoak dira, bere egoera naturalean ikusiz eta gauzatuz, izenak ezagutzen dituztenen laguntzaz eta botanika esku-liburua gidari delarik.

Burdin langintzako hitz teknikoen bilketa hura (2) oso erreza izan nuen, ogibidezko lanean berez eskuratu nituenez; baina perretxiku eta

(1) TORIBIO ETXEBARRIA, “Lexicón del euskera dialectal de Eibar”, *Euskera*, X-XI, 1965-66, 1-658 orr.

(2) JUAN SAN MARTIN, “Eibar'en erabiltzen diran burdin langintzako itz teknikoak”, *Euskera*, 1958, III, 141-158 orr. Eta “Eibar'en teknika gaietan egin dan eboluzioari buruz”,

txori izenak (3) zehatz-mehatz biltzeak epe eta neke gehiago eskatu zizkidaten.

Lan horiekin bateratsu hasi nuen landareena ere, baina gai honetan jakitunik guti aurkitu nuen Eibarren. Edonorentzat, norbere sorterrria bait da halako lanak ziurtasunik handienez egin ahal izateko tokia, eta hitz bilketarako lanok neure herrira mugatuak burutu nituen.

Oraingo bilketa honek beste lan bat ere sortu dit, laster Mitxelena zenaren omenez, J. Urkixo Mintegiak eskainiko duen liburuan agertzeko dena: "Botanika lexikoa Eibarko etxe izenetan", era berean gure herriko zenbait deituraren etimologiaz argigarri izango dena.

Nere lanerako, zuhaitz eta landareen aurrez-aurrezko galdeaz gainera G. López de Guereñu euskaltzain ohorezkoaren *Botánica popular alavesa* (1975) liburuaz bestalde Barcelonako Omega argitaletxearen bi esku-liburu erabili ditut oinarritzat, euskarazkoari gaztelerazko eta zientziatiko izenak erantsiz eman ahal izateko: M. Blamey eta R. Fitter-en *Pequeño manual de las plantas silvestres de Europa* eta G. Krüssmann-en *Guía de campo de los árboles de Europa* bereziki.

Azpinarra dezadan hemen agertzen ditudan landare hitzak oso arruntak direla edonongo euskaldunarentzat, baina gaurko honen egitekoa zerrenda hitzez-hitz euskarazkoa, gaztelerazkoa eta zientzia kodea jartzea da.

Zuhaitz motak eta horien fruitu izenak, bete beharrezko beste lan bat dugu. José Uria adiskideak *Sagardoa* liburuan zerrenda polita eman zigun sagar motei buruzkoan, baina beste horren beste egin beharra dugu gainerakoetan ere.

Eibarren ezagutzen ditugun sagar motetatik gogoratzen ditudanak: San Juan sagarra, urdin sagarra, boskantoia, urtebetia, erreineta edo errege sagarra (guretzat geroztik sartua da Erretzil sagarra), asiloka, geza miña, geza gorri, libra sagarra, txaraka edo txaraka sagarra, sagar-makatza, kuku sagarra, eta abar.

Eta horien saboreaz zer esan? Badira, gazia, geza, gazi-geza eta mingotsaz gainera beste zenbait izen.

Keriza (gereza) motak gutiago dira, baina horietan ere, gindaz aparte, badira txori keixa, keixa baltza, anpolarixa, keizbera, eta abar. Okaranak

1959, IV, 127-138. Geroago, hitz soilak gehigarri besterik ez duen honako nomenklatura honetan: "Léxico técnico empleado en la industria metalúrgica Eibarresa", *III Semana de Antropología Vasca*, Bilbao, 1976, Tomo II, 375-381 orr.

(3) JUAN SAN MARTIN, "Perritxiku izenak Eibarren", *Euskera*, 1975, XX, 317-324 orr. eta "Txori izenak Eibarren", *Euskera*, 1979, XXIV, 217-277 orr.

ordea, klaudiokarana, okaran gorria, okaran zuria, okaran tximillua, okaran baltza,... Gaztainan ere bai, txapardia, atalaua eta beste.

Hemen orain aurkezten ditudanak, zuhaitz, landare eta zenbait belarren izenak dira, ehun eta hogeitazazpi izen, euskaraz, gazteleraz eta ondotik zientzia gaietarako kodetzat erabiltzen den latinezkoa.

Lekukotasun horiez gainera, Eibarko toponimian, edo etxe izenetan izen horietako batzuk noiztik agertzen diren ere ipintzen dut, agiri zaharren arabera. Zerrenda osoa irakurtzea alferrikakoa ez ezik aspergarri iduritzen zaidanez, hara hemen pare bat lekukotasun, adibidetzat: **ametza**, quejigo, *Quercus pyrenaica* (Amezabalegi, etxea, 1498; Ametzaga, leku-izena, 1857); **ira**, **iria**, helecho, helecho común, *Pteridium aquilinum* (Iraegi, leku-izena, 1339 eta etxea 1493; Irrargarri, etxea, 1600); **pagu**, **pagu**, haya, *Fragus Sylvatica*. (Pagamendi eta Pagobietta, leku-ikenak, 1493; Pagaegi, etxea, 1498; Pagoaga, etxea, 1595); **untz**, **untza**, hiedra, *Hedera helix* (Unzueta, torretxea, 1193; Untzeta, etxea, 1609). Hitzen historiarako hain beharrezkoak izanik, zoritxarrez, guti baizik ez dira horrela lekukotzea lortu ahal izan ditudanak.

Eta landareen morfologiaz zer esan? Hori da oraindik bete beharrezko lana.

Betor bilketa osatze lana aurrez eta ez ondoren; bilketaren osakuntza izan bedi nomenklaturen hornigarri eta ez alderantziz.

Honen bestez bukatzen dut botanika lexikoaren aurkezpen hau.

agarratza: uva de espina, *Ribes uva-crispa*. *Rubus grosularia* L.

agin: tejo, *Taxus baccata*. (Aginaga, auzoa, 1597; Agindi, leku-izena, 1498).

aixen, **aixena**: enredadera, corregüela, *Calystegi sepium* eta *Colvolvulus arvensis*.

alberretxikua: albérchigo, *Prunus armeniaca*.

albi, **albixa**: heno, *Holcus lanatus*.

albizuri: heno blanco, *Holcus mollis*. (Albizuri, etxea eta deitura, 1498).

alfalfa, **alfalfia**: alfalfa, *Medicago sativa*.

allorbi, **allorbia**: alholva, *Trigonella foenum graecum*.

altz, **altza**: aliso, *Alnus glutinosum* (L.) Gaertn. (Alzu, etxea eta deitura, XVI. mendean; Altzaga, leku-izena, 1793).

ametza, **ametza**: quejigo, *Quercus pyrenaica*. (Amezabalegi, etxea, 1498; Ametzaga, leku-izena, 1857).

anisa, anis-bedarra: anis, *Foeniculum vulgare*.

apio-bedarra: apio, *Apium graveolens*.

arabota, arabotia, ipurua: enebro, *Juniperus communis*.

aran, arana: endrino, arañón (fruto de **elorri baltza**; véase **elorri baltza**), *Prunus espinosa* L. (Hortik ote dator Arando?, 1564.ean aipatua; Arane, etxea, baina aranean dagoelako izan daiteke; Aranbalza, leku-izena, 1498an *egurtza* agirietan aipatzen da).

arantza: zarza, zarzamora, *Robus* sp. Bere frutuari **masusta** eta **masustra**.

arbi, arbixa: nabo, *Brassica napus*.

ardantza: vid, viñedo, *Vitis vinifera*. (Ardanza, etxeak, 1540).

aretx, aritz: roble, *Quercus robur*. (Arestxuloeta, etxea, 1498; Arizmendi, etxea, 1498; Arexita, 1514; Aristibalza, leku-izena, 1498; eta Asola?, 1409).

aretx-tantai, aritz-tantai: roble bravio, roble sin desmochar, *Quercus robur*.

arkazia: acacia, *Robina pseudoacacia*.

arta, arte: encina, *Quercus ilex*. (Artaetxebarria, deitura, 1632; Artegieta, etxea, 1857).

arta, artua: maíz, *Zea mays*. (Oroi aintzinagoko **artua**, gaztelerazko “mijo” zela, *Panicum miliaceum* eta Ameriketatik ekarri zen *Zea mays*-ek hartu zuela haren izena).

astalarrosa: rosa silvestre, *Rosa canina*.

astaperrejilla: perejil silvestre, *Petroselinum hortense*.

asun, asuna: ortiga, *Urtica dioica*.

azeri buztana, axeri buztana: cola de caballo, *Equisetum arvensis*.

aza, azia: berza, *Brassica oleracea*.

azalga, azalgia: acelga, *Beta vulgaris*.

azkar: arce, *Acer campestre*.

azpi: acerolillo, *Pyrus terminalis*. (Azpiri, deitura eta etxea, 1516).

aztigar: arce, *Acer campestre* L.

baba, babia: alubia, judía, *Phasolus vulgaris*.

baba-baltz: haba, *Vicia faba*.

babalora: amapola, *Papaver Rhoeas* L.

basakrabeliña: clavel silvestre, *Dianthus monspessulanus*.

batan, batana: menta, *Mentha rotundifolia* L. (Ohepetan ipinita arkakusuen kontra erabiltzen da).

berakatz: ajo, *Allium sativum*.

berbenia: verbena, *Berbenia officinalis*.

berrua: berro, *Nasturtium officinale*.

bizixo bedarra: heléboro verde, *Helleborus viridis*.

borraja: borraja, *Borago officinalis*.

elorri baltza: endrino (bere frutua **arana** da), *Prunus spinosa*.

elorri-zuri, elorri zurixa: espino albar, *Cralaegus monogyna*. (Bere frutuari **soldadu-makatza**).

ereñotza: laurel, *Laurus nobilis*.

erromerua: romero, *Rosmarinus officinalis*.

erremolatxa: remolacha, *Beta vulgaris*.

esne-bedar: lechetrezna, *Euphorbia helioscopia*.

eukalitu, eukalitusa: eucalipto, *Eucalyptus globulus*.

euzki-lora: carlina angélica, *Carlina acaulis*.

ezkurra: bellota; **ezkur arbola** ere esaten zaio, ematen duen frutuaren adierazgarri, nahiz eta frutua **arixala** bezala ere ezagutu den **aritz**-etikakoa denez.

ezpata bedar: iris, lirio común, *Iris germanica*.

frixkua (?): *Prunus armeniaca*? (Alberretxikua antzerakoa, baina zurigorrian eta hura baino urtsuagoa).

garagarra: cebada, *Hordeum vulgare*.

gari, garixa: trigo, *Trificum aestivum*.

garo, garua: helecho, *Pteridium aquilinum*. (Baserritarren artean bakarrik erabiltzen da, kaletarrentzat **ira** bai da).

gaztaiña: castaño, castaña, *Castanae sativa*.

gisats: retama, *Sarothamnus scoparius*. (Gisasola, etxea, 1498; Gisastu, etxea, 1759).

gorosti: acebo, *Ilex aquifolium*. (Gorostieta, etxeak, 1567, orain Gorosta direnak; Gorostiaga, etxea, XVI. m.).

idar: guisante, *Pisum sativum*.

indi gaztaiña, enano gaztaiña: castaño de Indias, *Aesculus hipporastanum*.

intxaurrea: nogal *Juglans regia*. (**Intxaurrea** eta **intxaurrea baltza** bereizten dira. Eskopeta kaxak egiteko **baltza** gehiago estimatzen da).

iñar, iñarra: brezo, *Erica Calluna vulgaris*, *Erica cinerea*, L., *Erica scoparia* L. (**kiñarra** bezala ere ezagutzen da; Iñarra, deitura 1498).

ipurua, ipurua: enebro, *Juniperus communis*. (Ipurua, etxea, 1857).

ira, iria: helecho, helecho común, *Pteridium aquilinum*. (Iraegi, lekuizena, 1339 eta etxea 1493; Irragorri, etxea, 1600).

isats: retama, *Cytus scoparius* Link. (Isasi, etxea eta deitura, 1557; Itsaso edo Itxaso, 1857).

kañabera: caña, *Arundo donax*.

kardubera: cerraia, *Sonchus oleraceus*.

karraskilla: aladierno, *Rhamnus alaternus*.

keixa: cerezo, *Prunus avium*.

kiñar, kiñarra, iñar: brezo, *Erica Calluna vulgaris*, *Erica cinerea*, L. (**Iñar** eta **iñarra** bezala ere ezagutzen da. Iñarra, etxea eta deitura, 1540; Iñarre, etxea, 1857).

kipula: cebolla, *Allium cepa*.

koniflora: coliflor, *Brassica oleracea botrytis*.

krabeliña: clavel, *Dianthus caryophyllus*.

kukufrika: digital, *Digitalis purpurea*.

kurutzexia, (sara(h)ats: adarrei esaten zaie, Erramu egunez soroetarako eta San Joan bisperan ateburuetarako kurutzak egiteko erabiltzen delako).

legar: galio, *Galium mollugo*. (Legarre, etxea, 1857).

leka: judía verde, vaina, *Phaseolus vulgaris*. (Lekamendi, etxea, 1857).

letxuga, letxugia: lechuga, *Lactuca sativa*.

liñu, liñua: lino, *Linum usitatissimum*.

lirixo: azucena blanca, *Lilium candidum*.

lixarra: fresno, *Fraxinus excelsior*. (**Lejarr**, Akondiako kantan aipatzen da, 1399).

- maats, maasti:** vid, *Vitis vinifera*. (Matxaria, etxeak, 1601).
- madari:** pera, *Pyrus communis*. (Madalzaga, leku-izena, 1339; orain Malzaga dena).
- maillubi, maillubixa:** fresa, *Fragaria vesca*.
- makal:** álamo negro, *Populus nigra*. (Makalarro, etxea, 1857).
- makats, makatz:** peruétano, pera silvestre, *Pyrus sylvatica*. (Makazaga, leku-izena, 1498).
- malba, malbia:** malva, *Malva sylvestris*.
- manzanilla, manzaliña:** manzanilla, *Chamaemelum nobile*.
- masusta, masustra:** mora, zarzamora, *Robus sp.*
- matxingarratza:** acedera, *Rumex acetosa*.
- melokotoia, melakatoia:** melocotón, *Prunus persica*.
- menta, menta-bedarra:** hierbabuena, *Mentha silvestris* L., *Mentha piperita*.
- miura, miuria:** muérdago, *Viscum album*.
- mispilla, mixpilla:** nispero, *Mespilus germanica*.
- odolgi, odolgixa (goroldi):** musgo, *Muscus*.
- okaran:** ciruelo, *Prunus domestica*.
- olua:** avena, *Avena sativa*.
- oreganua:** orégano, *Origanum vulgare*.
- ota, ote:** argoma, tojo, *Ulex europaeus*. (Otaola, etxea, 1584).
- pagatxa:** trébol encarnado, *Trifolium incarnatum*.
- pago, pagu:** haya, *Fagus sylvatica*. (Pagamendi eta Pagobieta, leku-izenak, 1493; Pagaegi, etxea, 1498; Pagoaga, etxea, 1595).
- pago-lixar:** haya bravía, sin desmochar, *Fagus sylvatica*.
- pasmu-bedar:** murajes, *Anagallis arvensis*.
- patata, patatia:** patata, *Solanum tuberosum*.
- perrejil, perrejilla:** perejil, *Petroselinum hortense*.
- pikua:** higuera, *Ficus carica*.
- pipar:** pimiento, *Capsicum sp.*
- pitxilora:** vellorita, margarita menor, *Bellis perennis*, *Bellis sylvestris*.

porru, porrua: puerro, *Allium porrum*.

sagar, sagarra: manzano, *Malus domestica*. (Sagartegieta, etxea, 1603; Sagarbieta, etxea, 1857).

sagar-makatza, sagar-makatsa: manzano silvestre, *Malus sylvestris*.

San Jose lora: florecilla de San José, vellorita, *Primula vulgaris*.

sarats: sauce, *Salix atrocinera*. (Sarasuegi, etxea, 1857).

sekula-bedarra, sekula-bedar: trébol, *Trifolium pratense*.

tilua: tilo, *Tilia platyphyllos*.

tomatia: tomate, *Solanum esculentum*.

txarri-bedar: sanícula, *Sanicula europae*.

txori-kardua, kardua: cardo, hierba cana, *Senecio vulgaris*.

txori-keixa: cerezo silvestre, *Prunus avium sylvestris*.

udalora: primula, vellorita, *Primula vulgaris*.

untz, untza: hiedra, *Hedera helix*. (Unzueta, torretxea, 1193; Untzeta, etxea, 1609).

urki, urkitz: abedul, *Betula alba*, *Betula verrucosa Ehrh.*, (Urkidi, etxeak, 1494; Urkizu, etxea, 1557; eta behar bada Urko, mendiaren izena, 1498).

urritz, urritx: avellano, *Corylus avellana*. (Urrütxain, etxea, 1857).

uztapikua: breva, higo breva, *Ficus carica*.

zan-bedar: llantén, *Plantano lanceolata*.

zumar: olmo, *Ulmus campestris*, *Ulmus procera*. (Zumaran, etxea, 1498).

zume, zumia: mimbre, *Salix viminalis*, *Salix rubens*. (Sumendiaga, etxea, 1596).

II. T. ETXEBARRIAREN LEXICON LANARI GEHIGARRIAK

Botanika lexikoaren ondotik, hara hemen gure herrian aspaldi ekin nion hitz bilketen ondorioz Toribio Etxebarriak “Lexicón del euskera dialectal de Eibar” (**Euskera**, X-XI, 1965-66, 1-659 orr.) (4) deritzan lanean

(4) Bigarren argitarapena Euskaltzaindiak, Bilbon, 1986. urtean.

jaso gabe utzi zituenen zerrenda. Honetariko batzuk, han emandako esan nahiaren gainera beste erako zentzua dutenak ere tartean sartuz.

Hemengo hitz hauetan azentua ere kontutan hartu dut, guretzat gauza bera ez denez, adibidez: **abixária**, *impulso*, eta **abíxaria**, oilloei arraultzagintzarako jartzen zaiena; **miña** eta **miñña** (bi *i* edo *i* luzearekin); **píntxia** eta **pintxía**. Baina, horrez gainera, bereizketarik gabekoetan ere, ematen diogun azentua jarri nahi izan dut, den bezala baliatzeko.

Bestalde, laurehun eta berrogeitamar hitzetik gorako zerrenda honetan, XVIII. mendean agertu zuten Ordenantza haietatik ere zenbait hautatu ditut. Orduko eibartarrek, herkideek hobeto uler zezaten, bertako hizkerara itzuli bait zuten Pedro Cano Mucientes erregeren korrejidoreak Gipuzkoan hauteskundeetarako jarri zituen Ordenantzak (P. Cano Mucientes zeritzan hau 1754.etik 1758.era bitartean izan zen Gipuzkoan korrejidore).

Ordenantza horien eskuizkribua Toribio Etxebarriak eman zion Gregorio Mujikari 1908.urtean eta honek handik bi urtetara argitaratu zuen *Monografía Histórica de la Villa de Eibar* (1910) liburuan eraskin gisa (ikus, 464-467. orr.).

Gaur egun era arruntean ezagutzen ez diren zenbait hitz agertzen zaizkigu beste zerbaiti erantsiak; zalantzarik gabe, gure hirian noizbait erabiliak izan diren oroitagiri bitxiak ditugu. Adibidez, **uzta** ez dugu erabiltzen, baina **uzta-pikua** hor dugu lehen uztarekin batean etortzen den pikua.

Gauza bera gertatzen zaigu **ortze** hitzarekin, soilik ezagutu ez, baina zerua garbi dagoenean **osgarbi** esan ohi dugu, eta gorri denean **osgorri**; horren arabera, **ostondua**, *horizonte*. **Antzi** edo **aintzi** ere ez dugu soilik erabiliko, baina bai ordea beste zerbaiti loturik lehena edo aurrekoa adiarazteko: **antzina**, **aintzitika** edo **antxitxika**, erainegun **-antzitik** edo arañegun **-antxitik** eta abar.

Beste batzutan, antzez hurbiltzen zaionak adierazten digu: **Sukarra**, adibidez, **kalentura** bezala ezagutzen da, baina bada aditzera emateko beste era bitxi bat, **ozberua**; zeren burua bero eta oinak hotz edukitzeaz laster esan ohi dugu **ozberuak** nago eta edozeinek esango: “ozberua txarra da”.

Bertako argotetan sartzen garelarik etenik gabeko hiztegi bereziarekin aurki gitezke, maiz adineko eibartarrek ez bestek ulertzeko erara. **Granujakeria** okerkeria den Eibarren, **granujia** mutiko maitagarria da, **txakurzurtzillo** mutil lotsagabea eta **jantxakurra** besteen kontura bizi den pertsona.

Egia esan, Eibarren, txakurrak zerbaitetarako behar dute izan eta **kaza-txakurrak** (ihiza-txakurrak) mota askotarikoak dira: **eper-txakur** (poin-

ter eta antzekoak), **erbi-txakur** (sabueso lebrero horietakoa), **txinbo-txakurra** (cocker), **arratoi-txakurra** arratoi eta saguak harrapatzeko, **ardi-txakurra** artzaiak artaldea zaintzen laguntzeko, **ate-txakurra**, izenak berak dion bezala, atezaintzarako, antzinako *cancerbero*, gaur egun foballista atezainari ere hala deritzaie, eta besteak beste **jantxakurrak**, beste ezertarako baliorik ez eta etxeetan laguntzarako dituztenak; hau idazten duenak ere badu halako bat kaletik jaso.

Baina, hortik ohar hizkuntzaren erabileraz bizitzak berez sortzen dituen erak amaigabeak direla. Eder denez hizkuntza bizia plazan Etxeparek opa zue eran.

Gainerako luzapenik gabe, hara hemen hitzez hitz nere bilduma tipia Toribio Etxebarriaren *Lexicón* haren osagarri:

abadekume, abadeseme: clérigo. (XVIII. mendearen erdialdera Eibarren elezinuetarako agertu ziren Ordenanzetan honako hau dator: “egon della Conttuban Justticia Errejimenthu gustticha esteilla nombrau escribauzatt, *habaderen semeric*”. G. Múgica, *Monografía Histórica de la villa de Eibar*, 466. orr.).

abixária: impulso.

abixaria: huevo de reclamo para incitar a las gallinas para la puesta. Estos huevos de imitación eran de cerámica con barnizado blanco.

agura-mâspasia: viejezuelo enjuto.

aguro: pronto, presto.

aintxiña: antiguamente, antaño. (T. Etxebarriak dakarren **antxiña**-z gainera).

aintxitik: por delante. **Eraineun aintxitik:** anteanteayer.

aittiaren-batian: en un santiamén.

aixa: papilla.

aixa emon: ponerle afanoso, contentarle o animarle para la competición.

aizegórria: cierzo, viento frío y penetrante.

aizépe: sotavento, socaire.

akats: error // Mella.

aldez-áurretik: de antemano.

aldez-séguru: premeditado, prevenido. (Recogido en el Barrio de Aguinaga, de Eibar).

alkarrekingo: en unión, conjuntamente.

alkotza, aotza: cascabillo.

alperra: antiguo taladro de sobremesa // Vago // Rodillo de piedra para apisonar, que se usa en agricultura.

amabí-amabietan: a las doce en punto. **Amabi-amabiak:** doce en punto.

ámaiñ: dar suelta, dejar libre, desenfreno. De ahí el topónimo Amaña en el lugar de la compuerta para el vaciado de la acequia para su limpieza.

ámaiñ emonda: a su aire, al azar, desenfrenadamente, libre albedrío.

amama: abuela // También se emplea como interjección con equivalencia a Jauja!

ametz, ametza: quejigo, Quercus pyrenaica. (T. Etxebarriak “arce” zela uste zuen baina “arce” **aztigarra** da. Amezabalegi baserria 1498. urtean aipatzen da, egurtzen agirian).

amia: en animales dueño o dueña de la covada o de rebaño // Por ext. mandamás, tirano, entre personas.

anka: (sinon. de **iges, ospa**), huir; evadir, fugarse.

ants: mal olor, hedor. (T. Etxebarriak **antz** dakar).

antz: semejanza, parecido.

aozabal: exagerado, bocazas.

apurra: migaja // Residuo.

aurka: contra, en contra, enfrentamiento.

aratan, aratian: nadar de espaldas.

ardaundeixa: taberna, vinatería.

ari-arixan: al filo de, a punto de, justamente.

arixa: hilo // Rosca, filete de rosca.

arjua: agusanado, fruto atacado por el gusano.

arkua: arco, guardamontes de arma.

armagiña: armero, fabricante de armas.

arraitxiko: a horcajadas.

árra: palmo.

árraka: haurren jolasa, **árra** neurritzak dela; gehienetan intxaurrekin egi-ten da.

arramuzka: rezongando, refunfuñando.

arrara (zirrara): estremecimiento.

arrausin: bostezo.

arrio: rehuir el desafío, negarse a afrontar una competición.

art alastua: caña de maíz.

artiak artu eziñik: inconteniblemente. (Usase, bien para gozo, dolor o pena).

artomailastoa: caña de maíz, en Eibar, según Carmelo Echegaray, en conferencia pronunciada en San Sebastián, año 1906, con ocasión de las Fiestas Euskaras. Trabajo reproducido en “La Gran Enciclopedia Vasca”, Tomo I, fascículos 1-2, pág. 21. Bilbao, 1966.

asta-nafarrixa: viruela loca, varicela.

astapotrua: pelota hecha con intestinos de animal y que sirve también de núcleo a las pelotas normales para jugar a mano.

ástegun buru zurixa: día laboral, día ordinario de trabajo.

ástoratu, ástorau: aturdir, desquiciar.

astrapala: alboroto.

atala: pedazo, gajo // También se emplea, burlonamente, para decir borrachera.

atso-mâspasia: viejezuela enjuta.

atsua: vieja, anciana // También se dice de las mujeres casadas que no han podido tener hijos.

aurtena: centro, entre. (En barrios o grupos de casas situadas en declive de la montaña **aurtena** se designa para la del centro. Ejemplo son caseríos Arando: así de arriba a abajo están situados Arando-guena, Arando-aurtena y Arando-barrena).

autúa: noticia, asunto, suceso. (XVIII. m. Ordenanzetan **auttuba** agertzen da. G. Múgica, *Monografía*, 466. orr.).

autubatzalle: chismoso(a), cotilla.

autsontzia: cenicero, recipiente para cenizas.

axaxa: azucar.

azkabixa: enfermedad del cabello que provoca la calvicie parcial o total.

azkapela: dedil, funda protectora para el dedo cuando se tiene alguna herida.

- babalora:** amapola // También se dice de la persona de poco garbo.
- bagoa:** la echa.
- bago egin:** poner la echa al juego. (Azkuek Eibarren jaso, bere Hiztegiari eskuz egin zizkion oharretan agertzen denez).
- baldrás:** destartalado, descuidado en el vestir. (T. Etxebarriak, **baldresa** dakar).
- barautsa:** broca. (T. Etxebarriak, **barautza** dakar).
- barra-barra:** (onomatopéyico) abundante, derroche.
- barrena:** parte baja // Taller de barrenador.
- bart:** anoche; noche pasada inmediata.
- basamutilla:** montaraz.
- basatí:** salvaje, silvestre.
- baskulagiña:** basculero. Especialidad profesional armera en las escopetas, que consiste en acoplar el mecanismo de la llave al cañón, con su correspondiente ajuste.
- bégitxuka** (sinón. **Itxuka**): juego de: La gallina ciega.
- bensinia:** gasolina. (Haurtzaroan hala ikasi genuen baina gerra aurretxoan hasi ginén **gasolina** erabiltzen).
- berba:** (hitz), palabra.
- berbaduna:** cumplidor, el que sabe mantener la promesa o la palabra dada.
- berbakizun:** habladuría, motivo de habladuría.
- berbarua:** rumor de voces.
- berbatsua:** hablador, parlanchín.
- berekautan:** consigo mismo, soliloquio, persona que se imbuye en sus pensamientos. (Equivale a **berekikoetan**).
- berritxu:** parlanchín(a).
- besamotza:** manco.
- betagaña:** ceja, sobreceja. (**Betula** se utiliza indistintamente para ceja y pestaña).
- birikatxa:** uñero, inflamación junto a la uña.
- birriña:** harina, harina fina. (No es **salvado** como trae T. Etxebarria. El salvado es **zaixa**).

bizimodukua (bizimoduko andria): puta, ramera. También se las conoce por **emagaldua**.

bizixana, bizixarena: cáncer.

brist: relampagueo; **brist-brist:** brillantemente, reluciente; **bristada:** destello, resplandor, fulgor; **bristadatsua:** resplandeciente.

bular bateko anaiak: hermanos de leche.

burugiña: calculador, discurridor.

buruzbera: cabeza abajo // En natación, zambullirse de cabeza.

desterarri: (maizago laburpenez, **destarri**) piedra de afilar movida a pedal.

desterrau: desterrar (**desterrebac** XVIII. mendeko Ordenanzetan dator. Ikus G. Mugica, *Monografía*, 465. orr.).

dzanga-dzanga: (onomatopéyico), simula al caminar a grandes zancadas.

égoia: viento sur. Sinón. de **Egoaizia**.

egosgógorra: difícil de cocer, terco, tozudo.

egóskorra: tozudo.

egurtza: lugar de saca de leña. Ejido. (Las **egurzas** se documentan en 1494 en la *Monografía Histórica de la villa de Eibar*, de Gregorio de Múgica, p. 11).

elízkoia: devoto.

éraiñegun: anteayer. (T. Etxebarriak **erañegun**).

éraiñeun-aintxitik: trasanteayer, anteanteayer; el día anterior a antes de ayer.

erásan: esguince, distensión, distensión muscular.

eritxi: opinión, criterio.

eritxi: estimar, juzgar. (Con sus variantes verbales **deritxa**, **zeritxa**, etc.).

eritxira, eretxira: a tientas, **eritxira ibili:** andar a tientas.

erdi-lo: dormitando.

erdu (zatoz, etorri zaite): ven, vente; **zatóze.** (Bergara aldean eta Gipuzkoa aldean **zatozte** den bezala), venid.

ergela: persona no grata, falto de inteligencia.

erpin: cúspide, cima o cumbre puntiaguda.

errefreskua: refrigerio, ágape, banquete.

errenkóladan: en fila, correlativamente, uno tras otro.

errenkóladia: fila, en correlativa.

erriko errentak: renta municipal. (**errico errenttac** XVIII. m. Ordenanzetan dator. G. Múgica, *Monografía*, 465. orr.).

erriko-sume: nativo, ciudadano; se emplea también para expresar casticismo.

erroskilla: rosquilla.

esamesak: habladurías.

esangaiztoko: desobediente.

eskaldarrua: bermejuela mayor, variante mayor de la bermejuela, eskallu haundia.

eskeria: maleza; zarzas entrecruzadas de arriba abajo.

eskillarape: hueco bajo la escalera.

eskolatua: instruido. (Sinón. de **ikasia**).

espiritua: alcohol. (aurtzaroan horrela ikasi genuen eta gure zaharrek besterik ez zuten erabili).

este-sobrekuia: apendicitis.

este-sobria: apéndice.

etsipena: desaucio, desesperanza, desaucio médico.

etsipena emon: desauciar.

etsipendua: desauciado, desauciado por el médico, desesperanzado.

etxidamu: el día siguiente de pasado mañana.

eulimando: tábano.

euskarri: soporte, sostén, apoyo.

ezetsi: negar, negativa.

ezkutuka: a escondites (juego infantil).

ezti-miña: ansia de dulzura, dulzura.

eztimiñetan: dulcemente, gozoso.

firin da faran (firin eta faran): gandulear, andar sin ton ni son.

fixt: (onomatopéyico), instantáneamente, huir instantáneamente, de súbito.

frailekatillua: tazón, tazón mayor que lo normal.

frankezia: sinceridad, generosidad.

gaberdi-zârrak: altas horas de la noche.

galikarak: enfermedad venérea; generalmente chancro blando. (Debe provenir del mal galaico).

garagarra: cebada. (T. Etxebarriak, **garragarra** dakar).

garagarrik-irabazten: revolcarse los asnos.

garausartzalle: desporador. (Antiguamente se llamaba así al operario que en las fundiciones se dedicaba a llenar de metal las porosidades de las piezas fundidas).

garun: seso.

garuntegia: cavidad cerebral.

gauzak: menstruación (en argot).

gibelekua: hepatitis // Ictericia.

gixarra: fibra.

goittibera: juguete de niños que consiste en un carrito triangular de tres ruedas de poco diámetro en cada uno de sus ángulos, hecho de tablas, de forma que disponga de dos ruedas traseras y una delantera con eje articulado que se maneja con los pies y sirve para descender o patinar cuesta abajo.

gorantziak: recuerdos.

gorrizka, gorrixkara: rojizo.

gose-pasaua: hambre pasada, debilitamiento o desgana por no alimentarse a tiempo. (Eibarren esan ohi da: “**Gose-pasaua** txarra da”, eta Plaentzian, zentzuna aldatuz: “**Gose-pasaua** ona da, jan da gero”).

gozagaitza: incomplaciente, incomformable.

guen, guena: límite o extremo superior en territorio. (Por ejemplo, es de uso corriente en referencias como: sologuena, bide-guena, etc., y asimismo para describir la situación en grupo de casas con equivalencia a **goikoa**, en Eibar **goikua**).

gurena, guena: parte superior, límite superior. Por ext., nata de la leche.

gurixa: rollizo, tierno // Gelatina, gelatinoso.

gurrutxel: en 1790, se llamaba así a las mantas o tapetes de las sepulturas de la iglesia, según G. de Múgica, *Monografía histórica de la villa de Eibar*, p. 122.

gutxi: poco.

gutxietsi: menosprecio, pequeñez, de escasa consideración, falta de consideración. **Norpere buruari gutxietsirik;** acomplejado, complejo de inferioridad.

ibarra: ribera, valle. (Agiri zaharretan eta leku izenetan agertzen da. "Ibarra de suso" 1493. urtean, G. Mujika, *Monografía*, 190. orr. Eta gure mende honetan leku izenak: Ibarbea, Ibarrekurutz, Ibargain).

idakorri: leer. (**Idacortten**, XVIII. mendeko Ordenanzetan dator. Ikus G. Mujikaren, *Monografía*, 464. orr.).

ifarra: Norte.

ifar-aizia: viento norte, cierzo.

ifñi (ipiñi): poner. (**ifñita**, puesto-ren balioz dator XVIII. m. Ordenanzetan, ikus G. Mujika, *Monografía*, 466. orr. Gaur oraindik maiz entzuten zaie Eibarko baserritarrei **ifñi**, **fan** edo **foan** eta antzera-koan, **j**-ren ordez **f** erabiliz).

ijo, irauldu: moler.

ixo: (en mecánica) pasar de rosca, deshacer la rosca por el uso.

illargixa, iretargixa: luna.

illetajotzaille: plañidero(a).

illetia jo: plañir.

infrañua: infierno. (T. Etxebarriak, **infarnua** dakar).

infrañuko-Patxi: diablo, demonio.

ingirau: proveer, proporcionar, arreglárselas.

ingurau, inkirau: agenciar, proporcionarse, proveer. Sinón. de **ingirau**.

inkillau: plagar.

inkillauta: plagado.

intxurra: (**zintzurra** en otras partes), nuez, o nuez de Adán: prominencia que forma el cartilago tiroides en la parte anterior del cuello del varón adulto.

ipurdiloka, ipúrloka: inestable, en personas; culo de mal asiento.

irabolika: cemento hidráulico. (**Hidraulikatik**, seguru asko).

irago: pasar, transcurrir. (**yrago**, XVIII. m. Ordenanzetan dator. Ikus G. Mujika, *Monografía*, 465. orr.).

irao: recalentar.

iraotu: recalentarse; revenido en el tratamiento térmico.

irauli: volcar.

iritxi: alcanzar, conseguir.

irrist: resbalar, deslizar. (T. Etxebarriak, **irrizt** dakar).

irristada: resbalón.

irristaka: resbalándose, deslizándose.

irristakor: resbaladizo, propenso a resbalar o deslizar.

irutxur: rincón, ángulo // Traicionar.

istrumuziñua: extremaunción.

itxuka (sinónimo, **bégitxuka**): juego de: La gallina ciega.

izatez: ser natural de...

izipua: brocha de albañilería.

izpi: fibra diminuta de hebra, hebra, diminuto.

jai: fiesta. (Hala dator XVIII. m. Ordenanzetan ere).

jantxakur: perro de lujo. Por extensión, persona parásita que gusta vivir por cuenta ajena.

jarixua: pérdida, derrame; pequeña fuga de agua; normalmente y por asociación se emplea para otras designaciones que guarden similitud con el derramar.

jatsi: ordeñar.

jikara: jícara, tacita.

jiraka: girando.

jiarau: girar, dar vuelta // Procurar, conseguir.

jiрудik: parecerse. (En tratamiento de tú, en masculino; equivale a **dirudi** del tratamiento de usted).

jiрудий: parecerse. (En tratamiento de tú, en femenino).

jitxa: facha, aspecto. (Generalmente por mal aspecto en lo físico o en el gesto).

kafe txanua: colador de café.

kafesnia: café con leche.

kakatsua: cagón // Fastidioso.

kakutsa: mierda pura.

kalder, kalderra: tacaño.

kalderkeria: tacañería.

kalekume (kaleko ume): criatura urbana, urbano. Ciudadano de una población, en oposición al hombre rural.

-kara: (sufijo que designa tonalidad de color) ejem. **gorrizkara:** rojizo, **orizkara:** amarillento, **zurizkara:** blanquecino, etc.

katarra: gato macho, en argot burlesco se dice de las personas donjuanescas.

katxo: pelotari ezkertia, gure gurasoek erabiltzen zutenez.

kesokemaua: flan.

kili-mala (makalik): indispuesto, débil.

koipe-gaza: delicado(a), cursi.

koipe-gazazko: persona delicada.

koipe-lustre: pringoso.

koipezto: pringoso.

koittaua, kotxaua: desgraciada. Gizonak, **gizajuak** eta andrak **koittauak**.

kokaldia: tortículis.

kopaua: bocado.

korapiña: nudo pequeño, nudo sencillo.

kortejau: cortejar a las damas o señoritas.

koska: mella // Obstáculo.

koskondu: desarrollar.

kotoia: algodón.

labakadia: horno repleto.

labakua: hornada.

láfiu (mozkortu, en argot local): emborracharse. (T. Etxebarriak, **lapiu dakar**).

lamaikua, lameikua: se decía por una moneda de valor inferior a la de cinco céntimos. (Viene de **Lau maravedikua**, de cuatro maravedies).

lanparra, euri-lanparra: llovizna fina y pertinaz.

laupardia: borrachera.

legez, letz: modo adv. como, según. Sinón. de bezela. (En las Ordenanzas de mediados del siglo XVIII aparece **legues**. Véase G. de Múgica, *Monografía Hist. de la villa de Eibar*, p. 467).

leixua, leiua: saetera.

leka: vaina, alubia verde // Por extensión, la vaina de legumbres.

lekutan: lejos. (Exp. **sekulako lekutan!**, ¡qué lejos!).

lerdena: esbelto, espigado.

liz-papel: papel de lija.

lokamusa: dormir con intermitencias, dormitar, sueño corto.

lokartu: loak hartu, dormirse.

lokiak: sienes. (Este vocablo lo utilizaba mi madre, natural de Abadiano, de padres ochandianenses. Pero no se conoce en Eibar, ni figura en el diccionario de Azkue).

lokuluxka: sueño breve y ligero.

lordin: suciedad, mancha.

lotsor, lotsorra: vergonzoso, tímido.

lupua: salamandra.

makalik: convaleciente.

manga: manga.

mangutsik: en mangas de camisa.

mañoso, mañosua: lloricón // Habilidoso.

marikita: afeminado, maricón.

mari-mutil: mari-macho, hombruna.

marsala: árbol hermoso y pujante.

marrajo: astuto, cauto, taimado, de mala intención.

marrajukeria: jugar suciamente en algún asunto.

maaspasa: uva pasa.

maskillu: moco seco.

maspildu: machacar, abollar.

maspildua: abollado, abolladura.

matraillako bat: una bofetada. Francisco Arratek dakar, XIX. mendeko sermoian eibartarrez, eta gaur ere hala erabiltzen da.

maxkal: endeble, flojo.

me, me-artu: dependencia, dominar a uno por su debilidad de carácter; como vulgarmente se dice: “tomar a uno por primo”.

mela-mela: mojadura, caladura de agua.

memel: persona enclenque, de poco fundamento.

memelo: insustancial, persona insustancial.

mendebala: viento lluvioso procedente del Noroeste.

mendebaldea: Oeste.

miestu: entresacar, diseminar.

miets: disperso, poco espeso. Bosque con arbolado diseminado. En sentido figurado se aplica a otras cosas.

mika: melindre, llorón.

mingel: quejoso.

mingelin: quejosito(a).

miña: dolor, sentir.

míña, (miiña): lengua. (Hauek, T. Etxebarriak ez ditu bereizten).

moldekatxa: torpón.

momoliña: chica insustancial.

momorrua: el coco (en el vocabulario infantil).

móskarana: cáscara verde que envuelve la nuez. (T. Etxebarria recoge **moskorona**).

moskorra: petardo.

móste: interj. **Zer móste!; Zer óste eta zer móste!**

motrollua: montón informe.

murmurrekua, mormorrekua: entierro de pobre, de cuya conducción y funeral nadie responde económicamente.

musin, musin-egin: rehusar, rechazar.

mutxikiña: corazón de las frutas de pulpa carnosa, núcleo donde albergan las semillas de las frutas de pulpa carnosa.

nágixak-botatzen: desperezándose.

negarra: además de lloro o llanto, sirve de forma castiza para expresar lamento. De manera similar se usa **illetia jo:** plañir.

nerekautan: conmigo mismo, en soliloquio. (Equivalente a **nerekikoetan**).

neska puxiga, neska arrua: chica orgullosa.

nortasuna: personalidad, casticismo.

obeidu: obedecer, rendir, cuando se trata de desafío. (**Obeidu arte**, hasta rendirse solían ser las peleas callejeras de nuestra infancia).

ogibitxartekua: bocadillo.

okaran-pasa: ciruela pasa.

ondarrixa: canto rodado de los ríos, cantos rodados diminutos.

onutsa: bonachón(a); persona extremadamente buena. (**Onutsa, kakutsa:** de tan bueno, tonto).

oraiñengo: inmediato, lo más próximo en tiempo. (XVIII. m. Ordenanze-tan **orainengo auttuba** dator. Ikus G. Mujika, *Monografía*, 467. orr.).

oraixa, oreixa: canalón de desagüe en las cornisas de los tejados. Al articular **oraixia, oreixia**.

orbel: hojarasca, hojas caídas. (En oposición a **osto** que se mantiene en la copa del árbol).

ordubi-ordubiak: las dos en punto.

ordubi-ordubietan: a las dos en punto.

ore: masa de harina. (Con el artículo, toma la forma **oria**, que figura en T. Etxebarria).

ore: nubes en forma de cúmulos. (Con el artículo, **oria**).

orekan: en equilibrio, en suspensión. Se aplica generalmente a las aves que se quedan extasiadas en el aire aleteando contra el viento pero sin cambiar su posición.

ore-maixa: artesa, mesa para la preparación de la masa para hacer pan.

orizkara: amarillento.

orremen: acá y acullá, de con en con.

órrenbaten: aproximadamente.

osgarbi: cielo despejado, cielo estrellado.

osgorri: cielo rojizo, firmamento rojo.

ospa: escapar, huir (sinón. de **iges**).

óstera: viaje o recorrido de ida y vuelta, con acento en la primera vocal.

osteruntzian, ostiantzian: en lo demás, por lo demás (XVIII. m. Ordenanzetan dator **osteruncian**. Ikus G. Mujika, *Monografía*, 466. orr.).

ostondua: horizonte.

ostro, ostrua: hoja de planta.

ostiango, ostiantzeko: el resto, de lo otro(a), por o para añadidura.

ots egin: convocar (**oz eguiten**, XVIII. mendeko Ordenanzetan. Ikus G. Mujika, *Monografía*, 465. orr.).

otxindu: hacer fortuna.

otxo-kuarto!: ¡qué caray! (Interj. **Zer móste ta ze otxo-kuarto!**).

ozbero: escalofrío (“**Bai jauna, oz-berua txarra da**”).

ozbera: friolero(a).

panpan: fanfarronada, afán, afanarse, exceso de confianza.

panparrería: fanfarrería.

pardúa: moteado.

parra-parra: deslizar patinando. **Parraparrían:** el juego de deslizar patinando. Generalmente juego de chiquillos que preparaban una pendiente arcillosa con agua (en ocasiones orina) para patinar más rápidamente en el tramo preparado al efecto.

pasmo-bedar: murajes (*Anagallis arvensis*).

pella: leche frita.

peora: portal. Entre personas mayores **pegora**. (Véase en T. Etxebarria).

perkatxa: pizpireta, precoz, avispado.

pikia: pez de artesano // Cuesta, pendiente muy inclinada.

pikupasa: higo seco.

pinporta: forúnculo, yema, botón; brote del capullo de la flor.

pintxía: peripuesto.

píntxia: aprendiz de taller.

pipa-zotza: planta trepadora, enredadera. Tronco de la planta conocida por **aixena**; pámpano que crece en forma de espiral entre maleza o en el bosque, de médula muy porosa; en nuestra niñez lo empleábamos para fumar.

pipitxia, pepitxia: punto de inicio del forúnculo para el brote del capullo.

pitxadia, pitxaria: dejada en el juego de la pelota. (Ikus T. Etxebarria, *Lexicón*).

pitxadaka, pitxaraka: jugar a la pelota a base de ardides.

porrot: quebrar.

pot: fallar, fallar por extenuación. (Su variante “poto”, se emplea entre bersolaris).

potruak: testículos.

potrosua: cojonudo.

potrozorri: ladilla.

potxo, potxo egin: meter en el hoyo.

potxor: vulva de hembra; vulgarmente, coño.

potxoliña: coño en sentido afectuoso.

potxorroskillak: los de mi edad nunca comprendimos su significado exacto, pero utilizábamos para dar la negativa a un ofrecimiento inaceptable, utilizando como interjección: potxorroskillak! Para nosotros, el secreto residía en que nunca podíamos dirigir tal interj. a una persona adulta.

poz-pozik: alegremente.

rausk! (onomatopéyico): exclamación de esfuerzo o vuelco.

sapai: desván.

sardaundeixa: sidrería.

sasiletraua: sabiondo.

sasimedikua: curandero.

semaikua, xemaikua, semeikua: moneda de cinco céntimos. (Aunque se haya usado para la moneda de cinco céntimos, su significado es **sei maravedikua**, de seis maravedies).

semei: cinco céntimos.

senalle, señale: señal.

seanean: juiciosamente, en su sano juicio.

seneratu: volver a sus cabales.

senetik atara: desconcertar, sacar de quicio.

senetik urten: desconcertar, salir de quicio.

seta: terquedad.

setati: terco.

setatsu: tercamente, terco, vengativo.

sits-bola, sísbola: bola de alcanfor.

sorgor: extasiado.

suarua: seguro de incendios, hermandad contra incendios.

sutautsa: ceniza.

tajura: aspecto.

taketa: estaca.

takian-potian: frecuentemente, muy amenudo, una y otra vez. (T. Etxebarriak **takian da potian** dakar).

tarratada (onomatopéyico): rotura por desgarrar, de tejido o papel.

tartakin: inestable, impaciente, saltarín. (T. Etxebarriak **tartakariña** dakar).

tati: toma y daca.

tenean: erguido en tensión, estable.

tengontenian: en equilibrio, inestable, inseguro.

tentel: tonto, fatuo.

tertzio: término medio, cantidad regular // Mucho en sentido irónico.

tiki-miki: tema, temoso, impertinencia.

tipi-tapa (onomatopéyico): simula el caminar. (Cuando se trata de un pàrvulo se dice **taka-taka**).

tira-bira: tira y afloja, regateo.

titillak: mollejas de cordero.

títirrixa: impaciente, persona que pronto se pone nerviosa por impaciencia.

tolostura: pliegue.

toriatzaillia: tentador, incordiador.

tórtolosean: el juego de las tabas.

trallan, besoa trallan: en cabestrillo.

trokatu: dislocamiento del tobillo.

trokotxa: persona de dedos morros o cortos, en pies y manos, que dificultan la articulación en dichos miembros. (T. Etxebarria lo cita como sobrenombre en Eibar; pero dicho sobrenombre se atribuye a personas con ese defecto físico genérico).

trónpetan: juego a la trompa en los niños.

trosko: trozo de materia en bruto. (Generalmente se emplea en la industria paralelamente a **totxo**, como menos labrada).

truxalak: llover torrencialmente.

tutik: nada (tutik ez jakitzea, no saber nada de nada).

tutik pe ez: ni mu.

txandan-txandan: por turno correspondiente, alternativamente. (“**Txandan-txandan morokilla**”).

txanka makiak, txankame: patidalgado(a), patilargo(a).

txánua: gorro cónico, capucha // Colador de café.

txaplatia: trozo, retal // También se dice de las mujeres que hablan sin fundamento.

txartela: cédula, tarjeta. (Véase en G. de Múgica, *Monografía Hist. de la villa de Eibar*, en documentos de 1647, cita **charteles** en pág. 199).

txepel: pusilánime, cobarde.

txínga: argolla.

txintxorrak: chicharrones, frituras de manteca de cerdo. Residuo que queda al derretirse la manteca de cerdo.

txirrinbolia, txirindolia: aro, aro del juego infantil.

txispagiñak: llaveros. (Profesión armera de llavero).

txístada: chistar.

txitxaka: juego infantil que consiste en cazar a la pata coja, dar caza a la pata coja.

txitxalapur: ave de rapiña.

txolota: acetre, vaso con asa.

txorokil: carozo, garojo, zuro. Mazorca de maíz desgranada.

txuliau: chulear.

txulua: chulo.

txutxumutxu, txutxumutxuka: cuchicheo, de cuchicheo.

udaguena: otoño. (En zona rural de Eibar se utiliza tanto o más que **udazkena**).

ugar: óxido, herrumbre. (Gipuzkoan **erdoia**).

ujentu, ujento: ungüento.

ukat: rendirse, abandono por agotamiento. También se emplea como sinónimo de **pot egin**.

ulua, olua: avena. (T. Etxebarriak jartzen duena, **úlua**, quejido, lamento, lehen **u** azentuz da).

ume-zorri: rapaz, crío desvergonzado.

upartiño: distribuidor de aguas. (Es un conducto de aguas, pequeño contenedor labrado en piedra y con diversas salidas para repartir las aguas a partes iguales. Existe aún uno en la loma de Santa Cruz, cerca de las ya abandonadas escuelas de barriada, que las aguas procedentes de un manantial a más de un kilómetro de distancia y las distribuye a los caseríos de Mandiola, Azpiri, Sagarbieta, Azaldegui y Aguerre, en el término de Eibar).

ur bitsetan (*con sus variantes, Ur gañeko bitsetan y Ur gañekuetan*): pleno de satisfacción, gozo supremo, de gozo; cuando se está contento en su propio ambiente.

urduri: inquieto, nervioso.

urrumada: gruñido.

urtetsua: añejo.

urteurrena: aniversario.

usa: noval. (Recoge Gregorio de Múgica en la *Monografía Hist. de la villa de Eibar*, p. 10, sobre montes comunales, J. A. Moguel en *Peru Abarca*, Ed. 1881, p. 110, “usa edo erri-basuac”. Véase “Usa leku-izena eta bere esan nahia”, **Euskera**, XIX, 1974, pp. 267-275).

uskilandria: persona rara.

usmau, susmatu: observar, percibir el rastro.

ustarrilla: enero. (XVIII. m. Ordenanzetan dator: “Provinciaco erri gusti-tietacuac bialdu daichela urtebarrico ylian, ceina baitta **ustarrillian**”. G. Mujika, *Monografía*, 466. orr.).

xaxara: poco fundamento, poco fuste // Ocio.

xemaikua: (Vid. **semaikua**).

zaixa: salvado.

zamaua: paño de hilo, paño de cocina.

zankapia: corva.

zan-okerra: trazador acodado que se utiliza en el damasquinado.

zantiratu: distensión de un tendón.

zan-zuzena: trazador en el trabajo del damasquinado.

zaparroitia: chaparro, regordete.

zaplatekua: bofetada.

zapladia: paliza, azotaina.

zapliua: paliza.

zarrastrajo, zarrastraju: harapiento.

zazkar (zakar): bruto.

zertarakua: hábil, mañoso, persona muy dispuesta: “Zertarako gizona da”.

zetakia: mancha o suciedad con costra.

zeetu, zētu: desmenuzar.

zelbia: impertinente, insidioso.

zembekeria: impertinencia, insidiosidad.

ziarro mutxikiña: colilla.

zibiri-zaubia: columpio, movimiento pendular.

ziburua: columpio.

zirikillote: dulce preparado con calabaza cocida y azúcar. Mermelada de calabaza que se conoce por “cabello de ángel”.

zirimildu: revolver, mezclar.

zirimillua: revuelto, mezcla.

zirimillotia: revoltijo.

zirkin: escabullir, evitar.

zirkin egin: evadir, escabullirse, esquivar.

zirri-borrúa: borrón en escritura o dibujo.

zitxal: irritante.

zitxaldu: irritar, enconar. (Lo mismo se emplea para las heridas o para los enfados de personas).

zoixa, zoi: tepe, terrón.

zoramena: júbilo, de locura.

zumitza: tiras de mimbre para cestería.

zurkatxa: escarmiento. (Baita T. Etxebarriak dakarren erara ere, **miedo** edo **temor**).

**TRIPOT, LEHATXUN, EZ ADIORIK:
EUSKAL ATLASAREN INFORMATIZATZEKO BIDEAN EPAN-
TXU ZENBAIT**

Donostia, 1990-III-30

Xarles Videgain

Euskalerriko Hizkuntz-Atlasaren informatizatzeke alartzean gaude-
larik, inkestagintzan bildutako datuak zein diren erakutsi nahi dut. Datuek
berek frogatuko dute araz korpus oso horren informatizatzea ez dela lan
errega eta laburra izango.

Hiru adibide hartu ditut, beraz hiru galdera eta bakoitzak inkestatu
ditudan herri zenbaitetan zernolako erantzunak eman dituen azalduko
ditut, komentario labur batek markatuko duelarik nolako epantxu, traba
eta poxeluak behar ditugun gainditu, informatizatzeke bidean ez bagara
behaztopatu nahi.

Baliatu den metodologia da Euskal Herriko Hizkuntz-Atlaseko Zuzen-
daritza Teknikoan landu duguna Gotzon Aurrekotxearekin.

Inkestan entzundakoa kuaderno batean irakurtzea ez da oso errega,
ez bait du etenik gabeko irakurketaren egitera uzten hautatu dugun
transkribapen-motak. Nahi ta ez, lekukoaren jariora mozturik agertzen da
gure erantzun-kuadernoek daukaten egituraren arabera moldatua izanik.

Lexikoaz ari diren galderetan, ahalaz erdera ez da erabiltzen, Perifra-
si baten bitartez erantzuna ateratzen edo idokitzen zaio lekukoari. Batzu-
tan "realia"-ren argazki edo eskema batekin, lekukoaren lana laguntzen
da. Hauek guztiak fitxetan dauzka inkestaegileak, begien aintzinean. Adi-
bidez, galdera-fitxa batek (1. irudia) galderaren zenbakia, erdal adieraz-
leak, perifrasi bat, erantzun posibleak, eta beste nota batzuek aurkezten
ditu. Ondoan (2. eta 3. irudiak), marrazki bat erakusten da beste fitxa
batean.

Inkesta magnetofoniar hartu ondoan, transkribapena egiteko ere fitxa-
eredu bat badago eskuz betetzen dena. Hutsik ikus daiteke 4. irudian,
bainan toki bakoitzean zer markatu behar den esplikatzeko da; 5. irudia
eskuz egindako fitxa baten kopia da: Ezterenzubi herrian "morquilla-
boudin" galderari emandako erantzuna hain zuzen.

27. NE		SAHARRA		
42.10		5 moyens de transport en zone accidentée	6 formas de transporte en zonas accidentadas	
8 GALDERA	9 IRUDIA	10 PERIFRASIA		
	+ †	E Belarra nola ekartzeko da etxera leku menditsuetan orgetan ezin bada ibili ?		
11 ERANTZUN POSIBLEAK	Lehatxun BN Δ	F		
		1. lehatxun 2. meliore ↓ b. emaste ↓ oandarra ↓ sutuila, bigorra belarra		
		G		
12 OHARRAK		(hainbat) ↓ →		
		L = olatuak 7c	BN kelak 7c	Z ikotxan 8c chertan 8c

1. irudia

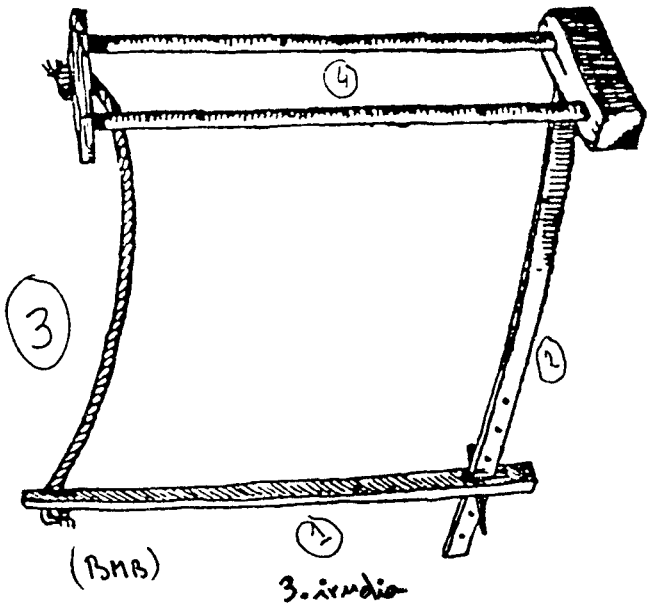
(1)

ALG 345

(2)

2. irudia

Zenb.	A	Lek.	B	Zint.	C	Zin.	D	Ezezko datuak	K
1.	Testuing.		E					1.	_____
	Alf. Fon.		F						A: GAIDERAREN ZEMAKIA
2.	Testuing.		G					2.	_____
	Alf. Fon.		H						B: LEKUKOAREN "
									C: ZINTAREN "
								3.	_____
									D: ZINTAREN DESPLAZAHEVUA
								4.	_____
									E,G: ERANTZUAREN TESTINGURUA
									F,H: ERANIZUNA, FONETIKOKI
								5.	_____
									I: LEKUKOAREN OHARRAK
									J: TRANSKRIBATZAILEAREN OHARRAK
								6.	_____
									K EZEZKO DATUAK
									1. Erantzuniaz, edo mehez
									2. Duda erantzunaren egokitasunaz
									3. Duda transkribatpenaz
									4. Erlojuaz
									5. kot. gramatikoko
									6. Berberik
								7.	_____
								8.	_____

4. irudia

ESTERNUZUBI.

Zenb. 2744	Lek. L2	Zint. 2A	Zm. 122	Ezezek datuak												
1. Testuing. <i>bu</i> —				1. _____ 0 "odolki" ✓												
Alf. Fon. [tripót]				_____												
2. Testuing.				2. _____ ↓ 10 sinboloak erroan												
Alf. Fon.				_____ nahi du proposatuko zion hitzo												
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 25%;">1.</td> <td style="width: 25%;"></td> <td style="width: 25%;"></td> <td style="width: 25%;">I</td> <td style="width: 25%;"></td> <td style="width: 25%;">+</td> </tr> <tr> <td>2.</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>				1.			I		+	2.						3. _____ ("odolgi") beste muntzik erositzen dela
1.			I		+											
2.																
				_____ beharoren artez).												
lek. oharrak				4. _____												
[tripots-egóskina] erten giniu				5. _____												
guk urri zerbit, haaten nimen eta				6. _____												
hala, biltzen zen				7. _____												
I Ets orgen?				8. _____												
L2: Bai, bai, xuxen zina, organ				_____												
matxain horlag iten zen etjan oxi bezala				_____												
<u>guzaiak</u>				_____												
Transkribatzailearen oharrak				_____												
"tripots-egoshuia": "sorte de graine				_____												
résiduelle qui se forme après qu'on a refroidi				_____												
l'eau dans laquelle on a fait bouillir				_____												
des boudoirs" - (mugazpela "bidu gabe).				_____												
2. etxoge; medak; tsik; tekud;				_____												
3 "grezs": "graine"; i duiz mehaiaketa				_____												
batiatzen den deiaz erroan da. ik. 2753, *				_____												
				8. 4: [švien]ijan: avri rasion, ilke dans le												
				_____ vrsi:												

5. irudia

Memento honetan dugun buru-haustea ondoko lanari dagokio: eskuz ezarritako testu horiek nola sar ordenagailuan? Artikulu honetan, ahozko mintzairatik hartutako materiala Proteo bezain aldakorra dela erakutsi nahi dut batetik. Aberatsa eta kopuruz dorpea izanik biltzen dugun korpusa, den dena ez dela mapan agertuko garbi utzi nahi nuke. Bestetik, mapak berak argitaratu aintzin, nolako sailkapenak pentsatu beharko ditugun adieraztera eman nahi nuke. Alabainan kartografiak berak sailkapenak ez bait ditu gure ordezkari, otomatizatua izanik ere.

Bildutako korpusaren erakusteko, hiru galdera hautatu ditut. Lehen galdera bikuna da, eta etnografia materiala hunkitzen du. Bigarrenak ustez ongi ezagutzen den erreferente baten inguruko jakitate eta narrazioak agertarazten ditu, erreferente arrunta dela medio. Hirugarrenak euskal gizartean bizirik diren-ziren jendeen arteko harremanen hasierako eta bukaerako formulak eta araudiak emaiten ditu.

Galdera bakoitzeko, 8, 9, 10 herriren erantzun-fitxak emaiten ditut. Fitxaren kopiaren ondotik, metodologia-oharrak egiten ditut, fitxaren mugak,

hutsak eta interesa azalduz, galdera bakoitzaren inguruan bildu dena laburtu aintzin.

Azkenik, eta ingenuitate iraunkor baten kontra altxatuz, mapa bat fotografia hutsa ez delako ideia azpimarratu nahi dut. Mapa eraikitzen dela, mapa bat, perspektiba ta guzti, eraikidura dela aipatzen dut.

Goazen bada lehen galderak eragin dituen erantzunen irakurtzera.

GALDERA: 42.10 “Formas de transporte en zonas accidentadas”; “formes de transport en zone accidentée”.

Perifrasia: belarra nolaz ekartzen da etxera leku menditsuetan orgetan ezin bada ibili?

Herria: BAIGORRI LEK . 1 Zint. 10A Zm. 229.

ERANTZUNAK:

1. bost [lehac2ún] (1)...I. (I= Izena)
2. [mihislé] (2)...I.

Lekukoaren oharrak:

[lehac2únak]. Baut zenbeit iiliik, hola sartzen zen hanitz belhar. Eiten zen mahaiak itzulikatuz, egiten ziren puloak eta bizpahiruekin eiten zinin [lehac2trunta] edo [sama].

- (2) re ezagutu dut, bazuen izena, zakukiaz egina (gizonek ere eremaiten).

Transkribatzailearen oharrak:

1. “lehatxunak” pluralean ontsalaz.
2. Izen zehatzagoa baduke.
3. [sakukij]: “toile à sac, jute”?

Metodologia-oharrak

1. Arazo bat bada galdera honetan: galdera ez da bakuna, (“formas de transporte”). Ondorioz, erantzunak beraz bikunak dira askotan. “forma de transporte” zein den zehaztu behar da, lexema berezirik badenetz bilatuz.

2. *Lehaxtrunta* eta *zama* ez dira markatuak izan oharretan: interesa badute metrologiaren aldetik (lexikoa, entziklopedia), eta lehen hitzean morfologiaren aldetik *-tara* atzizkiaren aldaerak biltzekotan, *orgatara*, *besatara*, *altzotara* hitzetan bezala.

3. *Zakuki*: erreferentea dudazkoa da. Datua haztatuz inkestaegileak ematen dion fidagarritasun-maila kontuan hartu behar du sistima informatizatuak.

4. *Mihise* erantzuna; izan generikoa ote da (hiperonimoa)? ala lexia zehatza? Horren ikusteko erreferentzia gurutzatuen posibilitatea eman behar du sistima informatizatuak, beste galdera batzutarra igorritz: “drap”, “couverture” galderetara bederen.

5. *Lehatxun* erantzuna: gehienetan pluralean erabiltzen dela apuntatu da. Mapan agertuko den ala ez hautatu behar. Arazo berdintsua duela daukaten izenekin (zer da “orga pare bat?”: “une” edo “deux charrettes”?).

Herria: ÜRRÜXTOI Lek. 1 Zint. 12 B Zm. 222.

ERANTZUNAK:

1. bost [ihácyn] ...I.

Lekukoaren oharrak:

[ihácynak],

I. mihise batekin?

L. undarrak emazteek eta xehea zelaik.

Transkribatzailearen oharrak:

1. pluralean.

2. [espáta]: =42.10.1.

3. teknologiaz, testu bat emaiten du, ez transkribatua.

Metodologia-oharrak

1. Lekukoak eman duen testua ez da osorik transkribatua (bihar etzi egingei).

2. 2. galderari lekukoak ez du adierazlerik eman: ezezko datu gisa trata ditek.

3. Informazio berri bat: *mihisea* emazteek eramaiten dutela, belar-ondar xeheak etxeratzeko (segur aski bigarren pusakoa, sohoa, bibedarra edo ardaila biltzeko).

Herria: EZTERENZUBI Lek. 1 Zint. 2A Zm. 387.

ERANTZUNAK:

1. bi [lehác2un] ...I.

2. [marrára] batian ...I.

Lekukoaren oharrak:

[lehác2una], ari izan niz bana ez etxian, auzotan bai. Laguna behar duzu ahalaz, eta ez balin bada, zuhauk inen duzu, ez hain haundia, altxatzeko, kintal bat, berroitamar kilo, berdin hirutanoi kilo, eta gio hartu eta tinka.

I. (estalgiairekin).

L. Lehenor iten zen, undarrak, azken undarrak e, marrara batian, hori lehenogoko moda.

Transkribatzailearen oharrak:

1. 2. erantzuna, ez ongi entzuten.
2. “mazka” zer den ez daki.
3. [kintal]: 50 Kg. ik. metrologia.

Metodologia-oharrak

1. Metrologia: *kintala* 50 kilokoa dela ikusten da.

2. *Marrara* bestalde, behien gainean emaiten zen estalgiaren izena daiteke: hemen ere generiko/ez generiko pareta.

Herria: URDIÑARBE

ERANTZUNAK:

1. bost [lehác2yn] (1) ...I.
[lehác2ynak] ...I.
2. [behimanta] ...I.

Lekukoaren oharrak:

hori mazkatzez egiten dük, atheka ezartia dük; zankhoakilan tinkhatzen eta mazka egiten dük...
undarrak manta batekila...
jende gehitia...

Transkribatzailearen oharrak:

1. testu bat teknikaz; 5, 6, 7, 8 mazka lehatxunetan, 50 kg;
2. [maska]: ik. metrologia.
3. [ma:skáty]:
4. [atheka] “en tas, par tas”. “atheka ezartia”.
5. [gehitü] “adulte”.
6. [espáta]: ik. ikonoa.

Metodologia-oharrak

1. Testua ez da hitzez-hitz transkribatua.
2. *Manta* erantzuna: generikoa ote da?
3. *Mazka*; metrologia. Azkue-k emaiten duen hitzaren erran nahia zehazten da.
4. *Ezpata*: lexiko teknikoa + ikonografia.

Herria: SANTA GRAZI Lek. 1 Zint. 15B Zm. 042

ERANTZUNAK:

1. lau [ehácyn] (1) ...I.
2. [mánta] (=couverture) ...I.

Lekukoaren oharrak:

Egiten güntian. [espáta], [barra], [korda], eta [ba:], [s2ilho], eta [c2oc2]. [has2e] ederra ekharten: 80 kilo re, haurrek 15 kilo, [fanfarrü] ziren.

Gio [unddárak] mantan ezar eta barneat,

Transkribatzailearen oharrak:

1. [espáta], 42.10.2.
2. [barra], 42.10.1.
3. [korda], 42.10.3.
4. [ba:].
5. [s2ilho] “trou”.
6. [c2oc2] “cheville”?
7. [has2e] “charge”
8. [fanfarrü] “fier, pas un peu fier”.
9. Cf. testu osoa ez da emaiten.

Metodologia-oharrak

1. Zatien izenak lortu dira: lexiko teknikoa.

Herria: ISTURITZE Lek. 1., 3., ZInt. 5A Zm. 652.

ERANTZUNAK:

1. lau [leyácun] ...I.

2. [kalen1ka] L1, ...I.
[marrhéa] L3, ...I.

Lekukoaren oharrak:

L1 Hemen ezta patarrik, lehen kalanka-, behi-estalgia ziren. Behar zen jakin ezarri eta estekatu eta beharraen gakhatzen, baziin emaztiak gizonak baino hobiak zirenak (...), giiletik hasten da, gakhatu behar da, emeki emeki behar zen eta behiak desatelaturik, Heletako historia, bazen gizon bat biziki belhar-kargazale ederra. Norbeitek galdein zakon: hik orgabelhar ederraen kargatzeko ze nahio duk? emaile bat ala biga? -A, nik baño nahio diat eta hua auherra! Bekhan ekhartzen zakon belharra eta bazen gehio denbora orga-belharraen arrañatzeko.

Transkribatzailearen oharrak:

1. [legac2unak], pluralean.
2. “kala/enka”: “couverture: generikoa?”
3. [gakhatu]: “bloquer, faire tenir”; ik. “giltz-, gako,” in ...de vouîte, de bloquage”.
4. Testua igor 42.11 galderarat: “fouler (le raisin)” ez da “orga in”, orga egitea ez baita nolaznahi egiten: ik. lanari buruzko omore oneko narrazioa.

Metodologia-oharrak

1. *Kale/anka*: 1.1. duda, transkripzioari buruz: e/a. 1.2. duda, semantikari buruz: hiperonimo/hiponimo.
2. *Behi estalgia*: egiazko erantzuna den ala paliatiboa ez da aipatzen.
3. *Eder* hitzak hemen duen balioa ez da apuntatu: =*ona*. Alta ez da Bizkaian bildua.
4. Narrazio etnografiko bat bildu da: “*orga egiten*” zer den azaltzen du: lan hori nolanhizka ez ditekela burura adiera-araziz.

Herria: LARRAÑE LEK.1 Zint. 10B Zm. 213

ERANTZUNAK:

1. Bost [ihá~cyn] (1) ...I.
2. [behimánta] (2) ...I.

Lekukoaren oharrak:

[ihá~cy'nak], [behimántal]

[espáta] 42.10.2

[ihá~cymba] 42.10.1. (?)

[ihá~cyn1khorda] 42.-10.3

+ kablian ere bai behiekin, Ganian bobinan polia ezar eta borda ondun, behi-paria kable phuntan atelatzzen zen (..) eta [has2e] eginik, erauntsi dũgũ ba, liga (?) behar zen ahin

I. Airez?

L. Ez, ikhusi bai nabetan.

Transkribatzailearen oharrak:

1. "iha~txũnak" pluralean.
2. "manta" guti baliatua dela.
3. [kable]: "câble" + testu bat kableari buruz.
3. "ezar": gramatika, aditz-erroaren erabilera preskripzioa ulert-arazteko ("mode d'emploi").

Metodologia-oharrak

1. 2. oharrean *manta guti baliatua dela* dioelarik, zertaz ari da inkesta-egilea, adierazleaz ala erreferenteaz; hitzaz, ala teknikaz?

2. Kablearen teknika ere aipatzen da.

3. Lexiko teknikoa: zatien izenak bildu dira. *Ezpata-ren* adiera teknikoa Azkuek eta Lhandek ez dute emaiten.

Herria: LARZABALE Lek. 5 Zint. 9A Zm. 598

ERANTZUNAK:

1. bost [lehác2un] (1) ...I.
- 2 [marrhéra] (2) ...I.
- ◆ [mihis1e] ...I.

Lekukoaren oharrak:

L5 izan nuzu bai khotxia re! behien eamaitia ez balio, eta sohoa sartzen, hartako doia izan nuzu. [lehác2unak] guhauk iten. Bi zur, khorda bat, haga bat eta ardatz bat dena xilho, eta tinkhatzen? eamain duzu bona behar beita balentza atxiki, guk zazpi mazka iten gintzin, zazpi mazka, belhaunain kontra arrasteliaekin tinkhatzen, besoen ahalako (?) paketa, guk zazpi ezartzen gintzin lehatxunetan. Belhar-mazka, belherra hola bildia belhaunain kontra: naian kurrituz, bil, bil bil, eta joan besoen izarirat, in artio, hua ezar hor trebes, eta gio haga gainetik eta tinkha eta buria hortxe; altxazaliak launa behar zi.

(2) undarren biltzeko, phentzeko undarrak, marrhera erten diziu guk, bes-tek mihise.

Transkribitzailearen oharrak:

1. "Lehatxunak" pluralean.

2. “Dena xilho” estatus gramatikala?
3. [balenca] “équilibre”.
4. [maska], [belharmaska], ik. metrologia.
5. “Izari”; “measure”.
6. [undar] eta [unddar]: “restes”; palatalizazioa.
7. [hartakoðoja]; frantsesez (“juste assez, suffisamment pour pouvoir en parler”).
8. “bil, ezar, tinkha”: aditz-erroaren erabilera.

Metodologia-oharrak

1. *mihise* hitza eman du lekukoak berak, bere idielektoan ez jela sartzen zehaztuz. Egiazko “ezezko datu” gisa tratatu behar dea?
2. *Ezar*: ohar gramatikalak, egiten dira bidenabar. Errangabe doa inkesta-egilearen gain dagoela holako oharrak egitea edo ez egitea. Inkesta-egile bati ohargarri zaiona, beste bati interesik gabekoa litzaioke.

* * *

Ordu da 42.10 galdera honen inguruan bildu duguna laburzki meta dezagun atlasaren sabaian.

1. Erantzun bakuna ez da; galdera hau mapa bakar batean tratatzea ez da ona izango: ikus bestenez, eta bestalde ongi egina den “Atlas du Massif Central”-ean nolako nahasteak ekartzen dituen item bi tratatzeak mapa bakar batean. Hortik ateratzen den ondorio orokorra da galderen kopurua eta mapen kopurua ez direla berdinak izango.

2. *Lehatxun* lemaaren inguruan: pluralean erabiltzen den ala ez apuntatu behar luke inkestaegileak.

3. *Mihise, marrera*, etabarren inguruan: hiperonimiaren arazoa.

4. Maparatzeko tenorean, iduriz, *lehatxun* kasuan, mapa monolexematikoa liteke hemen hautatu 8 herriek osatzen duten eremuan.

- 4.1. *lehatxun* lemarekin ikerketa fonetikoa egingo da ondoko fenomenoak berezituz gutienez:

± hasierako kontsonantea.

± *i/e* hasierako bokalean.

± ü.

- ± sudurkaria.
- ± g/h alternantzia.
- ± korrelazioak: i-ü/e-ü.

Bidenabar erran dezagun EHHA-ko galdakizunean ez dagoela galdera berezirik [y] bokalari buruz. Dudarik gabe, mapa bat edo bat baino gehiago egingo da fenomeno fonetiko honetaz, errealizazio fonetikoetan [y] noiz eta zer baldintzetan agertzen den ikertu ondoan, tratamendu informatizatu baten bitartez. Beraz [y] galdera ez baldin bada agertzen galdakizunean, [y]ri buruzko maparik izango da atlasean.

4.2. *Mihise/marrara/manta (+behi-manta/kalenka)*. Hemen mapak erakutsiko du 4 lema bederen, maparik egiten baldin bada.

5. Mapez bestalde ohargarria dena:

5.1. Lexiko teknikoa bildu da: metrologia, tresnak, lana, belarra eta abarren alor semantikoetan.

5.2. Narrazio etnografikoa.

5.3. Informazio enziklopedikoa: tresna bakoitza non, nork, nolaz, noiz, zertarako baliatzen den/zen. Galdera honetan beste zenbaitetan bezala, gerta daiteke interesgarria izaita hitz baten iraupena erakustea mapa baten bitartez:

– Hitza ez da ezagutu.

– Hitza lehen ezagutua zen, orai ez.

– Hitza orai ezagutzen eta baliatzen (atzean erreferenteari buruzko informazio enziklopedikoa ezinbestekoa da). Ondorioz, bere mailan, diakronia ere agertzen da atlas batean.

* * *

Bigarren adibidea ikus dezagun “morquilla-boudin” galderarekin.

GALDERA: 27.44. “morquilla”; “Boudin”;

Herria: MUGERRE Lek.1 Zint. 6B. Zm. 472.

ERANTZUNAK:

1. 5 [oólg] ...I.
2. 5 [oóólg] ...I+

Lekukoaren oharrak:

Bost [biri] lodia delarik.

Ezezko datuak:

“Tripot”? ◆

“Galapart”? ez.

Transkribatzailearen oharrak:

1. Ikus bi aldaera fonetikoak.
2. “Biri” zer den ez da zehaztu.

Metodologia-oharrak

1. *Biri* zer den ez da zehaztu. Alta, gero ikusiko den bezala balio zukeen gehiago barnatzea.

2. *Tripot* ez dela bertako hitza argi da.

Herria: BAIGORRI Lek.1 Zint.7A Zm.220.

ERANTZUNAK:

1. bost [odolgi] ...I

Lekuoaren oharrak:

ardian, tripota egiten da eta xerrian odolgia bost [tripot].

Ezezko datuak:

“Tripot”? ◆ # +, ; (ikus berak errana)

“galaparta”? ez.

Transkribatzailearen oharrak:

“Tripot” eta “odolgi”: bi erreferente desberdin.

2. BAIGORRI.

Metodologia-oharrak

1. Garbi da *tripot* eta *odolgi* bi adierazleak ezagutzen direla bainan bakoitza bere adieraziarekin.

2. Horrek badu bere ondorioa maparako: ezin da mapan ulerterazi *tripot* hitza ez dela ezagutzen Baigorri. Ezezko datuen metodologiak abantail hori badu, baizik eta galdera onomasiologikoak agerterazten ahal ez duenaren berri emaiten ahal duela.

Herria: LARRRAÑE Lek. 1 Zint. 15A Zm.066.

ERANTZUNAK:

1 Bost [tripót] ...I.

Lekukoaren oharra:

[goilpeuina] (2) da gaiñian den hua, bexten düzü eta pian [goilpe]. Huak bazizün bere jokhoa re. Goipe-uina beiatzen züzün kürioski.. Lehen astuk zorritz betheik beitziren ordin hua frikzionatzen eta gaitzi ziezün(3) zorrier urina(4), zamarro(1) haundi beitzen, berdin behier.

Transkribatzailearen oharra:

1. [samarro]: “poils de l’âne, toison”.
2. “Goipe-uina”: “sorte de graisse qui se dépose lorsque se refroidit l’eau dans laquelle on a fait bouillir les boudins”. “tripotak egos-arazteko baliatu den uraren hoztearekin agertzen den urin mota hua” (mugagagabea ez da bildu).
3. “Gaitzi ziezün”; egitura sintaxikoa: nor-nori
4. “Urina” ala “urrina” erran duen egiaztatu behar
5. Etnografia; medikuntza; hazkuntza;

Metodologia-oharra

1. Ezezko daturik ez da proposatu: ezin jakin beraz *odolki* ezaguna den.

2. Lexikografia: *goipe-urin* lemaren pean, definizio tekniko bat agertzen da eta jakitate enziklopedikoa, hitz-giltzen bitartez kontsultatu behar ko dena. Segur aski ere Begriffsystem bat egokitu behar ko da.

Bidenabar, beste hitz batzu ere bildu dira. Halere lematizazioa egiteko da. Erabakitze ko da ere definizioaren arazoa:

2.1. Lekukoan hitzak berak kopiatuz eman behar dea? Askotan definizioa oso zehatza da alderdi zenbaitetan bainan definizio batek bete behar dituen baldintzak, ulertzen den bezala, lekukoak ez ditu kontuan hartu, ez hartu beharrik ere. Gainera, ahokotasunaren ezaugarriak bada-ramatza berarekin.

2.2. Inkesta-egilearen hitzetan (eta zein hizkuntzatan) eman behar dea? Lexikografiaren araudiak jarraiki behar orduan.

3. Enziklopedia, etnografia.

4. Egitura sintaxikoak biltzen direlarik, gero nola konsulta indexaziorik gabe?

5. *Kurioski* ez da aipatzen: oharra merezi luke hitz horrek etimoari hurren zaion erran nahia bait duke: “arta haundiz”, fr: “soigneusement”

eta ez gaurko frantsesaren “curieusement”. Kontrastea ttipiagoa izanik (cf: espainolezko “curioso”), beharbada ez liteke aipurik egin hitz hori hegoaldean bildua izan balitz.

Herria: EZTERUNZUBI L.1 Zint.2A Zm.122.

ERANTZUNAK:

1. Lau [tripót] ...I+

Ezezko datuak:

a “odolki”? ◆

Lekukoaren oharrak:

[trípotaegós1kina] erten giniin guk urin zerbait, kaalen minen eta hola, bil-tzen zen.

1. Eta orgen?

L1. Bai, bai, xuxen zira, orgen natxain hartaz iten zen etzen oai bezala grezaik...

Transkribatzailearen oharrak:

1. “Tripota-egoskina”: “sorte de graisse résiduelle qui se forme après qu’ait refroidi l’eau dans laquelle on a fait bouillir les boudins” (mugagabea bildu gabe).

2. Etnografia; medikuntza; hazkuntza; teknologia;

3. “Greza”: “graisse”, iduriz mekaniketan baliatzen den ekaiaz erraten da. Ikus 27.53.

4. [s2us2en] izan: “avoir raison, être dans le vrai”.

Metodologia-oharrak

1. *Tripot-egoskina*: forma mugagabea ez da bildu, (ondorioak lexi-kografian). Nola ikus daiteke bestalde Larrañeko *goipeuin*-aren sinonimoa dela? Datu base informatizatuak sinonimoak elkarretaratzeko bidea pentsatu behar da. Lehenago aipatutako Begriffssystemaren beharra areago-tzen da.

2. Inkesta-egileak ez ditu apuntatu: *zerbait*-en erabilera, determi-nante gisa (*urin zerbait*); *natxa* hitza (“*essieu*”).

3. Interes lexicografikoa: *tripot-egoskina*.

4. Neologismoa: *greza*.

5. Fraseologia: *xuxen zira*.

Herria: LARZABALE Lek.4 Zint.7B Zm.558.

ERANTZUNAK:

1. Lau [tripót] ...I+

Ezezko datuak: (ez dira proposatuak izan)

Lekukoaren oharrak:

[oðolgi]... (beste plat bat egiten dena # “boudin”).

L4. [koi]peurin], koipe-urin, koipe-urina, hua tripota egos eta bertza uzten duzu han, eta hari iten duzu urin bat zuri zuria, hua [goi]peurina], hua biltzen gindizin ta leheno garbiki iten bazen, jateko, ezpitzen oai bezala eta jateko. Bestela, orgen urindazteko, or..., orga ta maxinak, ez ezpitzen grezaik, natxen eta, gaixoa. Goipeurina ohit nuzu, urin axaleko garbi hua berex biltzen, uringatzgabia, eta gerla-denboran ikhusi tzit hoi, hamalauueko gerla-denboran, ttipia nintzun...

Transkribatzailearen oharrak:

1. “Goipe-urina” eta “koipe-urina”: bi errealizazio; iduri luke enfatikoa dela [k]rekilako forma (?).

2. “Couche de graisse à la surface de l’eau ayant servi à faire bouillir les boudins”.

3. “Greza”: “graisse de machine”.

4. “natxa”: “essieu” ikus...

5. etnografia; elikadura + gosetea; teknologia.

Metodologia-oharrak

1. *odolgi* zer den ez dakigu xuxen, edo inkesta-mementoan ez baita galdegin, edo transkribaketa-mementoan ez baita apuntatu zehazki. Bigarren entzuketa batek erremedia lezake ahultasun hori. Badakigu halere adierazle hori badela, eta bere adierazia ez dela “boudin”-arena.

2. Ez apuntatu: *uringatzgabe* “saindoux”; *egos eta* egitura (aditz-erroa); *zuri zuria* (palatalizazio-eza); *ohit nuzu* (“je me souviens”); *berex* adberbioa etabar...

3. Lexikografia: *goipe-urina*, *koipe-urina*: informazio zehatza emaiten da zeinu honi buruz.

4. *Koipe*. [k]agertzea [g]ren ordeztzen ahal da “fonetika adierazkorraren” aldetik. Beste nonbait *kaixto* erraiten du *gaixto*-ren orden. Batetik, fenomeno konkretu hau ez da oso ezaguna, bestetik, haren maparatzea ez dugu erabakita. Halere datua konsultatu beharko da sistima informatizatuari esker, edo bestela erranez, sistima informatizatua izanagatik.

5. Neologismoa: *greza* hitza bigarren aldiz agertzen da erantzun batean (*urin, gantz, goipe-urin, hitzen ordez*).

Herria: ISTURITZE Lek.1 Zint.11A Zm.499.

ERANTZUNAK:

1. [tripóta] ...I+

2. ♦ [oðólgj] ...I+

Ezezko datuak: (ez dira proposatuak izan)

Lekukoaren oharra:

odolgia, izaitekotz hor, kostaldeat, Laphurdirat ba. Bada ere jaunpiro.

I. Zendako jaunpiro?

L2. Bakharra beitzen halakoa, buru batekin baxharrik, ardiena luxe luxe da, hua re, hertzemutia, hertsia.

L1. Tripota bezala bethetzen eta, luzia da eta biribila erdian puxka at.

L2. Hua azkenik jaten zen eta.

L1. eta ederro ta etxia aberatsoo.

L2. Tranxaka pika ta hua zarteinian beotzen zen bi eskualdetatik berriz.

L1. Lehenon piroa ederra kasu! ta azpitik loturaekin ni orhitzen niz ezarria, ezbeitzen, sobera kharga beitzian, bere burian atxikitzeko oihal xuri batekin bizpahiru egunez, zeildu artio, ah, ah! Hola luze, bena biribila re hola eh! aise.

L1. Hola re, hola.

L2. Aise, zaalago re! Urde zaharren hertzia!

I. Uste nuen arrunta zela.

L1. Ja, ja

L2. ja, ja, ja, hua zen erregia.

L1. Poxa, poxa, à l'appendice.

L2. Gio kukusoa, ardiak du tripan eta lau estomaka hetaik, la panse, le feuillet, la caillette, eta zer du izena frantsesez? nahasia niz, ba. Kukusoa bada, bada phantzoila, ttipi bat, phantzoilari lotia da kukusoa; hartarik pikatzen da hua, bana barnia re tapizatia du dena, dena losanja ttipi. Behiak e badu, bena behi-tripa ezbituu ardiarena bezala ezautu; ardiaina duu ikhuzten guk.

I. Gaskoinez "le püs" erten baitute.

L2. Hua ditake, kukusoa; eta gatxagia, c'est la caillette, luze bat, ça a la forme d'une cornemuse, luzea; eta kukusoa, dena errondan, dena losanja du barnian eta gio hek karrakatzen dire,

(gehitu behar 27.50.galderan diotena):

L1. Arditripa odolgia da, ardiki-odolgia;

L2. Eztuzuia behin e jan?

L1. Tripotxa.

L2. Zazi Ezpeleata eta chez Massonde, hak batu tripotxa bethi. Aldi bat jastatzen bauzu, inposublez berriz hartuko uzu, hak iten tu. Ahatik ez dira bakharrik ardikiarekin inak, ardikiarekin bakharrik in eta, hoztiarekin zilhoa heldu zako, eta hak aatxeki edo zeit emaiten du, goxo goxoak dira bethi.

L1. Baute gostia, ardiki-odolgiarena.

Transkribatzailearen oharrak:

1. “odolgi” L1.ek berak eman du, inkestagileak aurkeztu gabetarik. Bainan ikus 27.50. galderan gehitu diotena, zehaztasun zerbait ekartzen duena. Ik. [tripó-c2a], [ardikioðolgi] erreferente berdina ez dutenak.

2. [isai]tekoç: “plutôt, il me semble, à tout prendre” (“hautuan”, ikus Bizkaian entzuten den adierazi bertuko “aukeran”).

3. “Jaun piro”: izen propio baten estatusa dauka; hitz horren inguruan datorren testu gehiena 27.45. galderari dagokio: cf.

Metodologia-oharrak

1. *Tripota*: mugagabea falta da.
2. 27-50 galderari doakio oharren parte haundi bat.
3. Lekukoek egiazko elkar-hizketa osatzen dute bien artean.
4. *Odolgi* hitza berek emana da (ez da egiazko ezezko datua); jakitate metalinguistikoa miraila da, atlasak zubitik ala uretik kontuan hartu behar duena.
5. *Jaun piro* lexiaren inguruko informazioak.
 - 5.1. Estatus gramatikala: izen propioa (*jaun...*) ala ez (*piroa*)?
 - 5.2. Definizioa: itxura, non dagoen, nolaz egiten den, etabar.
 - 5.3. Motibazioa: jaun bat da, zergatik?
 - Bat eta bera izanez (tripotak hanitz dira).
 - Haundiago da (tripotak laburrak dira).
 - Aberastasunaren marka da (tripotak arruntak dira).
 - Kalitate onekoa da.

– Jateko azkena da (“beraz” kultura honetan hoberena da: ik. Canako ezteiak).

– Erregea da (erredundantzia semantikoa: *jaun* eta *errege*).

6. *Kukuso* hitza: adiera ez dute emaiten Azkuek eta Lhandek. Gaskoinaren kalkoa den ikertzekoa da. Kate metaforikoetan indexatu behar da. “Tertium konparationae” kolore beltza liteka, *tripazuri* hitza kontuan hartzen balinbada.

7. Apuntatu ez diren fenomenoak:

– Fonetika: *zeildu*, *zartein*.

– Lexikoa: *zeildu*, *ikhuzten*, *inposublez*, *ahatik*, *aatxeki*, *jastatu*.

– Neologismoak, maileguak: *poxa* (ez *moltsa*); *losanja*, *tapizatu*.

– *Switching* fenomenoak: “à l’appendice” horrek erakusten duelarik soziolinguistikaren aldetik, erreferente garbia duela lekukoaren ustez medikuntzaren frantses hitzak.

– Etabar: *zilhoa heldu zako*, *chez Massonde*.

Herria BARKOXE

ERANTZUNAK:

1. Lau [tripót] ...I+

Ezezko datuak:

α “odolgi”? # [oðolki]; (beste plat bat, apart jaten dena ardian, odola errerik).

Lekukoaren oharrak:

L2. [goilpeuin], tripotak egin ondun, hura üzten düzü hoztea, eta badüzü holako uin bat, hollixka, lehen kabalen ilher emaiteko, eta orgen unineztatzeke, grezatzeko.

Transkribatzailearen oharrak:

1. “Goipeuin”.

2. “Hollixka”: “jaunâtre”.

3. “Uineztatü”, “grezatü”: “graisser”.

4. Etnografia; medikuntza; hazkuntza; teknologia.

Metodologia-oharrak

1. *Odolki* zer den ez da zehazten, bakarrik ez dela ez ezaguna. Fonetikaren aldetik, *l* baten ondotik, *ki* agertzen da eta ez *gi*: ez da ustegabeko berria.

2. *Goipuin*: lexikografia. Beste herrietan apuntatua konfirmatzen da.
3. *Grezatü* eta *urineztatü* sinonimo gisa agertzen dira.

Herria: PAGOLA Lek. 1 Zint. 17A Zm. 341

ERANTZUNAK:

1. [tripót] lodi bat ...I+

Ezezko datuak:

a “odolgi”? # [oðólki] bestalde düzü hua. Eta tripotak in ondun behin edo beste ikhusi iten; egiten dizie bertz zolako odola-arresta e, ezpizen deus e enphoiltzen geo, odola dena biltzen zün hasteko eta etzün dena tripotetan ezarten sobera balinbazen eta baatzen odola phasta hua, geo beste bertza hüsten zün eta undar heiekilan egiten zün odolkia, untzietan eta aizuekin uano trükada egiten zün ttiphiña ttipi batzütan, juaiten aizulat eemaiteat, eni... (ez maite berak).

Lekukoaren oharrak:

Tripota, haur lodi bat balinbada, tripota Janbiuñña, hua düzü, müthürra, jentek zer die? L'appendicite. Leheno erraiten zizien eta etxe batetan hola seindü maindiek, seindü maingiak, seindü maingiak, huk tripotak eta jinkua, jinko düzü hoi, lodia, jaunbiuñña ezaia, jinkua, galthatü ziozün hua ahatziait nola zen, galthatü ziezün eskelai bat jin eta zer tützie horiek? Harek erran ziin: oh Jinkua eta seindü maingiak zirela, eta gio ordin ebatsi zietzün ordin Jinkua ützi ziezün eta seindü maingiak eaman beekin boh ahatziait eh! bazün ba zerbeit holako istorioa.

I. Nun entzun duzu hori, Jinkoa, Jesus?

L. Ba, Jinkua ziekin eta Seindü maingiak enekin, erran ziezün eta geo tripotak ebatsi ziezün,

I. Deboziona bazuen beraz,

L. (irriz) jinkua deitzen düte zonbeit lekhütan? Nik enizün istoioa hala entzün

I. eta maingiak?

L. ba, maingiak, txankü dena...

I. Hau da?

L. Hortaik landakoak, hoi üsü eztüzü bethatzen lodiegi düzü eta ez untsa egosten, ahalaz eztizügü bethatzen

I. Igortzen?

L. Urthukitzen, eztüzü..., absolutuki behar balinbada, ezpada hertseik, ordin ezarten ba bena ez ahalaz.

Texte traduit: Janbiuñña (de “jaun” = monsieur, maître, et “biuñ”, cf. “biro”), c'est ça, le bout, les gens qu'est-ce-qu'ils ont? l'appendicite. Autrefois on disait

que dans une maison, comme ça, il y avait les saints boiteux, les saints boiteux, les saints boiteux, eux c'étaient les boudins, et Dieu, lui c'est Dieu, placé (mis comme) jaunbiuña, et alors il avait demandé, j'ai oublié comment c'était, ah oui, un nécessaireux était arrivé et il leur avait demandé; qu'est-que vous avez là? Oh, que c'était Dieu et les Saints boiteux, alors il leur avait laissé Dieu et il avait emporté les saints boiteux avec lui, bo j'ai oublié eh! il y avait une histoire comme ça

I. Où avez-vous entendu ça, Dieu, Jésus?

L. Oui, Dieu (soit) avec vous et les saints boiteux avec moi, il leur avait dit, et c'est qu'il leur avait volé les boudins.

I. Il avait de la dévotion alors

L. (riant) ils l'appellent Dieu en certains endroits Je ne, l'Histoire entendue comme ça

I. Et les "maingiak"? (l'enquêteur, pas sûr d'avoir compris se fait expliquer)

L. Oui maingiak celui qui est boiteux (txankhü)

I. C'est ça? (realia montré)

L. A partir de là oui, ceci souvent on ne le remplit pas, il est trop gros, et il ne peut pas bouillir facilement, si possible on ne le remplit pas

I. Envoyé?

L. On le jette, on ne, s'il le faut absolument, s'il n'y a pas assez de boyaux, alors on le met mais si possible non.

Transkribatzailearen oharrak:

1. "Odoikia" ez da "boudin".
2. Norbait lodi batez: esaera.
3. "Enphoiltzen": "gaspiller".
4. "Hasteko": "toujours est-il, du moins".
5. "Geo": enfatikoa, ez da denborazkoa.
6. [trykáða]: "échange".
7. Etnografia; auzoen arteko harremanak.
8. [sléiIndymailnd/gjákJ], [sléiIndymailnlgjákJ], [jlinlkwa]
9. [jlaulmbiúña] motibazioa emaiten duelarik.

Metodologia-oharrak

1. *Odolki* zer den zehatz agertzen da.
2. Esaera badu *tripot*-arekin.

3. Narrazio etnografiko bat badakar Isturitzeko lekukoek erran dutenarekin bereziki erkatu behar dena. Ene ustez, ez da jaso izan narrazio hori.

4. *Jaunbioña* hitzaren inguruko informazioak baliosak dira Isturitzeko erantzunean bezala.

5. Konfusioa eta nahastea agertzen dira erreferenteari buruz: “caecum, ciego” ala “rectum, recto”? Hemen agertzen da eufemismoaren eta tabuaren problematika. Lekuko zenbaitek “vulve, vulva” galderari *onderitze* dute erantzuna. Alta “vulve, vulva” eta “recto, rectum” desberdintzen dute, behietan behintzat (erreferenteez ari naiz, prefosta). Bestalde “jasaille/jasana” (fr. “contenant/contenu”) erlazioak badu bere eragina. Gertatzen da “caecum, intestino ciego” nahastea (beraz “jasaile”, “contenant”), boltsa horretan egiten den jakiarekin (“jasaile + jasana”, “contenant + contenu”). Nahaste hauek, normalak izanagatik, heteronimia handia errexten dute.

6. Aktibitate ludikoa eta motibazioa: euskaraz, auzoko hizkuntzetan bezala, eta kurioski nozio berak adierazteko, jinkoaren izena edo personifikazioa agertzen da: (ikus fr. “jésus”, esp. “obispo”, bable “xuaniko”, gask. “bundius”). Isturitzen ez bezala, Pagolan lekukoak dio tripotak hobeak direla janbiuña baino. Horri lotzen zaio aktibitate paródikoa, *jinkua zurekin* elizako formularen gainean eraikia, erakusten baita sainduen ebastea ez dela lapurketa handia.

7. Narrazioaren frantses itzulpen bat emaiten dut, erantzun-kuadernoa ez dagoena. Espainolez, alemanez, edo ingelesez agert zitekeen. Zergatik bada? Atlasaren testuen edizioaren arazoa plantatzeko. Euskara ez dakiena, kanpoko ikerlaria izanik, zer neurritan sartuko da euskal atlasean? Galdera egiten dut.

* * *

Berriz ere, lehen galderarekin bezala, bil ditzagun “morquilla-boudin” galderak agerterazi dituen datuak.

1. Gilliéron-en lehen kolpearen teoriaren akatsa erakusten duen galdera da: lehen kolpez *tripot* biltzeak ez du erran nahi *odolgi* lema ez dela ezagutzen. Maparatzeko orduan ikusi behar da hiru egoera desberdin agerterazten direla:

1.1. Erantzun batek bestea eskluitzen du (*tripot* bai, *odolgi* ez, eta binperrez).

1.2. Bi erantzun ezagutzen du lekukoak, bata ez delarik bertakoa (bi posibilitate).

1.3. Bi adierazle eta bi erreferente baditu lekukoak. (Bi posibilitate baino gehiago, bi erreferente baino gehiago posible izaki).

2. Bestalde heteronimia izan daiteke mota askotakoa:

– Lexematikoa: *tripot/odolki/buskantza*.

– Fonetikoa: *odolki/oolgi/odolgi*.

– Maileguan, etimoan: *tripa*-tik, *odol*-etik.

– Motibazioan: jasaile/jasana, edo barnekoa/kanpokoa, ekaia.

– Semasiologikoa: *odolgi*, da:

1. “Boudin, chair de porc et...”.

2. “Boudin, chair d’ovin”.

3. “Plat formé de chair d’ovin et...”.

4. Etc.

– Konotazioaren arabera: on/txar/hobea.

3. Mapan agertuko ez diren testuek informazio baliosa emaiten dute:

3.1. Heteronimia esplikatuz:

3.2. Definizioak eskainiz.

3.3. Narrazio etnografikoak emanez: galdera honetan agertu da nola izendapen batek bere motibazioa hartzen ahal duen, izengoiti teoforoekin (*jinko*): sakratua zergatik agertzen den ez dugu esplikatzen, fenomenoaren berri emaiten dugu behintzat.

4. Beste xendra batzu:

– *Piroaren* etimoa aztertzea dago: Mugerren *biri* ikusi dugu; Sain-tonge herribidean “fressure” esan nahi du batetik, “birika” formarekin baduen egitekorik aztertzea da, bestetik.

– Aldiz ez dugu gure inkestetan (Iparraldean) ezer aurkitu Corominasen tesiaren indartzeko: dio “de origen incierto” dela “morcilla” hitza, bainan halere, Pouvreau eta Larramendi lagun, euskaratik datorkeela proposatzen du: etimoa liteke “*mokor, morko, mukur*”, “objeto abultado e informe”. Gogora jiten zaidana da bakarrik Pagolako saildu mainguen itxura. Aldiz *mukur, morkor*, etabar agertuko zaizkigu beste galdera zenbaitetan, hala nola “grappe de raisin”, “motte de terre”, morceau de sucre” galderetan...

– *Tripot* Euskal Herritik kanpo non erraiten den ikertzea da: dirudienez, gaskoinez ez da oso zabaldua non ez den Biarnon eta Euskal

Herriko mugetan, jakina delarik etimoa bera arabieratik datorrela (ez da ez “budet” ez “botellus”). Fossat-en tesisa eta ALG bisitatu behar dira.

– *Odolki* hitzak kanpoko hizkuntzetan motibazio bereko kiderik baduen aztertzea da: ikus “sanquette” Biarnon.

– Etimoa aipatu-berri bait dut, mapa baten egiteko hizkuntza erro-manikoetan oso emankorra den etimoaren erizpidea euskararen atlasak ez duela baliatzen ahal denen gogoan daiteke. Erran nahi dut latinezko etimo batek eskaintzen ahal dituen geroztikako forma guziak ager daitezkeela atlas erromaniko batean eta askotan beste erantzunik ez dela agertuko eremu horretan. Euskaraz, kasu hori, aldiz, bakan ez bada, batzutan baizik ez da aurkeztzen; ondorioz, adibidez, latinezko soinu baten bilakera ez da egiten ahal galdera bakar batekin. Binperrez pentsatzen dugu lan egitea, beraz fenomeno fonetiko baten gertaketa guziak bilatuz tratamendu automatizatu baten bitartez, eta bereziki kode bat eman ondoan fonema bakoitzari. “Morcilla-boudin” galderan agertu den ahostun / ahoskabe distribuzioa ez da bakarrik ikertuko *odolgi* / *odolki* gertaketekin baizik eta beste erantzun frangotatik ateratako kasuekin.

* * *

Horra orain hirugarren eta azken adibidea: Euskaldun batek nola agurtzen ote ditu haren ondotik igaiten diren jendeak?

Inkestak egin aintzin, formula hauek orduaren arabera alda zitezkeela pentsatzen genuela erran behar da. Ikusiko dugu gauzak ez direla hain sinpleak izan.

ALDERA: 11.18, 11.19, 11.20, 11.21, 11.22, 11.23.

“Fórmulas de saludo”; “formules de salut”: (8.etan, 12.etan, 14.etan, 18.etan, 20.etan, 22.etan).

Herria: BAIGORRI Lek. 1 Zint. 3A Zm. 180.

ERANTZUNAK:

1. [apur] (18, 19).
2. [gawon] (22, 23).
3. [eyunon] (18, 19).
4. [aRaclaldeon] (19?), (20) ...L.+

Lekukoaren oharra:

(Goizeko 8.ak): egun on (eta erantzunak): sarri artio [s1aRiartjo]

[ikus1artjo]

[paslatueɸunon]

[paslatugawun]

[paslatuacaldeon]

(12.etan): egun on, [egwuerditan] kanbiatzen da

(2.etan): [acaldeon] ...l ..

(5.etan): [acaldeon] eta [gawon] ilhuna hurbiltzen delaik.

[bailsurieri] noiznahi ematen ahal den arrapostua (aparte): jaten delarik [badeaapetitu], [badoa], [ondaiisula] (5), [ondaiisila] (5').

Ezezko datuak:

βC: “adio”?; adio [adjo] bereziki gazteek erraiten dute, orenari kasurik eman gabe. (L.ek dioenez, adio erraiteak ez du fisik egitekorik toka edo noka hitzegi-tearekin; gazte batek zahar bati ere bai: agur edo adio).

Transkribatzailearen oharrak:

1.ikus aldaerak: “gau on” eta “gau un”; “arratsalde on” eta “atsalde on” (?).

Metodologia-oharrak

1. Errealizazio fonetikoak eman dira; forma ortografikoak ez, denbora irabazi nahian.

2. *Adio*: gazteek bereziki erraten omen dute, eta noiznahi, orenari kasurik egin gabe. Hori lekukoak ez duela hain begi onez ikusten agertzen da. Beraz heteronimia-faktorea diakronian dago ere bai.

3. *Jinkoa* aipatzen duen formularik baden inkestagileak ez du galdegin.

4. *Agur* dio lekukoak; inkestaegileak ez zuen pentsatu egiaztatzea ea benetan “agur” den lekukoak emaiten zion hitza elkar ikusten zutelarik. Ezetz iduri luke baina magnetofoiak *agur* besterik ez du grabatu (ezetz diot, zeren eta, J. Haritschelhar eta E. Larre Baigorriarrek erranik, *agur* baitzen Baigorri kokatu zen Gipuzkoar bati eman zioten izengoitia 1936. urtean!).

Herria: MUGERRE

ERANTZUNAK:

1. [eyunon], [ikuslartjo] (18); (19)

edo [paslaasueɸunon]

edo [aacaldeon] (20), (21), (22)

Lekukoaren oharrak:

Egunon eguerdi arte; Arratsaldea heldu da oren batetik harat eta [aaclaldon] ...L.. [aaclaldeon] ...L..

ilundu eta [gaulon] eta arrapostia [gislaβera]

Ezezko datuak:

“bai zuri ere”?; ez, gisa bera.

βC: “adio”?; [esaðjóilk], berriz ikus artio. [aðjo] sekulako, hartan fini. Haurrek gehio ernten dute [aðó:]. Nik adio ernten bere izenez, Jean, Polo, oiko (?) gaztek ez tute pronunzatuko zure izena: [aðjo], aldiz guk [aðjo] Jean edo Mayi.

I. Eta jaun erretorari?

L. [aðjo Jaulnerretora] eta boneta altxatuz.

Transkribatzailearen oharrak

1. Gazteen aldaketa.

Metodologia-oharrak

1. Erantzun guziak ez dira eman behar den tokian.
2. *Adio* forma interpretatzen du “betikotz” balitz bezala. Hortik dator hitz-joko dirudien *ez adiorik* erantzunak.
3. Gazteen forma dela dio lekukoak, Baigorri bezala (ez da alde).
4. Gaur agurtzen den jendearen izena ez dela haboro gehitzen erraiten du lekukoak, piska bat gaitziturik.
5. *Jinkoa*-rekilako formularik ez du proposatu inkestaegileak.

Herria: PAGOLA Lek. 1. Zint. 7B Zm. 182.

ERANTZUNAK:

1. [Jinlkwateilsjelaeÿnhún] eta oai [eÿnhún].
2. [arrestihún].
3. [gailhún].
4. [deilsjela] edo [deilsyla].

Lekukoaren oharrak:

Jinkoak deiziela egün hun, oai egün hun, egüerdi artio eta egüerdi iganez geoztik, arresti hun. (gero) gai hun. Deizila edo deizüla; [bailsuile]. Eta khantin igaitiarekin, haurrek e frankotan etzie kasüik iten e, nik bethi bonjour egiten, (...),

lehen haurrek erraiten zizien lehenik ta bai zùì e emaiten zin arrapustia, oai haurrak igaiten tüzü deusik erran gabe.

Eta urdek hū iten zutela erraiten zizien igaitiaekin eta horrek eztik hua re egin.

Ezezko datuak:

α C; “agur”? ♦ .

β C; “adio”? \approx [adio] üsin, khantin igaitiaekin e bena konbersasionia finitü ondun, phartitzeko, [adió] - [bailesadioilk] bestiak. (deneei erraiten).

“adixatz? ♦ biarnesez.

Transkribatzailearen oharrak:

ϕ

Metodologia-oharrak

1. Oharrik mikorik ez du egin inkesta-egileak.
2. “**Bonjour**” forma ez da eman erantzun gisa: zergatik?
3. Urdeei buruz apuntatu dena ez da zehatza eta ez da aise ulertzen (ulertuko da beste herrietan bilduari esker).
4. Jinkoa aipatzen da formuletan.
5. Jendeek elkar ez agurtzea gaurko usaia dela dio lekukoak.
6. *Adio* despeditzeko forma dela zehazten du.
7. **Ez adiorik** formulak, hemen ere, *adio* nolazpait motibatua dela erakusten du.

Herria: LARZABALE Lek. 1. Zint. 2A Zm. 540.

ERANTZUNAK:

1. [eγúnon Jinlkwakesasjelaeyunón] [goilsik baaille]
2. [eyunon].
- 3.4. [acláldehun].
5. [gau1 on].

Lekukoaren oharrak:

(8.etan) egun on Jinkuak ezazila egun on, goizik bahaile

(10.etan) egun on

(12.etan eta 14.etan) atsalde hun

(18.etan) gau on eta oherakoan [Jinlkwakesasjela gaulon], leheno, oai ez. Eta (partitzean) [berrisartjo], [ikhuzlartio], [adió] ere.

◆ [esadioiIk] erraitenbeitute [adioslekhúkakoc], salbuik noaiték erraiten die-laik adio, ez adioik la réponse.

+ [urdek wū iten die] arrailkerian erten (norbaitek ez bazuen nehor agurtzen), oai ezta kasuik egiten, ezbeitute [elhéilk emáilten] (= ne pas adresser la parole).

Ezezko datuak:

“adixatz”?; ◆ ez, biarnesa hori.

αC; “agur”?; Laphurdin ◆ [ayur].

Lekukoaren oharrak:

1. “Bahaile”; cf Aditz-morfologia.
2. “Salbuik”; semantika.
3. “Adio” ez da erraiten erreterari.

Metodologia-oharrak

1. Formula guziak ez dira eman erantzunen tokian.
2. *Bahaile* formari buruzko oharra ez da aski zehatza: *ibili* OR I 2 (Allièresen kodean).
3. **Adio** hemen ere “betikotz” gisa ulertzen da.
4. **Urdeak** berriz agertzen: norbaiten ondotik agurtu gabe ezin dai-tekeela igan azpimarratzen du lekukoak.

Herria: SOHÛTA Lek. 1. Zint. 2A Zm. 142.

ERANTZUNAK:

Lekukoaren oharrak:

ezaguna bada (agurtzen da)

(8.etan) [eynhón]

(12.etan) [arrestí hón]

eta [gaiI hón] ülhünari büüz

(erantzunak):

[bail hie], [bailsjére] edo [bailsjere pharte hú/ón]

◆ [z2inlkwadeiIsjela eynhon] oai ere (zenbaitek)

[adio] re

[isanúnclá]

[berrisárte]

[slarriárte]

◆ [aðis2ác] biarnesek

◆ [c2áo] frantsesez.

+ (jendea ez agurtuz geroz) [urdékeerrailten die eγyn hón] entzun dit etxekoer, ütsü züzün gizon bat, eta urder errapostia eman ziezün ustez khantian norbait bazela: bai zier e erran ziezün.

Ezezko datuak:

αC; “agur”? ez.

Transkribatzailearen oharrak:

∅

Metodologia-oharrak

1. Oharrak ez dago eginik.
2. Lekukoak berak emaiten ditu beste nonbaiteko formulak.
3. Urdeaz ere mintzo da; itsuaren narrazioaren bitartez, agurtzeko formulazioa automatikoa dela, erran nahi baita beharrezkoa dela markatzen du.

Herria: ISTURITZE Lek. 1; 2, Zint. 2B Zm. 680.

ERANTZUNAK:

1. [eyunhón] (18).
2. [acláaldeon] (19, 20, 21).
3. [gaulhón] (22, 23).

Lekukoaren oharrak:

(emaiten den arrapostua)

[bailhirié], [bailsurié], edo [gislaβera]

[gaulhon Jaulnatisula gaulhon]

(bainan) [adio] arribatzian edo pasatzian [addo] lagunen artian.

I. Apezari?

L. Ez, ezagunari [addo], edo [ayurdJaulna].

+ Itsu bat, bidian johan eta, urketa eh! Bazitiin bere usaiak eta johan zen makhila eskian uraan xeka eta bide-bazterrian pasatzian, zeit aditu ziin eta “bai zuri re” eta zerri bat zen. Jendia hurbiltziarekin zerriak in ziin [khwēn1k] eta hak ezpitziin ikhusten, bai zuri re, uste ukhan ziin norbeit zen...

Ezezko datuak:

“Parte hun”?: ♦ [partehún] Amikuzen.

Transkribatzailearen oharrak

1. “Egun hon” eguerdi artio.
2. Narrazio etnografikoa.
3. “Adio” erabilerak araudiak badituzke.

Metodologia-oharrak

1. Erantzun guziak ez dira beren tokian.
2. Apuntatzekoa da: **johan zen** (= “bazihoan”, ez “joaiten zen”).
3. Jinkoa aipu da.
4. *Adio* ez dela errespetu haundiko fórmula ageri da.
5. Urdea berriz ere: eta itsuaren historia.

Herria: BASTIDA Lek. 1. Zint. 6B Zm. 010.

ERANTZUNAK:

1. [ayur], [adio].
2. [eyunón].
3. [aac1aldeón].
4. [gaulhón].

Lekukoaren oharrak:

(emaiten diren arrapostuak)

[ađio], [ikhuslartio]

[isánuncla]

[bailsieRe]

eta [Jin1kwatisila gauhon]

[Jin1kwatisila eɸnón]

(agurtzen ez delarik) hori [muthur dun] edo [mus d0 por].

Ezezko datuak:

βC; “adio”; ♦ [esadióik] ez adioik partitzian [adiú], [kímba], [oR0ved0], [adic2ac] à deux ou trois.

1. Bakarrik baldin bada? L. [adiú].

Lekukoaren oharrak:

1. Egun on goizean eta eguerdi artio.
2. “Agur” eta “adio” ikustean edo partitzean.
3. Gaskoinezko formak aldatzen dira singularretik pluralerat.

Metodologia-oharrak

1. Lekukoak gaskoina badaki.

2. Urderik ez du aipatzen bainan *mutur*, eta **mus de por** bai. *Mutur*aren balio semantikoa interesgarria da hain zuzen jendetasun-eza mar-katzeko. Jakina denez *mutur* hitza ez da errexki aplikatzen gizaki bati ez baldin bada “arima salbatu ta” bezalako formula baten laguntzaz. Ikuste-koa da beste galdera batean *mutur* ez ote den agertuko, “maugréer, boulder” galderetan konparazione: (*muthur doo*, “il boude”).

3. Lekukoari gaskoin aditzaren morfologia gardena zaio: *adiu* eta *adixatz* ongi bereizten ditu elkarretarik. Beraz, gaskoinez, *adiu* hikako forma dela badaki erromanista guziek bezain ontsa.

Herria: ALTZAI Lek. 1. Zint. 2A Zm. 075.

ERANTZUNAK:

1. [eynhún], [bonz2ur] (18, 19).
2. [arresItihún] (20, 21).
3. [gailhún] (22, 23).

Lekukoaren oharrak:

[bailsuié].

[z2inlko húnak deisyla gail hún] ohilat juaiteko (norbaitek ez bazuen agur-zen) [borthakwek e hōrrrr eiten die], [s2erriak e mincacen día], edo [myty hisa bail].

(partitzean) [berrisártino] edo [adjo] juiten delaik (ez etortzean). Frantsesez ba: adieu, comment vas-tu? edo phartitzian [isanciteúnc1a] (adio erran daiteke ere zuka). Heltzen delaik [núlasia] edo untsa ezagutzen delaik [baduá], eta ziek ♦ [Junendéa] edo [3uiltendea].

TR. oharrak:

1. Egunean hiru formula.
2. Urdearen onomatopeiaren transkribaketa dudazkoa da.
3. Manexen formak (ezezko datuak) bere baitarik eman ditu.

Metodologia-oharrak

1. Hemen “bonjour” erantzun gisa apuntatu da.
2. Beste nonbaiteko formulak berak eman ditu; manexenak hain zuzen, Iratiko eremuan artzain egonik, Manexak han gurutzatzen bait ditu.
3. Hemen ere urdeak aipu, *borthako* eufemismoarekin.

Herria: LARRAÑE**ERANTZUNAK:**

1. [gai|hu~n].
2. [erynhu~n].
3. [arres|tihu~n].
4. [arraclaldehu~n].

Lekukoaren oharrak:

Gai hun beantilat, egün hun goizian, gero arresi hun eta arratsalde hun arrestia abantzatü ondun; (arrapostuak): [bähie], [bérgizlan], [bái|surie] (ez agurtezarekin) urdez e [hy] iten beiti3 (irriz) uano hua errapru~ bat da, nurbaitek, ni iganen nitzaitzü zure khantín adio ez jeusik erran gabe, zük behala erraen düzü e iten die igaitin [hy].

Ezezko datuak:

β C: “adio”? uano re. Lehen e, bena ordian phartitzeko: sekhülakotz, edo [adioilkes].

α C: “agur”? ez. Oai (orai erraiten edo entzuten dela) “agurtu”? ez.

TR. oharrak:

1. [nicái|cy]: izan I15, ik. aditz-morfologia.
2. urdearen onomatopeiaren trankrib. dudazkoa.

Metodologia-oharrak

1. *Errapru*: hitza apuntatu da; harekin batera jaso behar da taxonomia metalinguistikoa (*errapru*, *hizkuntza erran thermañu*, etaba).

2. Urdeak berriz.
3. *Adio* despeditzekoa dela.

Herria: ESKIULA Lek. 1. Zint. 2B Zm. 200.

ERANTZUNAK:

1. [z2in]kúak deilsjela eɣyn hũn].
2. [z2in]kúak hunat deilsjela arresl̥ti hũn].
(29 fonema (= letra + diakritikoa) + 4 zurigune).
3. [z2in]kúak deilsjela gail hũn].
4. [eɣyn hũn].
5. [arresl̥ti hũn].
6. [gail hũn].

Lekukoaren oharrak:

(1., 2., 3., erantzunak) lehenago.

(4., 5., 6. erantzunak) orai.

(arrapostuak: [bail ta sue pharte hũn], hua bethi.

1. Gazte batek zuri adio erraiten ahal du? (zu = lekukoa, 85 urtekoa).

L. Ez hanbat, [adio] lagünen artian, üsü; [berrisártino], erran nahi dü, biarnesez [adiu] ça veut dire au revoir, edo [adisapotapebla] adichats vient d'une déformation de [adiu siac] soyez à Dieu.

+bidenabar, lekukoaren emazteak senarrari diona Oloronerat joanbeharrean:

L2. “debrullatüko hiz?”.

L1. Joaiten ahal hiz, fidel izanen nün.

Ezezko datuak:

αC: “Agur”? ♦ Agur? Txostakan, ba hori manexa da.

Transkribatzailearen oharrak:

1. Ikus egungo eta lehenagoko formak.
2. Adio: ik. Palay biarnesez.
3. Toka eta noka ari dira senar-emazteak; ik Aditz galdakizuna.
4. “Agur”: balio ludikoa; trufa-aire.

Metodologia-oharrak

1. Gaskoinez ez da mintzatzen lekukoa (ez zen mintzatzen, hila baita P. Orbiscay adiskidea) bainan ulertzen zukeen.

2. *Adio* errespetu gutiagoko formula dela zehazten du.

3. *Adio* hitzaren biarnes etorkia ez du dudan ezartzen eta “**adixatz**” formaren dioena zuzena da: “siats” hori baita pluraleko forma (euskaraz, *zaitetz* edo *zaitezte* liteke).

4. *Fidel izanen nün* pasartea zertara datorren baten batek galdegin lezake. Ohar hau aditz-galdakizunean sartu behar da erreferentzia gurutzatuen bitartez. Toka ta noka mintzo direla bi lekukoak bidenabar hemen entzun da eta apuntatu, gerta bait daiteke gero lekuko batek erabilera hori ukatzea (ez da kasua izan lekuko honekin), dauzkan edo xertatu dizkioten eritzi edo aurre-iritzi linguistikoak direla medio, partikulazki hikako tratamenduaren kontra.

* * *

“Formules de salut” galderaren inguruan, horra beraz labur bilduz egin daitezkeen oharrak.

Galdera honetan ez dira uste zen bezain sinpleak agertzen diren erantzunak. Ez dira bakarrik orduaren arabera moldatzen, kontuan hartu behar baita bestalde:

– Mintzatzen dena gazte den ala zahar.

– Nor nori mintzo den, errespetua markatuz ala ez.

– Jendeek elkar ikustearekin ala edo elkarretarik bereiztearekin baliatzen duten.

Ikusgarri da nola bestalde *jinko* hitza, dirudienez, gero ta gutiago erabiltzen den formuletan eta ber denboran nola sartu den *adio* hitza lehengo ñabardurak lehertuz, bainan gaskoinez duen balioa arras galdu gabe, gehienetan *ez adiorik* arrapostua eragiten baitu, frangotan despeditzeko formula gisa baliatzen baita, eta askotan adin bereko edo maila bereko lagunaren artean erraiten baita, azken honek gaskoinerazko hikako formaren oihartzuna erakusten baitu. Bi hizkuntzen arteko hunkipenaz ere informazio baliosa emaiten du erantzun sorta honek.

Komunikazioaren etnografiaren aldetik, ohartzekoa da ere, zein gaizki ikusia den (zen) jendeek elkar ez agurtzea. Horren markatzeko denetarik bada: onomatopeiak, esaerak, narrazioak, protagonista zenbait hala

nola urdea eta itsua. Eta sinbolikaren munduan ezaguna den bezala, itsuei esker jendeak gauza frango ikus dezake.

Ohargarria da ere naizen transkribazaileak ez duela kuadernoko-notetan nehon aipatzen zein gaizki ikusia zen/den *egun on* erraiteak destenorez, erran nahi baita egunaren bigarren partean, alegia bazkal ondoan. Alta, hizkuntzaren didaktikaren aldetik, egitekoa den ohar horrek badu bere garrantzia.

Kapitulu hau ez nezake utz azken ohar bat errepikatu gabe: informazio hauek, maparatzen ez badira ere, lo egon behar direa gure inkesta-kuadernoetan?

ONDORIO OROKORRA

Hiru galdera hauen inguruan bildu diren erantzunak ikusi ondoan, balio du bi gogoeta egitea Atlasaren helburuez. Galdera gehienek mapa batean agertu behar litezkeela ezaguna da. Bainan, **mapa zertarako?** liteke gure kezka objektu linguistikoak maparatu aintzin.

Heteronimia bat, ongi haztatua izan den heteronimia baten berri emaita eta *erakustea* modu ikoniko batez, hori da maparen helburua.

1. Orai artio, edo hobeki erranik, gaur ere, badago Gilliéron-en kartografia-modua hurbiletik segitzen duen dialektologo hanitz; Gilliéron-en metodologia ezin hunkituzko axiomatzat daukate dialektologo horiek. Zein da Gilliéron-en kartografia hua? Herri batean eman den erantzunaren errealizazio fonetikoaren transkripzioa herri horrek mapa batean duen tokian kopiatzea.

Bidenabar, erran dezagun erantzun **bakar bat** baizik ez zegoela Gilliéron-entzat, bigarren erantzunik ez baitzuen jaso nahi.

2. Gaur, ezinezkoa iduritzen zaigu hain hertsiki jokatzeari, erdal adierazi bati ez bait doakio beti euskal adierazle bakar bat (aipatu gabe lan honetako adibideek erakusten dituzten galdera irekiak, bederen erantzun bikunak eragiten dituztenak).

3. Errealitate linguistikoaren murrizketa ekartzen du Gilliéron-en ikusmoldeak. Adibidez “*morcilla, boudin*” galderan, herri batean **tripot** formaren berri emaita besterik gabe, ez da hain objektiboa, dakigularik **odolki** forma ezaguna dela ere. Maparen helburua zein den garbi adierazi behar du eta ahalaz ezplizitoki mapen egileak. Helburu hauek guziak hemen ez da aipatzerik. Markatu nahi dudana da Gilliéron-en kartografia soluzio bat dela beste askoren artean eta ez soluzio bakarra, are gutiago kartografia objektiboaren ondorioa. Hautu baten ondorioa da.

4. Beraz mapa baten bitartez emaiten den “bisualizazioa” **hautatzen** da, nahi ta ez; fenomeno linguistiko baten bisualizazioa interpretazio baten freitua da. Fenomeno batean zoin alderdi utziko den gehienik ilunpean edo agerian maparen bitartez interpretazio baten ondotik **hautatzen** da.

5. Mapa bera egiteko semiologia grafikoa baliatu behar da; “bizualizazio” modua eta maila **hautatzen** dira. Mapa-mota batez Himalayatzat ekarria dena, beste batean satorroskitzat utz daiteke.

6. Mapez bestalde dagoen informazioa eman behar da: edo mape-tako leiendetan, edo mapetatik kanpo, maparatzen ahal ez den informazioa delarik. Adibidez “formulas de saludo-formules de salut” galderan agertu da herri anitzetan jendetasun-eza nola markatzen duten lekukoek urdearen agurra aipatuz. Esaera, onomatopeia edo narrazioen bitartez adierazten dena isomorfia bezalako zerbait dela sumatzen da. Testuek honen berri emaiten dute. Testuak diren bezala maparatzeak ez du zentzurik. Baina testu hauek mapan ez sartuak izanik ere, ez du erran nahi linboetara igorri behar ditugula.

7. Orijinaltasun haundiko informazio-iturria da inkestagintzak bildu duen dokumentazio hau: kontsultagarria izan behar da bai mapak egin aintzin, frangotan maparen egitura determinatuko dutelakotz, eta bai mapez bestalde, gainerateko informazio-kopuru haundia dakarrelakotz. Horrek eskatzen du datu-basearen egitura aski zorrotza izaita, behar bada “hipertestu” deitu tresneriaren bitartez. Kontuan har ditzagun nolako aktibitateak agertu beharko diren lekukoek produzitotik:

- Aktibitate parafrastikoa: definizioak, zuzenketak.
- Aktibitate fraseologikoa: esaerak, metaforak, paremiologia.
- Aktibitate lexikografikoa: lexia ez ezagunak, guti ezagunak, adiera berriak, teknikoak,...
- Aktibitate gramatikala: egitura sintaxikoa, aditz-formak, deklinabide-kasuak, erabilera ohargarriak.
- Aktibitate fonikoa: errealizazio fonetiko ohargarriak (askotan apropos egindako galderan agertu ez bezalakoak).
- Aktibitate metalinguistikoa: komentarioak hizkuntzari buruz.
- Jakitate entziklopedikoa: enpirikoa (etnografia, antropologia).
- Informazio ikonografikoak: eskemak, argazkiak.

Adibideak milaka daude.

8. Ezinezkoa dirudi testu hauek kontsultagarriak izaita ez baldin badute “indexazio” on bat jasaiten. Ez ahantz kopuruak haundiak direla:

2.800 galdera 145 herritan. Segur aski 500 milio byte baino gehiagoko basea izango da.

Gainera, gaur inkesta-egileak zintatik jaso ez dituen testu-zatiak bihar etzi transkriba daitezke. Posibilitate hori ez da gaurtik, hatsarretik moztu behar ez eta ere testu hauen esplotazioa eta edizioa.

9. Atlasak bi koordenatu nagusi dauzka: mapak (datuen "bisualizazio" bat bainan datu batzuren eta ez datu guzien "bisualizazioa), eta bildua den testua.

Biak, mapak eta datuak elkarren bete dira nerretzat. Bien berri eman beharko du sistima informatizatuak.

10. Ulertzen denez, sistima hori eraikitzea ez da berehala egiten den gauza: ari gara martxan jartzen bainan ez da dudarik horretarako laguntza teknikoa behar dugula informatikaren aldetik. Laguntza honek bi kalitate behar ditu oroz gainetik; goi-mailakoa eta iraupen haundikoa. Euskaltzaindiaren bitartez, laguntza hori Atlasak segurtatua duela jakiteak urtzera doazen hódeien artetik zeruzaharra erakusten digu.

ERDAL HITZEN MAILEGATZEA IPARRALDEKO EUSKARAZ

Donostia, 1990-V-25

Martin Haase

Bi hizkuntza baino gehiagoren arteko harremanak ongi deskribatu ez diren arren, harreman anizkoitz hauek linguistikarentzat balio handia dute, orozgainera harreman hauetan eskuhartzen duten hizkuntzak bes-telakoak baldin badira. Horrengatik euskarak eta erdal hizkuntzek elkar hunkitzea, bereziki euskara, gaskoin eta frantsesaren arteko harremana ikertu nahi izan dut, haren ondorioak aztertzeko Iparraldeko euskaraz. Artikulu honek Baxenafarroa eta Zuberoan ikusi ditudan fenomeno batzu aurkezten ditu.

Nire ikerketan¹ euskaldun zaharrak mintzarazi ditut beren biziaz, herriko gertaerez, egun eta lehengo gaiez. Testu transkribatuekin linguistikako azterketak egiten ditut, hemen aurkezten dudan arazoa haien parte bat baita. Artikulu honetan adibideak, kasik oro, Amikuzen mintzatzen den euskalkitik hartuak dira.

1. Mailegatzeko mailak, hizkuntza ereduak

Euskaran erdal hitzetako bost maila ikusten ohi ditugu:

- a) Latinetikakoak (adibidez: *bake*).
- b) Latin berantiar edo erromantzeaurretikakoak (adib.: *eliza*).
- c) Gaskoinetikakoak (gutxiago Hegoaldean, adib.: *engis(er)atu*²).
- d) Frantsesetikakoak (bereziki Iparraldean, adib.: *auto*).

¹ Nire inkestarendako hizlariak aurkitzeko eta elkarrizketa egiteko asko lagundu naute Elena Touyarou, Txomin Peillen eta Xarles Videgain euskaltzaleek. Haiei eta nire lekukoei eskerririk asko!

² "Galkatu" edo "kalkatu" (fr. "gaver", gazt.: "cebar").

e) Gaztelaniatikakoak (gehiago Hegoaldean, adib. *frango*).

Iparraldean, gaztelaniatikako hitzak gehienetan ez dira zuzenki gaztelaniatik etorri, baina lehenik mailegatu izan dira Hegoaldeko euskalki batetan edo, gero ta gehiago, euskara batuan, azken hau euskalki guztien eredu bilakatzen ari delakotz. Aspaldian latina hizkuntza eredu³ izan zen bezala, gero Iparraldean gaskoina eta, haren ondotik, frantsesa hizkuntza eredu bilakatu ziren, eta orain paper hau euskara batuak harzen du.

Baina, Iparraldeko euskaldun guztiak elebidun direlakotz (erran nahi baita frantsesa ere badakitela), frantsesak paper garrantzitsu bat jokaten du. Frantsesaren paper hau halere ezen Hegoaldean gaztelaniarena bezain garrantzitsua eta orain ere ez da hain indartsu. Zerengatik? Frantsesa Euskal Herrira etortzen zenean, hor bazegon hizkuntza eredu biziki garrantzitsua, hots gaskoina, honekilako elebitasuna hedatua baitzen. Gaskoin-euskarako elebitasunak euskara zaintzen zuen frantsesaren kontra. Frantsesa biziki gotorki landatu zen arren, gaskoina, hizkuntza eredu ohizkoa, nekez ordeztzen zuen. Erdal hitzen integrazioak hori erakusten du, askotan mailegu frango eredu gaskoinaren arabera dabiltzalaketz, ikusiko dugun bezala.

Baina gaskoinak Iparraldeko Euskal Herrian gaur arte duen garrantzia oraino hemen bizi den gaskoin eta euskarako elebitasunean nabarigarria da, eta, frantsesez mintzatzen direnean, Iparraldeko euskaldun zaharren ahoskatze moldean, gaskoinena iduri du eta.

2. Erdal hitzen integrazio bideak

2.1. *Integrazio fonologikoa*

Hitz mailegatuetan euskal sistemaren barne ez diren fonema batzu baditugu. Huna Baxenafarroan aurkitu ditudan adibide batzu (erdal fonemak bereziki seinalatu ditut):

- (1) estrandžerak (“arrotzak”)
- (2) aiže (“erraz”)
- (3) errepreZentatzione (“antzerki”, Z = z ozena: [z])
- (4) menažia (“etxeko lan”)
- (5) kōntaple (“kontulari”)
- (6) kunzellia (“kontseilu”)

³ WEINREICHEN (1963) terminologia arabera (*model language*).

Beraz, euskarak latinean edo erromantzeaurrean hitz batzu mailegatu eta integratu zituen (1.) hitz horien fonema edo fonemen multzo bat identifikatu zen fonema edo fonemen multzoarekin frantsesezko hitz berean (2.) eta egokitasun hori eredu bihurtzen da beste hitzen mailegatzeko (3.).

Frantziako hegoaldeko frantseskiak paper bat jokatu du, zeren frantseski gaskoineratuak ez baitu konsonante sudurkaria galdu bokal ondoan.

Ber maneran, *v* frantsesa gaskoinetik mailegatu ziren hitzetako *b* fonemari egokitzen zaio:

(8) boatüra (frantsesetik: *voiture* “auto”)

Frantsesezko hitzetan *ch* eta gaskoinezkoetan *k* fonemen egokitasunak hunkitzen ditu frantsesezko hitz berriak ere bai:

(9) brankatu (“piztu”, *brancher* frantsesetik)⁵

Gaskoinezko *c* edo bokal zorrotzen aurreko *c*, [s] ahoskatuak, euskararen *-tz*- gisa sartzten da. Haren esplikatzeko, erdua erromantze-aurreko edo gaskoin zaharrean bilatu behar dugu, zeinetan fonema hori [ts] ahoskatzen baitzuten. Denbora hartan fonema horrekin lehen hitzak mailegatu eta gaskoinean beranduago [s] ahoskatzea hartzen zuen fonema beti aspaldiko gisaz integratzen da, hizlariak desberdinak bilakatu diren fonemak /ts/ eta /s/ egokitzen dituztelakotz.

Hizlariak hizkuntza harremanetatik atera diren egokitze erregularak aurkitu eta erabiltzen dituzte hitz berrien integrazioan. Ibiltze horiek eragiten du erregulara iduritzen diena erabiltzeko eta bere erran moldeari zahar-aire bat emateko, hots “egiazkatzeko”, hizlarien nahiak edo beharrak.

Erdal hitzetako fonemek iraun dute eta euskal fonologiaren sistema inguratzen dute periferia batekin⁶ (taula 2).

Lehenik, periferiako fonologia ez dugu aurkitzen hitz berrietan baizik, baina hitz zaharrak berrietatik berezitzean hizlariak engainatzen ahal dira, orozgainetik egokiketa bat hatxeman dutenean. Adibidez, normalean euskal hitz zaharretako leherkariak ongi aspiratzen dituen hizlari elebidun batek (10) aspiragabeko soinuekin ahoskatu zuen:

(10) kuntatü

⁵ Adieraren arabera frantsesetik mailegatua da, baina PALAYek (1980) *brancar* (“adar-katu”) aipatzen du. *Brankatu* gaskoinetik etortzen ahal da frantsesaren gainean kalkatu den adierarekin? Hemen *makina* adibidea ere eman nahi nuen, Amikuztar zahar batek *maxina*-ren ordezkari baitzuen, baina *makina* euskara batuaren forma bada, hortik mailega lezake, ohartugabe ere bai.

⁶ Pragako eskolan hizkuntzalariek (VACHEK 1966) *erdigune* eta *periferien* terminologia erabiltzen dute.

Taula 2.

euskal fonologiaren sistemako erdigunea	jarraipena ⁷		periferia
ptk bdg mnh lrj sss ...	f	z ozena	v
	mp	ž	ž
		dž	bl
		pl	
	leherkari aspiragabeak		
	ü		
latin-errom.	gaskoinaren gisa	bokal sudur- -kariak frantsesaren gisa	

Hurbildu zuen *khondatü* edo *khontatü* hitz zaharra (aspaldian mailegatu zen hitz bat) *contar* gaskoinezko hitzera, [kun'ta] ahoskatu baita.

Orozgainetik, elebitasuna ahultzen denean, gure kasuan gaskoina galtzen denean, periferiako fonologiaren parte bat erdigunekoa senditzen ahal da. Horrengatik hizlariak sendimendua badute, *muntatü* edo *kuntatü* hitzetan *u* fonema *o* baino euskarago dela⁸. Azkenean erdal hitzen fonologiak “egiazko” euskal hitzak lotzen ditu, horrengatik Iparraldeko euskalki batzutan *untxa* (edo *untsa*), *hun* edo *zumbait* bezalako formak baditugu, horrengatik ere biarnes-eko fonologia azkarra da zuberotarrez eta *ü* fonemaren erabilera oso zabala da Amikuzeko euskalkiaren parte batetan.

Pundu honetan hiperzuzenketaren⁹ operatzea hautemaiten da. “Behar den bezala” mintzatu nahi duten baxenafarrek *untxa* erraiten dute, baina euskara ona ibili nahi duten frangok *zumbait* eta, gehiago ere, *kampo* eragozten dute. *Untxa* eta beste hitzetan *u* fonema egiazko euskara gisa hartzen denean, *mp* eta *mb* multzoak bestalde erdarak orbanduak dira.

⁷ Integrazioko graduak erabaki du, non dauden fonemak jarraipenean (*continuum*).

⁸ *Küillera* (“goilare”) adibidean gaskoinean bezala // palatalizatuarentzat azaltze hau hartu dut: *küiera* baino euskarago da: “Ça fait plus basque”.

⁹ LABOVek (1965) “hypercorrection”-fenomenoa New Yorkeko anglesan deskribatzen du.

Zuzenki *mp* eta *mb* erdaratzen hartzen dituzte: Euskal fonologiak norma-lean asimilatze aurrerakaria erabiltzen du:

(11) ez + da > ezta
+-->--+

(12) bil + tu > bildu
+-->--+

(13) kontatu > kondatu
++

Asimilatze atzerakaria ez zuen ezagun. Baina periferiaren atetik, sartzen ahal zen:

(14) kōntaple

Asimilatze itzultzearengatik Baxenafarroa eta Zuberoako euskalkiek asimilatze aurrerakaria galdu dute neurri batetan:

(15) kuntatü (ez: kundatü)

Azentua

Azkenean hitz batzu azentuari buruz: Zuberoerak azentua nolaz duen ez dezaket esplikatu, baina fonologiaren aldatzea gutxiago aitandu den Baxenafarran ikusten dut erdal hitzek bakarrik azentu indartsu bat ekartzen dutela:

(16) pre'fosta ("noski", erromantzeaurretik)

(17) trak'türa

(18) ba'tüxa ("garijotzaile", gaskoinetik)

Azentua fonologiako periferian kokatua da gehienik, eta gero ta gehiago, erdigunean sartzen ahalko da. Zuberoerak azentua zerengatik ezin da hola agertua ahal izan? Bederen, azentu zuberotarra lehengo euskaratik etorria baldin bada ere, periferian azentuekin dauden hitz gaskoinek zuberotarrezko azentua kontserbatzera bulkatu dukete, gutxienez.

2.2. Integrazio morfologikoa

(3) eta (5)-garren adibideetan ikusi ditugun gaskoinezko fonologiaren fenomenoak atzizkietan kontserbatu ziren:

(3) errepreZentazione ("antzerki", Z = z ozena: [z])

(5) *kōntaple* (“kontulari”)

Errezki azaltzen da, zerengatik kontserbatzailea den atzizkien fonologia. Morfologiaren elementu bera aldi bat baino gehiagotan mailegatzen da eta horrela eredu bezala ezartzen da. Adibidez, mailegu zaharrek *mendu* atzizkia euskarari sartu izan dute eta gero elebidunek gaskoinezko *-men(t)* atzizkia horrekin identifikatu eta *mendu* eredu indartzen dute. Bestalde, *-men* atzizkiaren diren hitzak agertzen dira. Orain azkenean euskara eta frantsesezko elebidunek bi ereduren artean aukeratu behar dute. Adibide modernoek *-mendu* modelorako isuria erakusten dute:¹⁰

(19) *errexitamendu* (“grabatze”, frantsesetik: *enregistrement*)

(20) *erremembramendu* (“lurak berriz banatze”, frantsesetik: *remembrement*)

Testamen eta *testamendu* arte zalantzan den lekuko batek arkaismoaren alde jokatu du, *-mendu* atzizkia euskara egiazkoagoa delakoan.

Bestalde, kontserbatzeko nahiak azaltzen du erdal izenen *-a* bukaera. Beti *a* idazten den izen emezkoen bukaera gaskoina hizkuntza honen bilakatzean aldatzen den arren, idazten ezin duten hizlariak ere mailegatzeko hitzen bukaera hitz mailegatuen *-a* bokalarekin beti egokitzen dute. Orain arte iparraldean izenak horrela mailegatzen dituzte hizlari elebidunek, frantsesa asko urrutiratu bada ere bukaera horretatik.

Segurki *-a* bukaerarekin integrazioaren eredu izen emezkoena zen arren, laster gizonezkoetara hedatu zen. Lehenik emezkoentzat hartu zituzten hitzek *-a* lotu zuten, *kantika* erdal hitz zaharrean bezala¹¹, eta gero iparraldean izenen integrazioaren molde normal bihurtzen da:

(21) *telefona* (Hegoaldean: *telefono*)(22) *kilometra* (Hegoaldean: *kilometro*)

Gaskoinak ez du ezagutzen *o* bukaera izen gizonezkoentzat, hauek bukatzen baitira konsonante batekin. Modelo falta delakotz, iparraldean ez dugu *o* bokalarekin bukatzen den izen askorik. Gaztelaniarekin harremanak duen zuberotarra lekoratu behar dugu: hona eredu gaztelaniarri darraioten adibideak (ikus Peillen 1986):

(23) *benefizio*(24) *komerzio* (Baxenafarroan *komesu* gisa entzun dut ere bai)

¹⁰ Arrazoia izaiten ahal da, *-men* edo *-pen* euskal atzizkitzat hartuz geroz, hizlariak ezin dutela erdal hitzak integrazteko eredu bezala erabiltzen.

¹¹ Neutro latinaren pluralak papel bat jokatu du hitz honetan?

Zalantzan jartzen dut, iparraldeko jendeek *telefono* onetsiko duten, espainolegi zaielakoan; baina *kilometro* entzun dut iparraldean prestigio soziala duten jendetan. Hegoaldetik eragin garrantzitsuaren azpian beste *o* bukaerarekilako hitz batzu erabiltzen dituzte eta euskara batuan hitzak bilatzen. Uste dut, horrela hedatuko direla forma horiek¹².

Aditz integratzeko ereduak aditz erromantzearen lehen eta hirugarren, hots *a-* eta *i-*aditz-klaseetan aurkitzen ditugu; *-tu* euskal aditz-atzizkia hitz-basera gaineratzen da:

(25) *gask.*: *mastecar* [maste'ka] → *mastekatu*

(26) *gask.*: *seguir* [se'gi] → *segitu*

Aditz zaharrek *khondatu* bezalako ereduaren aintzintasun handia frogatzen dute¹³.

Horrela, bi eredu (*-atu* eta *-itu*) hartzen du euskarak. Erromantzeko bigarren edo *e-*aditz-klaseak ez du batere paperik jokatzen. Horren azaltzeko hiru arrazoi badira:

– Klase honen arabera aditz gutxi dabilta.

– Aditz horiek ez dute adierazten kontzeptu berririk, zeinentzat hizlariak hitzak mailegatu behar baitituzte.

– Gaskoinezko barietate batzuetan bigarren klaseko aditz asko hirugarrenera pasatu ziren (Rohlf's 1970: 212), jadanik garai zahar batetan, zeren nahasketa batzu beste okzitanierako barietateetan aurkitzen baititugu.

Gero, hizkuntza frantsesa etorri da eta elebidun berriek egokiketa horiek egiten dituzte:

(27) *frantsesez*: *-er* = *gask.*: *-ar* = *eusk.*: *-atu*¹⁴

(28) *frantsesez*: *ez -er* = *gask.*: *ez -ar* = *-ir* = *eusk.*: *-itu*

Heldu diren frantsesetikako adibideek lehen aditz-klasearen integrazioa erakusten dute:

(29) *fabriquer* → *fabrikatu*

(30) *occuper* → *oküpatü*

(31) *vernisser* → *bernizatu*

¹² Hizkuntza aldatzean prestigio sozialaren papelari buruz, ikusi LABOV (1965). Holarako jendeak bereziki irakasle eta apaizak dira.

¹³ Hizkuntzalari batzuren ustez *-tu* bukaera latinezko *-tum*-arekin egokitzen bada, eredu *-atu(m)* eta *-itum* aditz-izena izan liteke, gero horiek *-ar* eta *-it* egokitu ziren. Kasu hau ere erakutsi dudan molde beraren arabera dabil.

¹⁴ *Gask.* ordean, eman nuke *gast.* ere, gaztelaniarekin egokitutasuna berdina delakotz.

Ondokoak hirugarren aditz-klasearena erakusten du:

(32) finir → finitu

Heldu direnek bigarren aditz-klasearena:

(33) comprendre → kom- edo konprenitu

(34) recevoir → errezebitu

Lehen aditz-klaseko maileguak ugarietak dira, baina ez da agertzen aditz berririk *-etu-ekin. Guztiek modelo zaharra jarraitzen dute.

Modelo horrek azaltzen ahal du, zerengatik ondoko adibide bezalako euskal aditzetan -atu agertzen den:

(35) maite → maitatu¹⁵

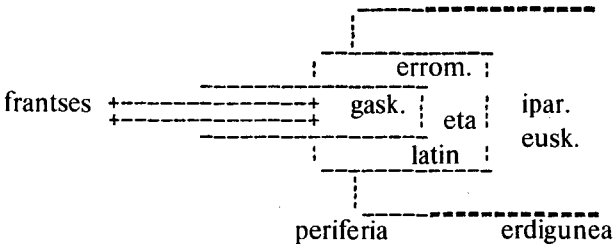
Azkenean, -atu-z bukatzen diren aditzen uholdeak modelo eman du, nire ustez, Videgainek (1989.101)¹⁶ Oztibarren aurkitu duen aditz-erroaren -a harrigarriarekin:

(36) eztiat nahi busta hain (< *bustatu, normalean: busti)¹⁷

3. Bururapen gisa

Ezaguna da, hizkuntza baten sistema hertsia ez dela. Auzoko hizkuntzetatik biziki berezia delakotz, euskarak erakusten du, nola elementu berriak sistemaren periferiatik sartzen diren. Euskarako parte bilakatuak direlako, halere gutxi edo aski periferian dauden elementuak ereduak bezala erabiltzen dira beste elementu berriagoak mailegatzeko eta integrazteko, beste hizkuntzarekilako hunkibidetik badatoz ere bai. Taula batez (Taula 3) sistemetakoa interferentzia hori erakutsi nahi dut:

Taula 3.

¹⁵ Euskal hizkuntzalariek *egoite, joaite, emaita, joite* formak fonetikako barianteak bezala azaltzen dituzte. Galdegiten ahal da, hitz berrien -itu modelook papel bat jokatu ez duenez, haien kontserbatzeko bederen.

¹⁶ Haren lan zabalak euskal hiztegiaren aberastasuna frogatu du. Maileguaren ikerketa, euskara eta orotako lexikografia eta dialektologiarentzat nagusia da lan hori.

¹⁷ Bokalearen aldaketa oinarri lizateke subjuntiboan bokale "tematikoa" aldatzen duen modelo erromantzearen gainean (gask.: *aima* → *aime* "amite, 3.SG, indikatiboa → subjuntiboa" edo *baten* → *batian* "jo, 3.PL, indikatiboa → subjuntiboa").

Hemen aipatu ditudan fenomenoak ez dira mugatzen euskara eta erdaren harremanetan, baina hizkuntzetako hunkitze guztietan paper bat jokatzten dute. Bi adibide ezagun emanen ditut.

Integrazio fonologikoarentzat hona adibide erruso bat: hizkuntza errusoak *h* fonema ez du ezagutzen. Errusoak alemanezko *h* duten hitzak integratu behar zituenean, eredia beste erdal hunkitze zahar batean aurkitu zuen: *h*-tik hurbila den frikatibo ukrainiera, *g* bezala integratzen baitu. Horrengatik *h* alemana *g* gisa integratzen da errusoan. Gero, *h* frantsesa integratu behar du eta *h* alemanaren arabera *g* bihurtzen. Hola, olerkari frantsesa *Hugo* [ügo] ahoskatua, errusoan *Gjugo* bilakatu da.

Adibide morfologikoak *-atul/-itu* integrazioaren antza du: alemanak erdal aditzak *-ieren* atzizkiaz integratzen ditu. Atzizki honek lehenik frantsesezko aditzak integratzen ahal zituen bakarrik, infinitiboaren bukaera frantses (*-ir* edo *-er* > *-ier* pasatu baitzen) eta alemanetatik (*-en*) eraiki delakotz, baina gero beste hizkuntzetako hitzak integratzeko erabiltzen da (adibidez: *to shampoo, angalesetik* > *schampunieren* "xanpu egin, 'xanpuatu'")¹⁸.

Ikusi dugu hizkuntza harremanetan ereduak paper garrantzitsua jokatzten dutela. Noski, hitza unitate oinarritzkoa da, morfologia eta fonologiaren elementuak ez direlakotz mailegatzten isolatuak balira bezala, baina beti hitz unitatean. Halere, aspaldiko modeloek eta ereduak hizlariak gidatzen dituzte eta erabakitzen, zer eta nola integratzen den, hots azkenean, nola hizkuntza aldatuko den.

Martin Haase
Institut für Sprachwissenschaft
Universität zu Köln
D-5000 Köln 41
Alemaniko Errepublika Federala

¹⁸ BREU eta GLASERen artikulua (1979) italo-albanierako beste adibide batzu eman ditu. Haien artikulua nik dezagudan bakarra da hizkuntza harreman anizkoitz batetako mailegucen buruz (italiera-kalabres-albaniera).

BIBLIOGRAFIA

- BREU, Walter; GLASER, Elvira (1979): "Zur sprachlichen Situation in einer italo-albanischen Gemeinde", *Münchener Zeitschrift für Balkankunde* 2: 19-50.
- LABOV, William (1965): "On the mechanism of linguistic change", in: Kreidler, Ch. W. (ed.): *Monograph Series on Language and Linguistics*. Vol. 18: 91-114, Washington, D.C.
- PALAY, Simin (1980): *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon moderne*, Paris: CNRS.
- PEILLEN, Txomin (1986): "El castellano y lo español en la provincia de Sola", *Fontes Linguae Vasconum* 47: 99-114.
- PEILLEN, Txomin (agertzeko): *Les emprunts de la langue basque à l'occitan de Gascogne (Etude du dialecte souletin de l'euskara)*, Groupe de recherches "Vasconiana" 2.
- ROHLFS, Gerhard (1970): *Le gascon*, Tübingen: Niemeyer.
- VACHEK, Josef (ed.) (1966): *Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue* (= *Travaux linguistiques de Prague* 2), Praga: Academia / Paris: Klincksieck.
- VIDEGAIN, Charles (1989): *Le vocabulaire de l'élevage en Pays d'Ouzibarre* (doktormailako tesia), Bordele: Université de Bordeaux III.
- WEINREICH, Uriel (1963): *Languages in Contact: Findings and Problems*, Den Haag: Mouton.

**GASKONIAKO OKZITANOARENGANDIKAKO
MAILEGUAK EUSKARAZ
(Zuberoako euskalkiaren azterketa bat)**

Donostia, 1990-V-25

Txomin Peillen

Egin dudan ikerlan batez da txosten hau. Etimologia hiztegi bat abiatu omen da, eta horrek aringura bat sor lezake ezen ez baita euskalkika, maileguen monografiarik egin aspaldixkan. Neronek lantxo bat eman nuen Fontes Linguae Vasconum delakoan, zuberostatik abiatuz euskalki horretako gaztelaniazko maileguen nolakotasunak aztertuz. Tesia irakurri nuen egunean Bordeleko Unibertsitatean, Jacques Allières ek aipatu zidan, gaskoin maileguen biltzeko egokitasuna; zoritxarrez elkarrengandik urrunxko ginen lan hori biek egiteko, zorionez, haren ikasle izana eta oraintxe lankide eta gaskoin erakasle den Salles-Loustau jaunak, mailegu batzuen segetuak zulatzen lagundu nau, eta oroz gain beraien okzitano grafia berriari ipintzen Eskerrak zor dizkiot hari bai eta euskalzale ta erromanista izan diren H. Gavel, R. Lafon, J. Allières-ei ere. Hona lan honen laburpena:

1. *Hitzaurrea*

Bederatzi orrialdetan zuberoraren eremua mugatzen dut eta aipatzen gure probintzia horretan mintzatzen diren bi euskalkiak eta okzitanoaren gaskoin dialektoa hitzegiten duten herriak. Zuberotarren poliglosiaz Bela-k eta Egiategi-k egin aipamenak ematen ditut eta gaur gaskoin hitzen edo hizketaren sei erabilpen motak sailkatzen. Zuberoraren ezaugarri nagusiak azaltzen ditut.

2. *Metodologia hamar orrialdetan, lehenik. Iturriak*

1.a) Euskarazko eta idatzitakoak.

—P. Lhande, J. Larrasquet, J. Epherre, J. Casenave-ren hiztegiak arakatu ditut.

– Herri literatura idatzia: XVIII. mendeko astolaster ta trajikomeriak, XX.m Allande Elixagaraien ipuinak.

– Medikuntzako testu zaharrak eta berriagoak (XVIII-XX.m.raino).

1.b) Euskarazko lekukotasun mintzatuak eta hitzen kontrola, ama gureari entzunezkoak kanpo, Ligin Dordorruga, Elixagarai ta Axtegin bilduak izan dira eta Santa Grazin Hardoi, Junet, Salaberri, Etxeberri-porta Arrako auzo etxeetan, eta herri medikuntzako grabaketak.

1.c) Okzitanozko iturriak.

– V. Lespy ta S. Palay-en bi gaskoin hiztegiak luzaro arakatu ditut, gure gaskoin itxurazko hitzen etimologiak bilatzeko eta P. Lhande-ren hiztegian, hala hola, agertzen direnak segurtatzeko.

– Jean Salles –Loustau Pabeko fakultatean, okzitano erakasle denak ehun baten bilatzen lagundu nau laurogeitamar bat, aitarik gabeko maileguak geratzen zaizkidalarik.

2. *Sailkapenaren aurkezpena*

Corpus-a honela idatzi dut:

1.ik) Zubererazko hitza Euskaltzaindiko ortografian dago baina aha-lik kontsonante aspiratuak idatziz eta azentua markatuz. Hitzak muga gabea emanik dira. Beharra denean eta ez gehiegi zailtzeko, batzutan gramatika oharra badago edo aditz, izen, adjetibo oharra eta beste.

2.ik) Erabilera (hitzegileekin kontrolatua) eta laburpenez: galdua, ez erabilia, gutxi erabilia, asko erabilia, hapax eta abar.

3.ik) Okzitanozko hitz iturria, lau orrialdetan azaltzen dudalarik horren grafia eta horren ahoskera.

4.ik) Hitzaren frantseseko itzulpena.

5.ik) Dagoenean hitzaren zubererazko sinonimoa.

Lan hau egin dut denbora berean okzitanista ta erromanistentzat eta horregatik Mitxelenak erakutsi bidetik Fonetikarekin ta Hiztegiarekin horien hizkuntza, batean, frantsesez dago ikerlana.

3. *Metodologiaren bi erakuspen gisa*

Bi kasu bereizi ikertzen ditut zailtasunen erakusteko: XVIII. mendeko astolasterretan diren mailegu hitz bereziak.

XVIII. mendeko eta morfopsikologiako testu bateko gaskoin maileguak.

4. *Corpusa ondotik dator: 102 orrialde ditu*5. *Epilogoia edo azterketa (laurogei ta bat orrialdetan)*

5.1. Okzitanotikako maileguak

* Ahozkoen nagusitasuna, idatzizkoen gainean.

* Zubereraz, bearnes menditar auzoei mailegatu zaiela nabari da maiz.

* Zenbakiak eta maileguak.

Hustuketa handia egin dugu, hitz arruntak behintzat gehienak hor daude: denetara 1621 hitz bildu ditugu behin baizik ez badira testu bakan batean agertzen edo behin baizik ez baditugu entzun ere, horietatik 891. gorde dira eta Zuberoa guztian gutxi edo anitz gaur erabiltzen dira: horrek erran nahi baitu zubereratik pasatu diren gaskoin hitzetatik % 54,96 bizirik dirautela nonbait erdiak, besteak osoki galdu.

* Maileguen galeraz edo galtzeaz ohar batzu.

– Galtze hori zubereraren hiztegi orokorra murriztetik hel daiteke.

– Gaskoin-euskara dakiten zuberotarrak, Biarnoko muga herrietatik kanpo, bakandu egin dira.

– Batzutan frantses hitzak gaskoinezkoa galerazi du.

– Hitz horiei lotuak ziren teknikak galdu dira.

– Auzo herrietan gaskoinak beherakada bat ezagutu du.

5.2. Maileguen semantika sailak

1. Hirurogei ta hamazortzi (78) hitzez kanpo denek, sinonimoa zeukaten, batzutan berdin berdina edo askotan ere ñabardurekin bizpahirur sinonimo, hitz elkartu edo esaldiak. Sinonimorik ez dagoenean, gehienetan, *teknika* eta *tresna* hiztegian gaude.

2. Halere maileguak *hitz debekuen* eta *zikinkerien* izendatzeag nagusi dira, bai eta *birauetan* ere, nahiz hor gaztelania buruzagitzen den.

3. *Sukalgintzan*, okzitano maileguak garaile ditugu, eta bereziki goxogigintza eta bazkalondoko zeretan.

4. Ofizio batzutan, oihal ta ehungintzan, altzarigintzan, hargintzan, zurgintzan euskara erdizka iristen da okzitanoarekin.

5. Nekazaritzan tresna asko Biarnotik sartu ziren ezgero, okzitano hitzarekin etorri ziren, gero frantses hitzekin, garia jotzeko “batüsa”,

egurrak trenkatzeko, “tronzoneusa”, gaur ingelesetik bezala *kornkriper*, *raundbolero*, *krip* eta abar.

6. Frantsesek “hitz abstraktu”, deritzenetan okzitanoa gutxi sartu da, gaitzespenezko psikologia deskribapenetan apur bat; erlijio hiztegia, bizpahirur hitz hala nola *kalundje*.

7. Botanikan zoologian, geografian, oso hitz gutxi mailegatu dute zuberotarrek. Zuzenbide hiztegia hamar bat hitz.

5.3. Maileguak eta fonetika

Gaskoinaren fonetikan (okzitanoaren alderantziz) f. guti dagoelarik hitzen hasieran, berdin maileguetan; “r” gutxi dago edo zen gaskoinean hitz baten hasieran, eta maileguetan batere ez da agertzen. Beharbada modaz, joeraz ezpainkari ugari agertzen da -m. -b hitzen hastapenean (132, 112), leherkari gorak, p, t, k (denetara 560) d, g (74, 79) ozenak baino ugariago dira askozaz.

5.4. Dudak Lehenik badaude gaskoinaren itxura daukatenak eta okzitano hiztegieta aurkitzen ez direnak 90 hitz; kasu batzu hartzen ditut banaka, zailtasunen erakusteko

5.4. Maileguen fonetikaren esukalduntzea

/Oe/ jadanik gaskoinek /y/ bilakatzen dute eta hala dator zubererara ta euskalki honek arau berdina aplikatzen dio frantses maileguari zuzenka. Gaskoinak berdin hasierako “r” bati ar- edo er- protesia gaineratzen diolarik euskarari, errazago zaio gaskoinetik hartzea eta zeharbidetako mailegu frango daukagu; berdin hitz bat st- edo/ta -sp hasten delarik gaskoinak e- protesia lotzen baitio, euskarak errez mailegatzen ditu horrelako hitzak.

Aintzinako maileguetan —eta gaztelaniatikakoetan berdin— leherkari gorak aspiratu egiten ziren, mailegu berriagoetan ez; gero fonetikako ala jatorrizko planteamendu bat eman ote behar zaio; zubererak ezin onartuzko kontsonantei, hitzen azkenean, m, b, p, ta holakoei baita batzutan t-ri ere zubereroak ü, o bat, u bat, a bat gaineratzen baitu baina denbora berean forma berdintsuak aragonesean ematen baitira eta ez gaskoinean, beste duda iturria daukagu hor.

5.5. Maileguetan semantikazko aldaketak

Hitz batzuen esan nahia hedatu edo estutu egiten da hala nola, *abantxü* (kasi) *aperentzia*, *alegia*. Erran nahi berriak sortzen *zozoa'rentzat* bekatux (gask. *pè a capsùs*), *buruz behera murlas* (ahari arraza) *Munttot*, *Munttaut*, deabruaren gaitzizena.

5.6. Kalkoak eta eratorpenak

Akort eta apart, eskandala txerkha-, mau emplegat esaldiak dira baita *kabarra hüstü* (kalko).

Eratorpenetan, txipigarria -txot(ematxot) izenondotan -us (kürius) egintza atzizkietan -ter, -lant, -dant (gezürter, salhater, ogendant) euskarazko hitzekin erabiltzen direnak, gero okzitanokoak dira, *-aire, -aide aje, -es* eta *-ler*, agian ere *-men* eta *tür?*

5.6. Eredugintza edo semantikazko kalkoa

Euskarazko *ützi, eitzi* semantika alor zabalekoa zen, baina okzitanoaren kontaktuan, euskarak kasuekin eta osagarri motekin, norbait, zerbait, norbaiti, zerbaiti ezar zezakean eta ipintzen zuen lekuan hirur aditz mailegatu dira okzitano ta erroman hizkuntzen kategorietan sartuz, *utzi* zabalaren orde: *abandona-, kita-, pharti-*

Horrelako eredugintza frantsesak eragiten die zuberotarrei eta diglosiaren arazoa eztabaidatzen dugu hor.

5.7. Konotazioak

Gaitzespenezko hitz asko okzitanotik hartzen dira, baina diglosiarik ez denean ere gertatzen direla horrelakoak badakigu: halakoak dira: *afrus, ahul, arrogant, arnegat, bahest, malestrük, maladret, pek* ta beste.

5.8. Hitz arraroak

Okzitanzaleentzat bada zer bildu hitz gutxi erabili, edo hizkuntza hartan hil direnekin, baina ez gara horretan sartu, non ez zen corpus-ean trenkatu beharrik.

5.9. *-Es* herritar atzizki gisa erabiltzea zubereraz

Luzaro aipatzen dugu ez baita gai erraza, gaurko mekanika ez baita agian atzokoa.

6. *Euskal izenen eta hitzen gaskointzea*

Gaskoin formen nagusitasuna aspaldikoa da zentzuak okzitanoz egiten zirelakoz eta azken urte horretaraino euskarazko izena ez baitzen legezko baina okzitanoez eman itxurapean herrien sarreretan. Orain jenderen izenekin, frantsesak dauka eragina, euskaraz hitzegiten denean ere, etxearen izena aski errespetatzen bada, firmakoa frantses ahoskeraz ematen da. Ez da Zuberoako gaitza bakarrik.

7. *Okzitano hitzak beste euskalkietan*

Hasiera batean A letraz hasten ziren hitz zerrendak, Nafarroa Behe-
rekota Lapurdiko ikasleei irakurri nizkien eta gutxi gora behera orrialde
bakoitzean hitz bizietan bat edo bi ez zuten ulertzen; gero hizki berdina-
rentzat Lhanderen hiztegia harturik, ikusi nuen zuberotarrek erabiltzen
ez dituzten hamar bat hitz zeudela okzitanotik lapurdierara iraganak eta
beste horrenbeste eta ez berdinak, behenafarreraz. Ikerlan honetan agertu-
ko ez den sundaketatxoa egin dut Txomin Agirrerren Kresalan eta kontu-
ratu naiz, bakarrik txalupa-ren hiztegian, lau gaskoin hitz zeudela.

Hor ere ikusten da behenafarreraz nekazaritzazko hiztegian dela sar-
tzen gaskoina eta Lapurdi-Gipuzkoan itsas bizitzako tresna hiztegian,
arrainen izenetan eta abar. Gero hurbiltasunak egiten du diferentzia,
ezein Lapurtarrek, Chalosse-koei hartu badiete *koka* hitza zuberotarrek
Biarnoko azpieuskalkiari *piñolet* hartu. Mailegu horien zergatiaz kanpo
beraien balorapena egiten dugu.

8. *Euskara batua ta okzitanoa*

Hor harrigarriago da, ez baitugu benetan Euskara batuaren hiztegi
aruntik Kintanaren eta ekipoaren *Hiztegia 2000*ra jo dut eta A hizkiari
mugatuz konturatu naiz zubereraz bizirik dirauten A-dun 76etatik 70
hor zeudela eta horrez gain lapurtarretik eta gipuzkeratik hartu hitzak,
ezen Euskaltzaindiaren hitzez.

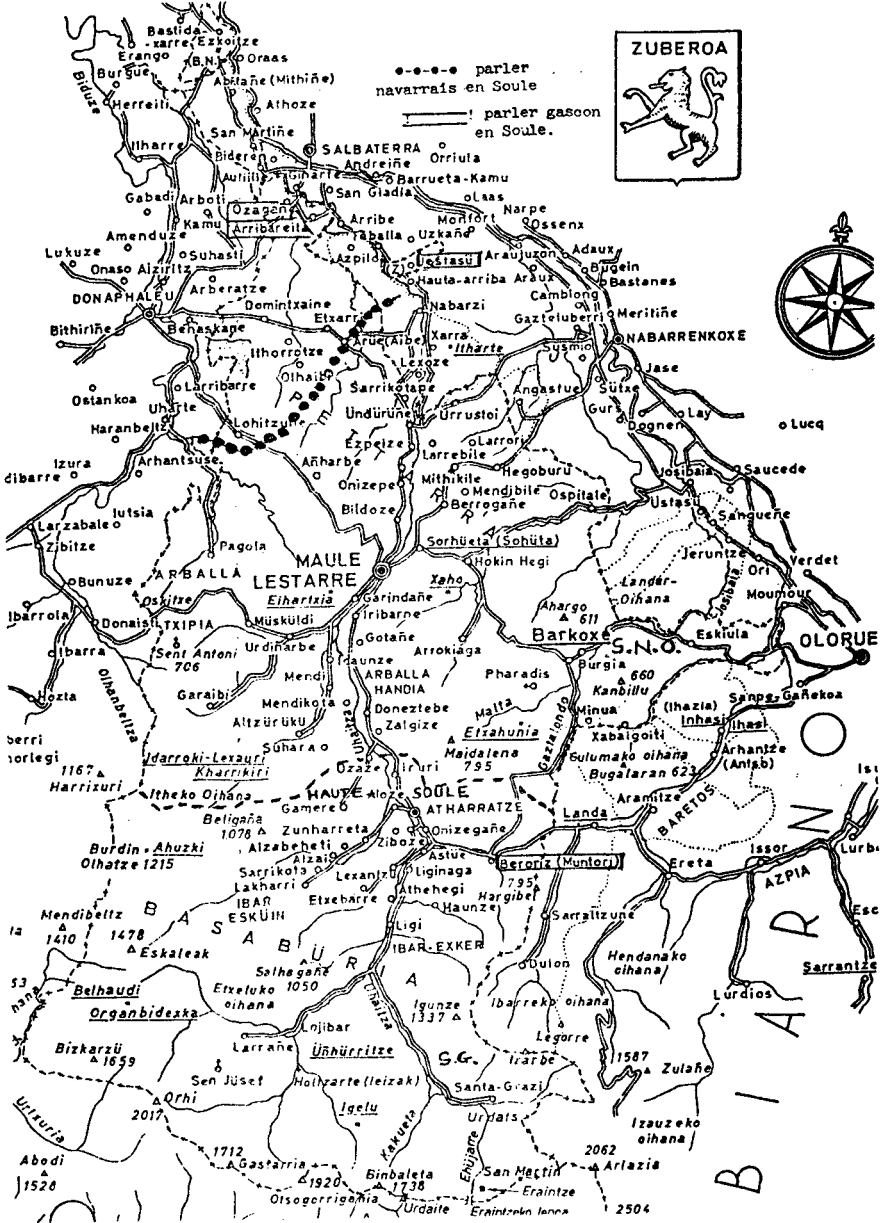
“Euskal hitzak dira euskara bizian sustraiturik daudenak”.

Egia esan, beharrik gabe sartu diren asko, atera direla.

9. *Ondorioz*

Kanpoko zioak aztertzen ditugu: tekniken jatorria, artzainen eta esku-
langileen migrazioak, haurren trukea, komertzioa), gobernu hizkuntza.

Barne zioen artean: azpimarratu dugu ereduaren (eskolan ikasitakoaren
prestijiozko hizkuntzaren) garrantzia eta ez beti beharrezkoak, debekuak
hizkuntzaren zahartzeak, berritzeko eskolarik eza eta abar. Batzutan mai-
legua aberastasuna baita.

**EUSKALTZAINDIAREN
BATZAR-AGIRIAK**

Donostian, Gipuzkoako Aldundiaren jauregian, 1990eko urtarrilaren 26an, goizeko hamar t'erdietan egin dute euskaltzain osoek hileroko batzarrea. Bildu dira: J. Haritschelhar burua, J. M. Lekuona buruordea, J. M. Satrustegi idazkaria, J. A. Arana diruzaina, P. Altuna, P. Charriton, X. Diharce, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, Tx. Peillen, J. San Martin, I. Sarasola, L. Villasanté eta P. Zabaleta, euskaltzainak; J. L. Lizundia idazkariorde urgazlea.

P. Salaburuk ezin etorria erdierazi du.

Abenduko batzar-agiria onartu da.

Dialektologia batzordeko partaide den Rosa Miren Pagolari zorionak emango zaizkio, Deustuko Unibertsitatean pasatu berri duen tesiagatik.

Akademia Espainiarrari doluminak bidaliko zaizkio hil berria den Damaso Alonso zuzendari ohiaren galera dela-eta.

Batzar egutegia

Larramendiren III. mendeurreneko ospakizunei buruz Zuzendaritzak onarturiko proposamena irakurri du euskaltzainburuak. Erakunde ofizialekin harremanetan sartzeko, nahiz Jardunaldiak eta ospakizuna prestatzen joateko, batzorde baten beharra azaldu du. Horretarako, izen hauek aipatu ditu: J. M. Lekuona Gipuzkoako ordezkaria, batzordeburu. I. Sarasola Hiztegegintzako burua, M. Azkarate LEF azpibatzerdeko arduraduna, J. A. Aduriz LEF-eko idazkaria, P. Altuna Gramatika batzordeburua, P. Goenaga Gramatika batzordeko idazkaria, J. A. Arana Martija erakusketa antolatzaile eta J. L. Lizundia batzorde idazkari. Batzorde hau suntsikorra izango da, eta batzarreak onartu du.

Larramendi Loiolan bizi eta bertan ehortzia izan zenez, ez ote litzatekeen han ere zerbait egin behar, galdetu du P. Altunak. Kontutan hartzen dela oharra, erantzun zaio.

Otsailean Bilbon egitekoa den batzarreko egitaraua finkatu da gero. A. Irigoyen jaunak egingo du P. Novia Salcedori dagokion txostena. Bigarren ospakizune-

ko G. Manterolari buruz J. San Martin mintzatuko da. Kasu honetan, Zeanuriko Udalari eta Manterolatarrren familiari gomitak igorriko zaizkie.

Eta 1990eko batzar egutegiaz ari garenez, Gregorio Arrue zenaren mendeurrena aurten betetzen dela aditzera eman du P. Altunak.

Kanpo izendapenak

Madrilgo Kultura Ministeritzaren eskariz, urteoro iragarri ohi diren Literatura sari Nazionalerako partaideak izendatu dira. Kondakizunen epaimahairako I. Sarasola; saiakera sariketarako P. Altuna, eta olerkigintzako lanetarako J. Kortazar.

Era berean, Itzulpenen sariketarako Madrilgo Kultura Ministeritzak egin duen deialdiari erantzuteko, bi ordezkari izendatu dira hautapen batzorderako: P. Salaburu eta J. M. Larrarte, A. Sagarna izango delarik ordezkioa. Itzulpenen sariketako epaimahaikidea E. Knörr jauna izango da.

Basauriko Udalak zonaldeko euskalkia jasotzeko beka bat antolatu du. Hautagaien artean aukera egingo duen epaimahairako ordezkaria eskatu du. L. Villasanten joango da.

Debako Udaletxearen eskari bat jaso da, Euskara arduradunaren lanpostua betetzeko egin beharrak dituen azterketa saioetarako Euskaltzaindiaren ordezkari bat eskatzen. X. Mendiguren izendatu da, R. Badiola izango delarik ordezkioa.

Beste maila batean bada ere, Oviedo-tik "Fundación Principado de Asturias" Elkargoaren zuzendariak 1990eko "Asturiasko Printzea" izeneko sarirako iragarpenen baldintzak bidaltzen ditu, hautagaien baten izena aurkezteko Euskaltzaindiak duen eskubidea iragarritz. Martxoaren 15ean amaitzen da aurkeztu ahal izateko epea.

Berriro eta inoiz baino arrazoi gehiagorekin J. M. Barandiaran aurkeztea erabaki da. Ikerlearen gaitasunaz bestalde, bere ehunurteburua bete da aurten eta parada ezin hobea liteke Antropologia arloko saria berari emateko.

Euskal Herriko Erakunde ofizial eta Unibertsitate guztiei emango zaie aurkezpenaren berri euron babesa eskatuz.

Kirol ataleko sarira I. Perurena aurkeztea eskatu du P. Zabaleta euskaltzainak. Euskaltzaindia hizkuntza alorreko erakundea denez, kirolez arduratzen diren elkargoek eskari hori egitea hobesten du batzarreak.

Batzordeen berri

Onomastika batzordeburu den E. Knörr jaunak, Nafarroako toponimia ttipiari buruz bilketa lana egiten ari den taldearekin izandako harremanez mintzatu da. Eusko Ikaskuntzaren inguruan sortu zen eta, behin baino gehiagotan hemen esan denez, Euskaltzaindiaren erantzunkizuna oso mugatua da arazo horretan: lanaren iritzi tekniko edo diktamena ematea, alegia. Abuztuaren 7an elkarrekin izenpe-

tutako agiria ekarri dute lekuko, hala nola 1989ko ekainean Euskaltzaindiak hartutako erabakia.

Nafarroako Gobernuarekin egindako azken Hitzarmenean Euskaltzaindia agertzen da berriro lanaren arduradun inolako sinadurarik gabe. Agintariei batzarrearen kezka agertzea erabaki da.

Jarraipen batzordeak lehen hitzarmenari buruz zuen bere gain lanari azken begiratua ematea, eta bigarren hitzarmenak izendapen berria behar luke.

Euskaltzaindiak ontzat eman du batzordeak izenpeturiko agiria.

Oroit-idazkiari dagokionez, batzorde idazkariekin bi bilera egin direla, esan du J. L. Lizundia idazkariordeak. Bakoitzak bere azalpena ekarri zuen itzulpenarekin batera.

Campion Broussain S. A. elkargoaren izenean bi erabaki-proposamen aurkeztu ditu J. A. Arana Martijak: 1) Orain arte Arbieto kalean zegoen egoitza Elkanok kalera aldatu dela adierazi eta onartzea, eta 2) Elkarte Anonimoen lege berriaren arabera, *Campion Broussain Elkarte Mugatua* bihurtzea (*Sociedad Limitada*, alegia). Proposamen biak onartu dira.

Euskal Herriko Unibertsitatearekin izenpetua den Hitzarmenaren ondoren sortutako Jarraipen Batzordea bildu dela, aditzera eman du E. Knörr batzarkideak. Elkarren arteko lana beharrezkoa dela, ikusi da. Besteak beste, euskal idazleez osaturiko artxiboaren beharra, faksimilez testuak ateratzea eta Euskaltzaindiak egindako ikerlanen homolagapena, aipatu dira.

Euskaltzainburuak esan duenez, badago lexikografiari dagokion arazoren bat ere. Jasotako idazkiren baten arabera, Euskaltzaindiak maileguzko hitzei buruz emandako arauak arazoren batzu sortzen omen dituzte eta, eztabaida daitezen eskatuz, zenbait adibide aurkeztuak izan dira. Beste baterako, mahai gainean utzi da gaia.

Bi erakunde hauen arteko argitarapenei buruz arazo bat sortu da. Koldo Zuazoren liburua bien artean argitaratu ondoren, Unibertsitateak ez du diru laguntzarik eman. Zenbait konponbide aipatu da geroari begira.

Otsailaren 16an biltzekoak dira berriro.

Bilboko Egoitzaren berri eman du J. A. Arana Martijak etxe barneko altzari eta beste beharretarako diru-iturri berriak bilatu beharko direla, esan du. Bilera bat egina dutela dio.

Eskuartekoak

E. Gerrikagoitiak gutun baten bidez, uve (v) euskaraz erabiltzearen beharra agertzen du. Erabakirik dagoela eta ez dela oraindik aldatu beharrik ikusten, eratzungo zaio.

Euskara aldatzen ari dela eta trakeskeriak barra-barra sartzen ari direla, ikusten da. ETB ere aipatu da. Ez da erabaki zehatzik hartu.

Euskal izenak euskal grafian idazteaz mintzatu dela E. Mugica ministroarekin, esan du J. San Martin jaunak, konponbiderik balegokeelarik. Onomastika batzordeak ikus beza.

1989. urtean batzarretara etorritako euskaltzainen zerrenda banatu da azkenik.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

BATZARRE OROKORRA

Donostian, 1990.eko urtarrilaren 26an, Gipuzkoako Foru Diputazioan, arratsaldeko 4etan bidu dira goizeko bilkuran egondakoez gain, P. Arregi, M. Atxaga, R. Badiola, J. Etxaide, J. M.ª Etxebarria, J. Garmendia Larrañaga, X. Kintana, M.ª P. Lasarte, L. M.ª Mujika eta J. J. Zearreta, urgazleak.

Goizeko bilkuraren berri. J. M. Satrustegi idazkariak ohizko laburpena ematen du, azpimarragarrienak hauek izan daitezkeelarik: 1. Larramendiren III. mendeurrenaren inguruko Jardunaldi, erakusketa eta abar antolatzeako batzordea osotu da; 2. Kultur Ministeritzak eta zenbait udaletatik eskatutako epaimahaikideak izendatu dira; 3. J. M. Barandiaran "Premio Príncipe de Asturias" gizarte zientziarako sarirako hautagai proposatu da; 4. Nafarroako toponimia ttipiaren bilketan diharduen taldeaz jarraipen batzordekoaren erabakia birretsi da; 5. Uve (v) euskaraz erabiltzearen beharra aztertu da; 6. Euskal Herriko Unibertsitatearekin izenpetua den Hitzarmena betetzeko Jarraipen Batzordearen lehen bilkurako langaien berri eman da.

Jarraian, "Patxi Etxeberria euskaltzain urgazlearen hilberria" izeneko txostena irakurtzen du P. Altuna jaunak. Andoainen jaiotako josulagun euskaltzalearen bizitza eta lanak zehaztu ditu. Euskararen alde olerkigintzan, kazetaritzan, antzerkigintzan eta itzulpengintan egindako lanak goraiatu ditu, besteak, beste, *Argiako* zuzendaritzan. Hainbeste urtetan atzerrian izan arren Euskal Herriarenganako izan zuen atxikimendua azpimarratu du txostengileak.

"Oroitzapen purruxken purruxkak" izeneko txostena irakurri du X. Diharce "Iratzeder" euskaltzainak. Bere bizitzan zehar ezagututako euskal pertsonaia zenbaitekiko harreman gomutagarri, zertzelada literario amultsuz horniturik, azaldu ditu egileak.

Azken gai erara, "1989 Xenpelar" bertso paperen sariak banatu dira. Lehenengo, Jose Antonio Gesalagak "Zaldubi"k 100.000 pesetetako saria jasotzen du *Aitona zaharra* izeneko lanagatik. Bigarren saria, 75.000 pesetetakoa, Xanti Zabala "Lezo"k jaso du, *Gogoetak* izeneko lanagatik. Eta hirugarren saria, 50.000 pesetetakoa, Antton Kazabon jaunak *Esnatzerakoan* izeneko bertso paperengatik.

Hiru irabazleek, saritutako bertsoak kantatuz, amaitu da batzarrea.

Jean Haritschelhar
Euskaltzainburua

J. M. Satrustegi
Idazkaria

Bilbon, Bizkaiko Foru Diputazioaren jauregian, 1990eko otsailaren 23an egin dute euskaltzain osoek hileroko beren batzarrea. Goizeko hamar eta erdietan bildu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, J. M. Satrustegi idazkaria, J. A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, P. Charritton, J. L. Davant, X. Diharce, J. Hirriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, Tx. Peillen, P. Salaburu, J. San Martin, eta I. Sarasola, euskaltzainak; eta J. L. Lizundia idazkariordea, J. J. Zearreta Ekonomi eragilea, M. Azkarate eta J. A. Aduriz LEF azpibatzordeko arduradun eta idazkaria, dagozkien ataletan.

J. M. Lekuona eta L. Villasantek ezin etorria adierazi dute.

Urtarrileko batzar-agiria onartu da.

Mailegu hitzen arauak

Euskal Herriko Zientzi Fakultateko irakasleek mailegu hitzei buruz Euskaltzaindiak hartuak dituen araez berek idatzitako txosten bat jaso da zenbait arazo aurkeztuz, Euskaltzaindiak eztabaidatzeko eskariarekin. Besteak-beste, i/j letren erabilpena, eta kontsonante aurreko x euskaraz s bihurtzeak batzutan sortzen dituen eragozpenak, aipatzen dira.

Ez da hau maileguzko hitzak idazteari buruz Euskaltzaindiak emaniko araei egiten zaien azalpen bakarra. Arazoak egon badaude beraz eta Jardunaldi batzu antolatuko ditu Euskaltzaindiak gaia luze-zabalean ikusteko, zerbait esatekorik duen guztik bertan hitza izango duelarik. Jardunaldiok ez dira erabakiorrak izango, baina bere ondoreak kontuan izanik hartuko ditu gero Euskaltzaindiak azken erabakiak.

Maiuskulen erabilpena

Eskuarteko zenbait idazlan parekatuz maiuskulen erabilpenean gaurregun ikusten diren desberdintasunak bateratu beharra, azaldu du euskaltzainburuak. Erakunde eta elkargo izenak, pertsona izen eta karguak, hilabete nahiz asteko

egunen aipamena, noiz idatzi behar diren maiuskulekin eta noiz ez. Ohitura batzu nagusitu eta nazioarteko jokabide eta usadioak ezagutu beharra ikusten da.

Eztabaidan sartu aurretik bakoitzak bere iritzia eta han-hemengo lekukotasunak Bilbora bidaltzeko epea ezarri da. J. A. Arana Martija eta J. K. Lizundia arduratuko dira oharrak jaso eta sailkatu ondoren Euskaltzaindiari aurkezteaz. Iritziak ikusita aztertuko da arazoa.

Idazlanen inprimategiko zuzenketak adierazteko modua ere ez da berdina izaten gure artean eta, era askotako eskolak balia daitezkeenez, Argitarapenen batzordeak gomenda beza zer-nolako zeinuak erabili behar diren.

Maiuskulen bilketaz arduratuko diren bi atal-eragileez bestalde, aholkulari hauek izendatu dira gaiaren aurkezpena egiteko: J. Haritschelhar, A. Irigoyen, E. Knörr, E. Larre, Tx. Peillen, P. Salaburu, I. Sarasola, J. M. Satrustegi eta R. Badiola.

Lexikologi jardunaldiak

Egutegian agertzen ez den Gregorio Arrue-ren mendeurrena ospatuko du Euskaltzaindiak LEF-en Jardunaldiak egingo dituelarik Zarautzen, datorren apirilaren 20an eta 21ean. Txostenen berri eman dute M. Azkarate eta J. A. Aduriz batzorde arduradun eta idazkariak. 20an egingo da Euskaltzaindiko batzarrea goizetik. Eguerditik aurrera emango zaie hasiera eratorpenaren metodologiaz egin nahi diren Jardunaldiei, gero biharamunean egun osoan jarraitzeko asmoz. Egun bat eta erdiko saioa izango da beraz LEF azpibatzerdeak prestatu duena.

Gregorio Arrue zenari buruz mintzatzeko, L. Villasante, Maite Etxaniz eta J. A. Arana Martijari eskatuko zaizkie txostenak.

Diruzaintza

Herri Agintean eta Euskaltzaindiaren artean izenpetutako Hitzarmenaren arabera, otsailaren bukaerarako beranduenik aurkeztu behar dira urteko balantzeta eta aurrekontuen kitapena. Hori dela eta, diruzainak banaturiko dokumentazioa onartu da eta datorren astean eramango zaie agintariei.

Campion-Brousain S. A.

Orotariko Euskal Hiztegiaren arazoez mintzatu da J. A. Arana Martija elkar-goaren berri ematean. Langileen alogera dela-eta zenbait arazo konpondu behar izan dira eta lanorduak finkatu. Jarraipena beharrezkoa ikusten du. Argitarapenei buruz, oraino abiadan urteko liburuki bakarra plazaratuz, oso garesti irteten da emaitza. Lantaldeak bere aldetik bizkortu arren prestaketa, zailago ikusten dute azken begiratuak sortzen duen galgagunea arintzea. Bildumaren kopurura, bestal-

de, ez da garbi ikusten zenbat liburukirena izango den. Hamabi bat zenbaki izan daitezkeela, esaten da orain.

Bertan sartutako idazleei dagokienez, zenbait autoreren lanak hartzen jarraitzen dute, hala nola Tartas, Etxeberri Ziburukoa, Harizmendi, Haranburu eta K. Mitxelenaren fitxak.

Kanpo izendapenak

Dimako Udalak euskara hutsean jardungo duen administrazioko laguntzaile bat hartu nahi du, eta azterketen epaimahairako Euskaltzaindiaren ordezkari R. Badiola izendatu da.

Eskuarteak

Euskal Herriko Unibertsitatea eta Euskaltzaindiaren arteko Hitzarmenari dagokion jarraipen batzordeak otsailaren 16an egindako batzarraren berri eman du E. Knörr jaunak, batzar-agiriko zenbait artikuluren edukina azpimarratuz.

Errenteriako Udalak Koldo Mitxelenaren omenez sortutako sariketari buruz Euskaltzaindiak izan omen zuen jokabidea salatuz *Argia*-k argitaratu berri duen idazlan desegoki eta ausarta aipatu dute batzartuek. P. Altuna izendatua zelarik epaimahairako eta horrela adierazia garaiz Udalari, ez zitzaion inoiz deitu eta ez zuen, beraz, joaterik izan. Bestelako esames guziak susmo txar hutsak dira.

Euskaltzaindiak bere agerpena egitea eskatu du P. Salaburuk. Eztabaida horretan sartzea baino hobea pertsonalki erantzutea, esan da. Azkenean, argitze-erantzun soila igortzea erabaki da.

Arabako Foru Aldunditik datorren gutun baten bidez, Luxaondo izenari buruz ohar batzu jaso dira, Euskaltzaindiak berrikeria ditzan eskatuz. Arrazoizkoak dira azaldutako iritziak eta Onomastika batzordearen proposamenez *Luiaondo* gomendatzea birretsi da. Horrela jakineraziko zaie herri horretako Administrazio batzordeari eta dagokien beste agintariei.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

BATZARRE IREKIA

Bilbon, 1990.eko otsailaren 23an, Bizkaiko Foru Diputazioaren areto nagusian, bildu dira Pedro Novia de Salcedo, Migel Arruza eta Gabriel Manterolaren mendeurrenak ospatuz, hileroko bigarren bilkura egiteko, J. Haritschelhar euskaltzainburua; J. M. Satrustegi idazkaria; J. A. Arana Martija diruzaina; P. Charrington, J. L. Davant, X. Diharce, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, Tx. Peillen eta J. San Martin, euskaltzainak; L. Akesolo,

R. Badiola, F. Barrenengoa, J. G. Etxebarria, X. Gereño, J. L. Goikoetxea, X. Kintana, J. M. Larrarte, J. L. Lizundia, A. Muniategi, J. Oleaga, P. Uribarren eta J. J. Zearreta, urgazleak.

Mahaipuruan eseri dira Zuzendaritza eta hizlariekin batera, Tomas Uribeetxebarria, Bizkaiko Kulturako Foru Diputatua eta Sabin Intxaurrea, Zeanuriko Alkatea. Aretoan aurkitzen dira gonbidaturik, besteak beste: Migel Arruzaren alabak, Gabriel Manterolaren ilobak eta Zeanuriko kultur batzordeko zinegotziak.

Tomas Uribeetxebarria jaunak, Bizkaiko Diputatu Nagusiaren izenean, ongi etorria ematen die Euskaltzaindiko eta gainontzeko bilduei, aipatuz ohore dela Foru Erakundearentzat, hiru bizkaitar, Diputazio Jauregian, omentzea.

Jarraian, J. M. Satrustegik, goizeko bilkuraren berri ematen du, bertan tratatutako gai azpimarragarrienak hauek izan daitezkeelarik: 1. Euskal Herriko Unibertsitateko Zientzi Fakultateko irakasle zenbaitek, mailegu hitzez egindako txostenari bigarren azterketa bat hitzeman zaio. 2. Maiuskulen idazkera eztabaidatu da, hori aztertzeko, batzorde suntsikor bat izendatu delarik 3. Zarautzen, Gregorio Arrueren heriotzearen ehunurteburua dela-eta, bertan egingo diren ospakizun eta XI. Lexikologi Jardunaldien egitarauak onartu dira. 4. Dimako Udalerako epaimahaikidea izendatu da. 5. Aiara eskualdeko Luiaondo herri izena birretsi da. 6. 1989ko kontu errendapena eman da.

Ondoren, J. Haritschelhar euskaltzainburuak, hitzaldiño labur bat egiten du, hiru bizkaitar euskaltzaleen mendeurrenak zergatik eta nola ospatzen diren azalduz.

A. Irigoyen euskaltzainak irakurri du “Pedro Novia de Salcedoren oroigarritz” izeneko txostena, bereziki haren nortasun politikoa markaturik, horren ondorioz euskararen munduan murgiltzearen arrazoiak adieraziz. Herri gizon legez nabarmendu bazen ere, historiagile erara *Defensa histórica legislativa y económica del Señorío de Vizcaya y provincias de Alava y Gipúzcoa* izeneko lau liburukitako lan mardularekin eta euskaltzale modura, *Diccionario etimológico del idioma bascongado*ren tomo biekkin agertzen du Novia de Salcedok Euskal Herriarekiko eta euskararekiko atxikimendua eta sena.

Euskaltzaindiaren hasieratik urgazle izan zenaren mendeurrena “Migel Arruzaga Egia 1890-1966”. E. Erkiaga euskaltzainak idatzia, baina bere ezin etorrian, gaixorik bait dago, J. A. Arana Martija euskaltzainak irakurri du: Bilboko Institutuan irakasle izana eta baita Erribera kaleko eskoletan ere euskara irakatsi zuen. Idazle erara zenbait egunkari eta aldizkaritan idatzi zuen. Bestalde hark argitaraturiko libururak hauek dira: *Método massé-dixon*, *Método práctico para aprender el vascuence* eta *Euskal-Ikasbide erraza, euskeraz ikasteko bide erraza*. Lizardi eta Arruzaren ametsak aipaturik “deiogun gorazarre Lizardiri, deiogun gorazarre Arruzari” esanez amaitu du Erkiaga jaunak bere txostena.

“Don Gabriel Manterola, mendurrenako oroitza” izeneko txostena irakurri du J. San Martin euskaltzainak. Duela ehun urte Zeanurin jaio zitzaigun. Urgazleak Euskaltzaindiaren sorreratik eta ohorezko 1968tik. 1914.ean, apaiztu ondoren, Eibarren egon zen gerrararte. Berak idatzitako liburuak hauek izan ziren: *Goi-ziak*, *Yesu Kristoren nekaldia*, *Gabonetako Antzerti Yaunkoya*, *Santuen bizitza*

laburra, eta abar. Bestalde zenbait aldizkaritan ere parte hartu zuen, hala nola, *Ekin*, *Yakintza*, *Zeruko Argia*, *Euskera*, eta abar. Hizlariak *Goi-izpiak* deritzon omenduaren poema batez amaitu du mintzaldia.

Azkenik, Uribeetxebarria jaun Diputatuak, amaitutzat ematen du batzar ireki hau.

Jean Haritschelhar
Euskaltzainburua

J. M. Satrustegi
Idazkaria

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren jauregian, 1990eko martxoaren 30ean egin dute euskaltzain osoek hileroko batzarrea. Goizeko hamaiketan hasi da gaien aurkezpena. Bildu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, J.M. Lekuona buruordea, J.M. Satrustegi idazkaria, J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, P. Charritton, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, Tx. Peillen, P. Salaburu, J. San Martin, I. Sarasola, eta L. Villasante, euskaltzainak; J.L. Lizundia idazkariordea, eta zegozkien gaitan, G. Aurrekoetxea eta X. Videgain, Dialektologi batzordean Atlasgintzako arduradunak; LEF azpibatzerdeko M. Azkarate eta J.A. Aduriz arduradunak.

Ezin etorria adierazi dute, J.L. Davant, X. Diharce eta J. Hiriart-Urruty euskaltzainek.

P. Salaburu jaunari goresmenak eman dizkio euskaltzainburuak ukan berria duen bigarren haurragatik.

LEF XI. Jardunaldiak

Miren Azkarate eta J.A. Adurizek apirilean Zarautzen egitekoak diren LEF XI. Jardunaldien prestakizunen berri eman dute. Apirilaren 20an, ostirala, goizeko hamar t'erdietan egingo da Euskaltzaindiaren hileroko batzarrea. Arratsaldean Lexiko Erizpideen Finkapenerako XI. Jardunaldiei hasiera emango zaie. Biharamunean, goizeko bederatzi eta erdietan eratorpenaren plangintzari dagozkion txostenak aurkeztuko dira. Bilkurak "Sanzenean" egingo dira.

Larunbat eguerdian edo iluntzean, ordua zehaztu gabe dago, Gregorio Arrue zenaren omenezko ospakizuna egingo da. Maite Etxaniz, Karmelo Iturria eta J.A. Arana mintzatuko dira omenduaren bizi eta lanei buruz.

Hizkuntz atlasa

X. Videgain mintzatu da Atlasgintzari buruz Brest-en egindako Kongresuaren berri emateko. Urtarrilaren 15 eta 16an herrialde askotako ordezkariak bildu

ziren bakoitzak bere egoera azaltzeko. Diferentzia haundiak badirela ikusi zela, esan du, baina orohar, euskal atlasa omen doa zaluena. Lanaren metodologia, ekipamendu informatikoa eta zeinu fonetikoak aipatu ditu, besteak beste, erabilitako pundurik garrantzitsuenen artean. Testu bankua egin nahi dute. Interesgarria izan dela, dio, elkar ezagutzeko eta arazoan berri jakiteko. Programeria grafiko baten demostrazioa egin zaie eta fonoteka bisitatu dute.

G. Aurrekoetxeak lantaldearen berri eman du gero. EJJIE-ko informatikari batekin bilerak egiten dituzte astero lanbeharren arazoak ikusteko. Atzerapenen bat ere izan dute pertsona aldaketaren ondorioz. Inkestagintza uda aldean amaituko dute, eta analisi funtzionalarekin hasiak dira jadanik. Informatizatze lana hiru epetan egingo da. Datuak sartzeko fasea urrirako bukatu egongo da. Bigarren ekintza, datuak nola gordeko diren eta zainketa lana, urrian hasiko da. Mapagintza eta mapa konposaketa etorriko da gero. Lan handia eskatzen duela informatizatze prozesuak, aditzera eman du.

Fonoteka. Gaiarekin duen loturagatik, aurreko astean Madrilén ikusitakoaz mintzatu da J.A. Arana Martija. Reina Sofia Fonoteka bisitatu ondoren egoitza berrirako argibide asko jaso du. DAT sistemak abantaila asko eskaintzen dituela ikusi du, ala nola zinten iraupena, mantenimentu beharrik-eza eta gordetzeko toki gutxi beharra. Liburuen antzera erabiltzen da mahai batean, entzungailuen bidez.

Egoitza berriko informatizazio-plana laster egitekotan dira, Parisko fonoteka ikusi beharrik ez dagoelarik. EJJIEk egingo du informatizazio proiektua.

EJJIEri agindutako lana Euskaltzaindiarena izan arren, ez duela inolako garbitasunik aurkitu, aditzera eman du. Ordaindutako fakturak eskatuko dira hemendik aurrera.

Diruzaintza

Madrilgo Hezkuntza nahiz Kultura Ministerizetara egindako bisitarekin jarraituz, iaz baino dirulaguntzaren bat gehiago lortzeko itzaropena, agertu du J.A. Arana Martija diruzainak. Argitalpen bereziak egiteko izango da, gehien bat, diru kopuru hau.

Aldizkariaren katalogo zabal eta zehatza egiteko asmorik ere ba omen dago, eta Azkue Bibliotekakoen katalogoa egitea eskatu dute. Argitalpen asko dagoenez gordailuan, lan handia gerta daiteke ekintza burutzea eta horren kostua ordaintzeko prest egongo lirateke Madrilén.

Bilboko egoitzako fonoteka kontuan izanik, Madrilén ikusitako sistemak ez omen du pertsonal bereziaren beharrik, ez lukeelarik alde horretatik gastu berririk sortuko.

Kanpo izendapenak

Eusko Jaurlaritzaren Kultura eta Turismo Saileko Euskara-Arazoetarako Zuzendaritzak Euskal Letretako Merezimenduzko sariaren epaimahairako ordezkaria eskatu du gutun baten bidez. P. Salaburu izan da izendatua.

Eskuartekoak

J.C. Guerraren fondoari dagokionez, beste bi zati agertu dira. Erosteke proposamena eztabaidatzen hasi aurretik pergamoen balioa neurtzeko iritziak jaso ditu J.A. Arana Martijak ikasiengandik Madrilen.

Arrasateko J. Letona zenaren artxiboa Euskaltzaindiaren esku uzteko prest omen dago familia, jabegoa galdu gabe, Etnografia gaiak Monterron bertako Kultur Etxera joango direlarik.

Monzonen liburutegia katalogatzeko asmoak zertan diren, galdetu du J. San Martin euskaltzainak. Udaberri honetan egitekotan direla, erantzun dio J.A. Arana Martijak, zenbait liburu etxean bertan fotokopiatzeko tresna eramango duelarik.

Nafarroako Toponimia Ttipia biltzaileen arazoa aurrera doala, aditzera eman du idazkariak. Aurreko astean aldean konponketarako deitua izan da bera eta legezko ekintza hutsa dela Euskaltzaindiari egindako deia, esan zitzaion. Auzirako deia izango delarik hurrengo, legegizonen baten esku uztea arazoa erabaki du batzarreak. Aholkulari Juridikoen batzordeak izendatuko du arduraduna.

Nafarroako AEK-ren arduradunek babesa eskatu diote Euskaltzaindiari, dirulaguntza ukatzeagatik Nafarroako Gobernuaren aurka daramaten salaketan. Entzun dute batzartuek sinatu gabeko gutunak dioena, eta Euskaltzaindia beti euskararen alde dagoela erantzungo zaie. Hala ere, AEK-k eskaturik eten zela bere egunean Euskaltzaindia sortzailearekiko lotura, eta arazo administratiboa denez oraiko hau eurek bideratu beharko dutela.

Lizarrako Toponimia Jardunaldiei buruz egunen arazoren bat sortu dela, aditzera eman zaie batzartuei. Arduradunak harremanetan dabilta Udalarekin.

Leizarragaren argitalpena zertan den, esan da gero. Lehen edizioaren ale osorik badagoela, baina azken orriak, hala beharrez, gaizki inprimatuak omen ditu. Bigarren argitalpena oso fidagarria omen da eta egoera hobean dagoelarik, apirilaren azkenerako plazaratuko da.

Azken berrien artean, J.M. Barandiaran "Príncipe de Asturias" sarirako Euskaltzaindiak egindako aurkezpenari jarraikiz eskakizun-erabakia ala atxikimendua eskaini dioten bederatzirakunde eta elkargoren zerrenda irakurri da.

Lau euskaltzainekin sinadurekin aurkeztutako izkribu baten bidez, Euskaltzaindia Euskal Herriko autodeterminazio-eskubidearen alde agertzen delako erabakia hartzea, eskatzen da. Hurrengo batzarre baterako utzi da gaia eztabaidatzea.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

BATZARRE OROKORRA

Donostian, 1990.eko martxoaren 30ean, Gipuzkoako Foru Diputazioan, arratsaldeko 4etan bildu dira goizeko bilkuran egondakoez gain, J.A. Arkotxa, R. Badiola, J. Etxaide, X. Kintana, R. de Rijk, A. Zatarain eta J.J. Zearreta, urgazleak.

1. *Goizeko bilkuraren berri*. J.M. Satrustegi idazkariak goizeko euskaltzainen bilkuraren berri ematen du, punturik azpimarragarrienak hauek izan daitezkeelarik: 1. Lexikologi Erizpideen Finkapenerako XI. Jardunaldien egitaraua aztertu eta onartu da, berarekin batera, Gregorio Arrue idazlearen heriotzearen mendeurrena Zarautzen ospatuko delarik. 2. Euskal Herriko Hizkuntz Atlasaren X. Videgain eta G. Aurrekoetxea lantalde arduradunek, hizkuntz atlasei buruz Bresten egindako bilkuraren berri ematen dute. 3. Euskaltzaindiaren euskararen fonoteka proiektuaz. 4. Eusko Jaurlaritzako Euskal Letretako Merezimenduzko sariaren epaimahairako P. Salaburu izendatu da. 5. Juan Carlos Guerraren fondoaz, Arrasateko Jose Letona historiagilearen artxiboaz eta Telesforo Monzonen liburutegia katalogatzeaz azalpenak eman dira.

2. *Dagozkien batzordeen azalpena*. Onomastika batzordeak hil honen 9an egindako bilkuraren azalpena ematen da, bertan aztertutako gairik garrantzitsuena euskal mendien izendegi berria izan zelarik. Baita ere batzorde honek Lizarran egingo dituen III. Onomastika Jardunaldien antolakizun arazoez informatzen da.

Bezperan, Baionako Ordezkaritzan, Jagon Sailaren batzordeak egindako bilkuraren berri ematen du idazkariordeak, E. Knörr Jagon sailburuaren izenean, gairik garrantzitsuena, Iparraldeko arazoak izan zirelarik.

3. J. San Martin jaunak: "Botanika lexikoa Eibarren". Txostengileak Eibar inguruko bilketa eta botanikako zerrenda eta eranskinaz azalpen ugari eskaini ditu. Bestalde, Toribio Etxebarriak buruturiko lanaren husketa egin duela eta honetaz ere zenbait argitasun eskaini die batzarkideei.

4. X. Videgain jaunak: "Lehatxun, Tripot, ez adiorik: euskal atlasaren bilketaren informatizatze bidean epantxu zenbait". Iparraldeko herri batzutan izandako goña-beherak eta bertako lekukoen adibideak eman, azaldu eta diapositiben bidez xehetasunak eskaini ditu. Bestalde, izandako zailtasun zenbait ere adierazten ahalegindu da. Gero atlasgintzakoak burutzen ari diren bilketa lanak eskaintzen dituen ahalbidez mintzatu da txostengilea, hots: hiztegi arloa, antropologia eremua eta abar.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Jean Haritschelhar
Euskaltzainburua

J.M. Satrustegi
Idazkaria

1990-IV-20

Zarauzko Sanzenea Kultura Etxean, 1990eko apirilaren 20an, egin dute euskaltzain osoek hileroko batzarrea. Goizeko hamarrek eta erdietan bildu dira: J. Haritschelhar burua, J.M. Lekuona buruordea, J.M. Satrustegi idazkaria, J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, P. Charriton, J.L. Davant, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, Tx. Peillen, P. Salaburu, J. San Martin, eta L. Villasante, euskaltzainak. J.L. Lizundia, idazkariordea. R. Badiola eta J.J. Zearreta, argitarapenen eta ekonomi eragile, urgazleak, dagozkien gaietan.

X. Diharce eta J. Hiriart-Urruty euskaltzainek ezin etorria adierazi dute.

Martxoko batzar-agiria onartu da.

Argitarapenak

J.A. Arana Martija, diruzainak, Argitarapen batzordearen azpiegitura hobetzeko asmoa aurkeztu du. Alde batetik, Euskaltzaindiak argitaratzen dituen lanak bere langileen bidez ordenagailuetan makinaturik inprimategira bidaliz, asko murriztu litekeela kostua, esan du. Ordenagailuen baliapena areagotzeko, bulego-langile talde batek ikastaroa egin berria du Bilbon, eta bigarren taldeak egingo du gero.

Beste alde batetik, Argitarapen batzordeko eragileak laguntzailereren bat beharrezkoa omen du bulegoan. Horretarako, Euskaltzaindiak orain arte izan dituen hamabost langileen kopurutik lanpostu bat hutsik dagoela, aditzera eman du.

Oraikoz eskatzen dena, aipaturiko bi gaiei bidea irekitzen zaiela onartzea besterik ez da, diruzainak proposamen zehatzak beste batean aurkez ditzan gomendatuz.

Asmoa begi onez ikusten da eta bi proposamenak azter ditzala diruzaintzak batzarreari bere egunean aurkezteko, erabaki da.

Batzordeen egitasmoak

Hizkuntza Politikarako idazkari nagusia den M. Karmen Garmendiaren gutun bat jaso da Eusko Jaurlaritzatik batzorde bakoitzaren osakera, lan prozedura eta

eginkizunen berri eskatzen. Era berean, lan programa bakoitzaren barnean 1990. urterako egitasmoak eta kronograma eskuratu nahi dituela, aditzera ematen du.

Zergatik ez den Hitzarmenaren eskakizuna bete, galdetu du euskaltzainburuak.

Bi arazo desberdinen kontua da. Ekonomiari dagokionez, diruzaintzak urteko bere balantzea garaiz bidali zuen. Betekizun teknikoa da atzeratu dena, egitasmo, lanen epea eta abar, alegia. Sei hilabete hauetakoa ez da egin, batzorde bakoitzak bere txostena egin behar baitu lehenik, eta Hitzarmenaren prozedura berria denez, epe bat eskatzen du bidea urratzen joateko. Uztailerako gaurkotua izango da atzerakada hori, eta handik aurrera sistematikoki epe barruan bete daiteke eskakizuna.

Diruzainaren esanetan, Hitzarmenak berak dio aurrekontuen herena urtarri-lean ordainduko zaiola Euskaltzaindiari, eta apirilean egon arren ez dute herri-ginteeek sosik igorri, ezin direlarik soldatak ere ordaindu.

Hala ere, Euskaltzaindia bere epeak betetzen ahaleginduko dela, dio euskaltzainburuak.

E.H.-ren autodeterminazioaz

J.A. Arana Martija, A. Irigoyen, F. Krutwig eta Tx. Peillen euskaltzainek martxoko batzarrean aurkeztutako gutun baten bidez, autodeterminazioaren aldeko adierazpen bat plazaratzea eskatzen diote Euskaltzaindiari.

Eztabaida luzea izan da gaiak sortu duena. Besteak beste, Arautegia aurrean dela gai hau ez da Euskaltzaindiari dagozkionetakoa, esan da batzuren aldetik. Hala ere, autodeterminazioa bide bat dela euskararen hedapenerako, diote beste batzuk. Autodeterminazioa eta euskara bi gauza direla eta ez daudela, nahi eta ez, elkarrekin loturik, ihardetsi zaio.

Norberaren iritzienganako begiramendurik haundienarekin, gaia bera Euskaltzaindiaren arauetan sartzen den hala ez bozkatzea erabaki da.

Batzartutako hamasei euskaltzainez bestalde, X. Diharce eta J. Hiriart-Urrutyk euskaltzainburuari eman diote izkribuz euren ahala. Hemezortzi txartel beraz erabakitzeko. Hauetatik, 12 ez, eta 6 bai. Gehiengoaren ustez, beraz, autodeterminazioaz mintzatzea ez da Euskaltzaindiaren egitekoa. Hala ere, adierazpen bat banatu da jokabide honen zergatia arrazoituz.

Egutegiaren zehaztapenak

Datorren urriko batzarrea K. Otaegiren omenez Hondarribian egitea erabaki da. Euskaltzaleen Biltzarrak badu bere aldetik horrelako zerbait egiteko asmorik, eta Luberriaga elkarteburuarekin mintzatzea komeni da. Txostenei dagokienez, omenduaren bio-bibliografiaz J. San Martin mintzatuko da. Euskal Jaien eta poemagintzaren azterketa Patri Urkizuri eskatuko zaio, edo bestela J.A. Letamendiari.

Larramendiren omenez Andoingo Udalak prestaturiko egitarau orokorraren barnean Euskaltzaindiak egingo dituen Lexikologi eta Gramatika Jardunaldien berri eman da. 15ean goiz-arratsaldez Gramatika Jardunaldiak egingo dira. 21ean Euskaltzaindiaren hileroko batzarrea eta Lexikologi Jardunaldien hasiera, 22an eguerdirako amaitzeko asmoz. Atal desberdinak antolatuko dituen batzorde bat izendatu da, Udalarekin batera Eusko Jaurlaritzaren eta Donostiako Diputazioaren barne direlarik.

Kanpo izendapena

Eusko Jaurlaritzako Kultura eta Turismo Saitetik hartutako gutun baten bidez, euskarazko literatur lanak sortarazteko bekak eta saio nahiz antzerki lanak argitaratzeko laguntzak banatuko dituen epaimahairako ordezkaria izendatzea eskatzen da. E. Knörren izena emango zaie.

Eskuartekoak

J.I. Ruiz Olabuenaga jaunak bidalitako izkribu bat irakurri da *Euskararen Hizkuntz Mapa* argitaratzeko Euskaltzaindiak nolabaiteko babes, dirulaguntza edo onarpenen bat eman lezakeen galdetzen. Ez dagokiola esan du batzarreak.

Jagon sailburua den E. Knörr, J. Haritschelhar eta J.L. Lizundia Belgikan izan dira apirilaren 11n, *Taalunie*, Holanda eta Flandesen arteko nederlanderaren hizkuntz erakundearen berri jakiteko.

E. Mugica Espainiako Justizia ministroarekin izandako hartu-emanen berri eman da. Euskal deituren grafia legez aldatzeak ez duela inolako arazorik sortzen, esan du besteak beste. Eskatzea aski omen da.

Nafarroako urgazle den Mariano Izetari omenaldia egingo diotela Elizondon datorren igandean, aditzera eman du J.M. Satrustegi lurralde hartako ordezkariak. Berak joaterik ez duenez, zorion-txartela bidali dio eta P. Charritton joango da Euskaltzaindiaren izenean.

1989ko *Oroit-Idazkia* banatu da azkenik batzartuen artean, eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

AUTODETERMINAZIOAZ ADIERAZPENA

1. Euskaldun guztien ondarea da euskara, zeinahi diren haien usteak eta sinesteak, haien jaioterria, bizilekua eta gainerako ingurumenak.

2. Euskaltzaindiak 1918. urtean sortzetik beretik ikerlanak burutzeaz gainera beste xede hau du: euskararen sustatzea eta jagotea. Horrexegatik mintzatu izan da Erakunde hau argi eta garbi zenbait alditan euskara gure ustez oker tratatu

izan denean; hala nola, Espainiako Konstituzioan (1978), 3.1 artikuluan, eta Nafarroako Foru Hobekuntza Legean (1983), 9. artikuluan.

3. Euskaltzaindiak uste du, Erakunde Akademikoa den aldetik ez dagokiola bere iritzirik ematea Euskal Legebiltzarrak berriki Autodeterminazioaz hartu duen erabakiaz.

4. Euskaltzaindiak adierazten du eta aldarrikatzen beti eta nonahi defendatzen dituela eta defendatuko euskara ahalik gehiena hedatzeko eta garatzeko, bai eta Euskalerriko eremu osoan zuzen onez zor zaion "status" eta egoera hobereena erdiesteko, baliabiderik egokienak.

Zarautzen, 1990, apirilak 20

DECLARACION SOBRE LA AUTODETERMINAZION

1. La lengua vasca es patrimonio de todos los vascos, cualesquiera fueren sus credos o ideologías, sus lugares de nacimiento o residencia u otras circunstancias.

2. La Academia tiene desde su fundación en 1918, además del fin de la investigación, el de su promoción y fomento. Por ello mismo, esta Institución ha hablado claramente en varias ocasiones, principalmente sobre el tratamiento, injusto según nuestro criterio, de la lengua vasca en la Constitución Española (1978), artículo 3.1, y en la Ley de Amejoramiento del Fuero de Navarra (1983), artículo 9.

3. Euskaltzaindia es de la opinión de que, como tal Institución Académica, no le corresponde emitir juicio alguno sobre la reciente resolución del Parlamento de la Comunidad Autónoma Vasca sobre la Autodeterminación.

4. La Academia declara que defiende y defenderá siempre las mejores condiciones para la completa extensión y desarrollo de la lengua vasca y para que ésta alcance en todo el ámbito del País Vasco el "status" que en justicia le corresponde.

Zarautz, 20 de abril de 1990

BATZARRE IREKIA

Zarautz hiriko Udaletxean 1990.eko apirilaren 21ean, eguerdiko ordubetetan, bildu da Euskaltzaindia Gregorio Arrueren heriotzearen mendeurrena ospatzu bere batzar irekia egiteko asmoz. Bildu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, J.M. Satrustegi idazkaria, J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, A. Irigoyen, F. Krutwig, F. Ondarra, Tx. Peillen, J. San Martin eta L. Villasante, euskaltzainak; I. Eizmendi "Basarri" euskaltzain ohorezkoa; X. Aranburu, M. Atxaga, M. Azkarate, R. Badiola, J.M. Larrarte, A. Lertxundi, J.L. Lizundia, L.M. Mujika, A. Sagarna eta J.J. Zearreta, urgazleak. Mahaipuruan eseri dira Zuzendaritzakoe-kin batera: Antonio Alberdi, herriko alkatea; Imanol Murua, Gipuzkoako Diputa-

tu Nagusia; M.ª Karmen Garmendia, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntz Politikarako Idazkari Nagusia; Josu Legarreta, Eusko Jaurlaritzako Kultura Saileko Zuzendaria; Agustin Ezponda, Hernaniko alkatea; Martin Etxeberria, HABEko Zuzendari Nagusi eta zinegotzia; Roman Zulaika, zinegotzia. Maite Etxaniz eta Karmelo Iturria hizlariak ere aurkitzen dira.

1. Antonio Alberdi herriko alkateak Euskaltzaindiari ongi etorria ematen dio, bigarren aldiz bere bilkurak Zarautzen egiten dituela adieraziz.

2. Jarraian, J. Haritschelhar euskaltzainburuak bere sarrera hitzak egiten ditu, azpimarratuz Akademia, alkateak ongi esan bezala, bigarren aldikotz etorri dela Zarautzera. Bietan hileroko euskaltzainen bilkura eta Lexikologi Jardunaldiak eginez, aurreragokoan hiriaren 750. urtebetetzea zela eta Zarautzek frantziskotarren bidez euskararekiko izan zuen eragina goraiatuz, oraingoan Gregorio Arrue euskal idazlearen mendeurrena ospatuz. Bestalde, Udalaren baimenaz Sanzenean, Euskal Herriko Hizkuntz Atlasean lanean diharduten lankide bientzat kokalekua ere utzi dio Udalak Euskaltzaindiari. Guzti honegatik bada, esker ona agertu du.

3. “Gregorio Arrueren biografia” izenaz txosten zehatz eta mamitsu bat egiten du A. Karmelo Iturriak. Hernaniko parrokiako jaiotza agiritik hasi eta gaurko egunean, orain 100 urte hil zenekorarte, xehetasun ugari ematen ditu, hala nola Arantzazun fraidegai egondakoak, herriko eskola maisu eta udal idazkari-zakoak, itzultzaile eta idazle lanetakoak, familia gora-beherak, eta abar. Guzti hau dokumentazio oparoz hornitua.

4. “Gregorio Arrueren Santa Jenobebaz beste zerbaiz” izeneko txostena irakurtzen du Maite Etxaniz Zarautzeko Euskararen Udal Zerbitzu arduradunak. *Santa Jenobebaren Bizitza* liburuaren sintaxia ikertu du, hau da, liburukian azaltzen diren perpaus bakun eta koordinatuak aztertu ditu, subordinaziokoak alde batera utzirik. Bestalde, joskerari buruzko zenbait berezitasun ere aipatu ditu gaur egungo bizkaieraren ildotik ekinik. Jarraian koordinatuetakoa kopulatibo, adbersatibo, disjuntibo eta azkenik *bada* juntagailuaz ere eskaini ditu berezitasun batzu.

5. “Gregorio Arrue, Mazoren lehen itzultzailea” izeneko txostena irakurtzen du azkenik J.A. Arana Martija euskaltzain jaunak. Ordurarte Astete eta Ripaldarenak itzultzen zirela aipatu du, Bonapartek aginduriko itzulpenak ere bi josl lagun horienak izan zirelarik. Valladolideko Kalonjea izan zen Mazo jaunarena hartu zuen Arruek eredutzat, Astete eta Ripaldaren testuak bateratzen zituela. Arrueren garaiari erabiltzen ziren euskal dotrinen aipamena ere egin du hizlariak.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren jauregian, 1990eko maiatzaren 25ean egin du Euskaltzaindiak, goizeko hamar eta erdietan, euskaltzain osoen hileroko batzarrea. Bildu dira: J. M. Lekuona buruordea, J. M. Satrustegi idazkaria, J. A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, P. Charritton, J. L. Davant, X. Di-harce, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, F. Ondarra, Tx. Peillen, P. Salaburu, J. San Martin, I. Sarasola eta L. Villasante, euskaltzainak, J. L. Lizundia idazkariordea, R. Badiola argitarapenen eragilea eta J. J. Zearreta ekono-mi eragilea, urgazleak, zegozkienetan.

J. Haritschelhar, euskaltzainburuak, ezin etorria adierazi du.

Apirileko batzar-agiria onartu da.

Euskaltzain hutsunea

J. M. Lekuona mahaiburuak, J. Hiriart Urruty euskaltzainaren heriotzea samurtasunez eta begirunez aipatu du, datorren batzarrean egingo duelarik haren bizi eta lanen goratarrea E. Larre euskaltzainak.

Zenduaren hutsunea betetzeko deialdia egin du gero buruordeak. Arautegia-ren arabera, hurrengo bi batzarreetara bitarteko epea irekirik gelditzen da hauta-gaiak aurkezteko. Ondoren, abuztuan batzarrerik izango ez denez, iraileko batza-rean egingo da bozketa.

J. M. Satrustegi, Nafarroako ordezkariak, M. Garde euskaltzain urgazle nafa-raren hil-berria eman du, ekaineko batzarrera ekarriko duelarik berak zenduaren merezimenduen txostena.

Maiuskulen idatz-arauak

Maiuskula edo letra larrien eta minuskula edo letra xeheen erabilera arautze-ko langai batzu aurkeztu ditu J. A. Arana Martija jaunak. Zenbait erakunde nahiz egunkariren jokabidea oinarritzat harturik, lau ataletan sailkatu ditu jasotako

adibideak: Egutegia, karguak, erakundeak eta gainerakoak. Batzartuen artean banatu da txostena eta ekaineko batzarrera ekar ditzake bakoitzak bere oharrak, uztailleko batzarrean eztabaidatuko delarik gaia.

Euskal hiztegi enziklopedikoa

P. Salaburuk Euskal Hiztegi Enziklopediko baten aurre-asmoa aurkeztu du. Aurrez erakunde eta eragileekin berak izandako hartu-emanen berri eman du, horrelako argitarapen baten eragin handia azpimarratuz. Izan ere, Ikasketxe eta biblioteketan eskuartean erabiliko den kontsulta liburu oinarrizkoa izango omen da.

Zehazki esateko, *Diccionario Enciclopédico Universal Durvan* izenekoan oinarritutako hiztegi txikiren bat edo izan liteke sei liburukiz osaturiko bilduma. Euskaltzaindiari legokiokeela lan hau egitea, hiztegiak egitea dagokion neurri berean, esan du aurkezleak, eta aurrea galtzeko arriskuan dagoela.

Unibertsitateko errektore hautaketa dela-eta Leioara joan behar izan du gero Salaburu jaunak.

Eztabaida luzea sortu du idazkiak. Erantzun nagusienak bilduz, Akademiak gure artean beste funtzio bat duela, esan da: Arauak ematea alegia. Erabakiak hartu eta plazaratzen ahalegindu behar lukeela Euskaltzaindiak eta arau horiek betetzea eska litzaike erakunde publikoei dirulaguntza ematen duten neurrian. Berandu baino lehen egin beharra ikusten da erabakiak hartzen joatea.

Eragozpenen aldetik, eragina izango duten enziklopedia eta liburu guziak argitaratzerik ez duela Akademiak, esan da. Erremediatu nahi den lanaren eta eskatzen zaion zamaren artean proportziorik ez dago; batzarreetara etortzeko burdinbide bat egitea bezala. Iparraldeko euskaldunentzat ez litzateke egoki izango. Ezezkoa nagusitu da, ia aho batez, batzartuen artean.

Euskaltzain bakoitzak, bere aldetik, izena eman dezake noski horrelako lanetan. Eusko Jaurilaritzako jaun arduradunei erabaki honen berri emango zaie P. Salabururi ere kopia bidaliz.

Diruzaintza

J. A. Arana Martija diruzainak ekonomia egoeraren berri eman du. Lehen hilabeteetako atzerapenak gairitu direla esan ondoren, erakunde bakoitzaren urteko laguntzak zertan diren, azaldu du. 1991ko dirulaguntzei buruz, bi arazo aipatu dira: Batzordeen aurre-asmoak eta berauen kostua datorren batzarrerako ekarri beharra, alde batetik; eta igazko Hitzarmenaren arabera, zerga ordainduen ziurtagiria aurkeztu beharra. Hori dela-eta, atxikipenak egin behar dira. Batzardietak eta osterak bakarrik ordainduko dira kenketarik gabe.

Hori dela bide, euskaltzain bakoitzak lizentzia fiskala atera behar du eta horren kopia Diruzaintzara bidali. Gauzak errazteko, 192-5 epigrafean sartzea gomendatzen da.

Kanpo izendapenak

Epe laburrean erantzuna emateko eskarien artean Madrilgo bi gutun zeuden eta Zuzendaritzak egindako izendapen bien berri emango da lehenik.

Kultura Ministeritzatik “Letras Españolas” delako saria emateko epaikide J. A. Arana Martija izendatu zen Zuzendaritzako azken bileran.

Era berean, Madrilgo Kultura Ministeritzak eskaturik haurrentzat argitaratutako liburuen saria emango duen epaimahairako, beste urteetan ere joan izan den Pakita Arregi izendatua izan zen.

Bizkaiko Irakaslegoaren Unibertsitate Eskolak hirugarren kurtsoko ikasleei bizkaierazko gaitasun frogak egingo dizkien azterketarako epaikide bat eskatu du. Eurek J. L. Goikoetxearen izena aipu dute gutunean, beste urteetan ere joan izan delarik, eta horrela bera izendatu da.

Zumarragako Udalak Euskara Zerbitzuko arduradun tekniko itzultzaile lanetarako pertsona bat kontratatu nahi duela eta, X. Mendiguren izendatu da Euskaltzaindiaren ordezkari epaimahairako.

“Hispano Americano” banketxeak antolatutako olerkaritza sariketarako J. A. Etxebarria, eta ipuin lehiaketarako mahaikide Jon Kortazar, aipatu dira.

Eskuarteoak

Eusko Legebiltzarrak, “Euskal Herriko Bakearen aldeko elkarteak” eta “Coordinadora Gesto por la Paz” izeneko bi mugimenduei Bakearen Nobel saria emateko eskaria egitea erabaki zuen bere egunean, eta horren aldeko babesa eskatu dio Euskaltzaindiari. Behin eta berriz agertu izan duenaren antzera, ez da hizkuntza arazoa eta, beraz, ez da bere egitekotan sartzen.

Lizarran egiteoak diren Onomastika Jardunaldiei dagokienez, aste berean eta toki hartan hain zuzen, erdi aroko Historia kongresu bat egingo zelako susmoa baztertu da, eta agitaraua zegoen-zegoenean bete ahal izango dela, adiztera eman du J. M. Satrustegi Nafarroako ordezkariak.

Analfabetismoaren aurkako nazioarteko urtea dela eta Euskal Herrian egin nahi diren ekintzak UNESCO eta Euskaltzaindiaren izenean eratzea, proposatu du Eusko Jaurlaritzak gutun baten bidez. Asmoari ongi deritzo Euskaltzaindiak. Besteak beste, Erakusketa Ibiltari baterako egin den ikurra “Bai Euskarari” eratzean adierazgarri erabilitako usoaren antzekoa da, eta azken batzarrean Zuzendaritzak ez zuen berriz erabiltzeko eragozpenik ikusten. Nestor Basterretxeak egin du, eta Bilboko egoitzan dagoen originala patentaturik dagoela esatean, poztu egin da egilea.

Datorren ekainaren 10ean Sopelan egingo da “Ibilaldia 90” eta J. A. Arana Martija joango da bertara Euskaltzaindiaren izenean.

Batzartuei jakinerazi zaie azkenean, datorren uztailaren 22an J. L. Davant euskaltzainaren "Abadia-urrastoi" pastorala emango dela lehenengoz Mauleko kirol-zelaian. Denei luzatu zaie gomita.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Jean Haritschelhar
Euskaltzainburua

J. M. Satrustegi
Idazkaria

BATZARRE OROKORRA

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioan, 1990.eko maiatzaren 25ean, arratsaldeko 4etan, bildu dira: goizeko bilkuran egondako euskaltzainez gain, X. Aranburu, J. A. Arkotxa, M. Atxaga, J. Etxaide, J. M. Etxebarria, J. Garmendia Larrañaga, M. P. Lasarte, X. Videgain eta A. Zatarain, urgazleak.

Lehendabizi J. M. Lekuona euskaltzainburuordeak, J. Haritschelhar euskaltzainbuaren ordez, ongi etorria ematen dio Claudia Perlick Berlin Ekialdeko "Humboldt" Unibertsitateko irakasle euskaltzaleari, besteak beste, euskarari buruzko ikerketan hasia baita, hain zuzen bere tesina Txomin Agirrerren *Garoaz* egin du eta doktoradutzako tesia ere euskal gai batez burutzekotan da.

Jarraian, J. M. Satrustegi idazkariak goizeko bilkuraren berri ematen du, laburbildurik gai hauek azpimarra daitezkeelarik: 1. Jean Hiriart-Urruty euskaltzainaren heriotzearen berri eman da, haren hutsartea iragarritz; M. Garde urgazlea ere hil dela esan da. 2. Maiuskulen edo letra larrien erabileraz, materialea bildu eta aurkeztu da goizean, lehen azterketa bat egin zaiolarik. Orain zuzenketa epea irekita utzi da. 3. Euskal enziklopediagintza. 4. Literatura, udal eta unibertsitateko zenbait epaimahaikideren izendapenak egin dira. 5. Aurtengo Aurrekontuen birmoldaketa onartu da. 6. II. Programa Jardunaldien egitaraua eta egunak finkatu dira. 7. Eusko Legebiltzarrari erantzun zaio bakearen aldeko elkarte birentzako Nobel sarirako hautagi atxikimendurik egitea ez dagokiola Euskaltzaindiari. 8. Analfabetismoaren aurkako nazioarteko urtea dela eta egingo den kanpainari babesa emango zaio.

Martin Haase jaunak egindako "Erdal hitzen mailagatzea Iparraldeko euskaraz" izenburua daraman txostena irakurri du Txomin Peillen euskaltzainak: Gaskoinetik, gaztelaniatik eta frantsesetik jasotako hitzak aipu ditu, gehien bat, Amikuzen egindako grabapenetan oinarriturik. Hemen ez da azaltzen azenturik. Bere ustetan hizkuntzak ez dira hertsia, inguruko hizkuntzetatik anitz berba hartzen baitituzte.

Txomin Peillen euskaltzainak, bere aldetik, "Gaskoniako Okzitanoarengandikako maileguak euskaraz", izenburua daraman txostena aurkeztu du. Gaskoinetik frantseseratua. Adibideteak 112 orrialde dauzka eta 700 bat berba. Peillenen ustez, Zuberoan, teknologi mailan mailegutza haundiena ematen zaigu. Beraren ikerketan, sinonimorik gabe, 70 hitz aurkitu ditu. Zuberoan, Okzitania erabiltzen dute hitz tekniko, arrantzu eta beste zenbait alorretan ere.

Mapa soziolinguistikoaren aurkezpena. M. Karmen Garmendia Hizkuntza Politikarako idazkari nagusiaren ordez, Mikel Ugalde Aholku Batzordeko Bateragileak sarrera gisa zenbait erakunde eta elkartetan mapa soziolinguistiko honen agerpena egiten hasia dela azaltzen du, zenbait xehetasun aurreratuz.

Jarraian, J. L. Lizundiak Aholku Batzordeko Demolinguistikako Atalburuak, mapa honen agindua nola Euskararen Erabilpeneko Oinarrizko Legearen betekizun bat den, argitzen du eta, baita ere, demolinguistika azpibatzerde horretan zeintzu izan diren lankide zehaztu.

Segidan, Xabier Aizpurua Hizkuntz Politikarako Idazkaritza Nagusiko teknikari eta demolinguistika lantaldekoak zehatz-mehatz egiten du maparen aurkezpena. Honela labur bil daiteke: aztertutako edukinak eta metodologia argibideak; hizkuntz gaitasuna eta ama-hizkuntza: Euskal Autonomi Erkidego osoan, herrialdeka, eskualdeka eta herrien arabera; ereduaren zehaztapen eta ezaugarriak; indizeen azterketa; emaitza nagusiak; eta zenbait eranskin. Ondoren, elkarrizketa labur batez argibide zenbait emanez, bukatu du bere azalpena.

Eta besterik gabe, amaitu da batzarrea.

Oharra: Hil honetan ez dago Donostian edo Bilbon egiten den ohizko batzarre arruntik, bi egunetan Euskaltzaindia Aralarren bilduta izanzen delako, datorren urteko Euskaltzaindiaren lan programagintza prestatzen.

1990-VI-29

Aralar mendian, Mikel Goiaingeruaren santutegiko ostatuan, 1990eko ekainaren 29an egin dute euskaltzain osoek, arratsaldeko lauetan, hileroko euren bilkura. Batzartu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, J. M. Lekuona buruordea, J. M. Satrustegi idazkaria, J. A. Arana Martija diruzaina, J. L. Davant, X. Diharce, P. Charritton, E. Larre, F. Ondarra, Tx. Peillen, P. Salaburu, I. Sarasola, J. San Martin, L. Villasante, P. Zabaleta, A. Zavala, euskaltzainak, eta J. L. Lizundia idazkariorde urgazlea.

P. Altuna, A. Irigoyen eta E. Knörr jaunek ezin etorria adierazi dute.

Euskal Herriko Unibertsitatean Filologia saileko katedratiko izendatu berri den P. Salaburu zorionduz hasi da batzarrea.

Hil-berriak

J. Hiriart-Urruty euskaltzain ohiaren goratarrea egin du E. Larre jaunak. Ez zela hutsetik heldu bere euskaltzaletasuna, esan du, badituelarik aintzindari ospetsuak aitaren nahiz amaren aldetik. Erroman eginak zituen Teologia eta Soziologiako ikasketak. Hiru gotzainen inguruan mugitu da bera apaiz lanetan eta Baionako Bikari Generala izan da azken karguan. Euskara garbi, txukun eta errazean idatzi ohi zuen. Lau liburutan plazaratu dira bere izkribuak, boskarrena prest omen dago eta seigarren batendako gaia ere badagoela, aditzera eman du. Hori izango da, beraz, euskal idazle hoberenetako baten emaitza. Atzerriko misioetan ere egin zuen aldi bat, euskara bultzatzen ahalegindu zen beti Baionako elizbarrutiko ekintzetan eta hutsune handia utzirik joan da mundu honetatik.

Marcelino Garde Nafarroako euskaltzain urgazleaz mintzatu da J. M. Satrustegi lurralde honetako ordezkaria. 1925ean Erriberako Karkaztelun sortua izan arren, euskara ikasi zuen gerra osteko Iruñeko Seminarioan inoren laguntzarik gabe. *Paz de Ciganda* ikastolaren bultzatzaile izan zen beronen estualdi larri batean. Nafarroako Aldundiaren babesean plazaratzen zen *Principe de Viana* aldizkariaren ardura hartu zuen bere gain desagertu aurreko urteetan, eta DN egunkariak astero atara ohi duen *Nafar Izkuntza* orriaren zuzendaritza ereman du geroztik, azken arnasa eman arte. Abertzale sutsua izan da eta langile burutsua. 1964ean izendatu zuen Euskaltzaindiak urgazle.

1991ko programen aurkezpena

Hiztegigintza. a) *Orotariko Euskal Hiztegi*az mintzatu dira I. Sarasola, arduraduna, I. Segurola taldeko lankidea. Orokorki aditzera eman dute lehenik, langintzaren prozedura eta orain arte egindakoaren egoera. Datorren urteko kronogramari dagokionez, seigarren liburukiaren lehen erdia 1990ko azken sei hilabeteetan egingo da, 1991ko lehen urterdian burutuko dutelarik bigarren partea. Bi lagunek egiten duten koordinaketa eta zuzenketa lana, liburukia prestatu bezain laster hasiko dute. Sei hilabete horietan koordinatzaile bakoitzak 5. liburukiko 500 orrialde landuko ditu, ekain/uztail aldera amaitzeko lehen zuzenketa. 1991ko uztail aldera hasiko da 7. liburukiaren erredakzio lana, eta uztail/abuztu aldera 5. liburukiaren zuzenketa bigarren partea egiten hasiko dira, urrian edo bukatzeko.

J. A. Arana Martijak aditzera eman du, arazo asko izan dutela, baina tresneria berria ipiniz, dena bideraturik gelditu dela. WANG etxeak egindako proposamenaren arabera, aparailuen urteko mantenimendua 615.746 pta. gostako da. Batzarreak ontzat eman du proposamena. Lan osoaren bilduma EJE-k gordetzen du, baina jabea Euskaltzaindiarena da eta hori segurtatuko duen hitzarmen bat lehenbailehen egingo da. Programa halare EJE-rena da. Bilboko egoitza berrian egongo den aparailua, ez da informazio kopuru guztia erabiltzeko gai izango eta EJE-ren tresnak baliatu beharko dira ondoren ere.

b) *Lexiko-Erizpideen Finkapenerako* batzordearen aurre-asmoen berri eman dute Miren Azkarate eta J. A. Aduriz-ek. Bi lan-arlo dituzte 1991rako begiz jota: Aurreko urteetan landutako txostenak berrikusiz, hitz-elkarketari dagokion hirugarren liburukia, *Hitz-elkarketa/2* argitaratzeko prestatzea, batetik, eta eratorpenaren ikerketa-lanari segida ematea, bestetik. Egun osoko hiru Jardunaldi egiteko asmoa du batzordeak. Ekintza hauen kostua zehazteko abiapuntuak ematen dituzte aurkezleek azkenean.

c) *Egungo Euskararen Bilketa-lan Sistematikoa* delako proiektuaren egitasmoak A. Sagarnak aurkeztu ditu. 1987an hasitako ikerketari jarraituz, 1990 eta 1991n corpusa hustu eta lematizatzeko asmoa dutela, esan du, bi milioiko testu-hitzen kopuru zerrendatua lortuko delarik, iturriaren kode eta behar diren beste zehaztapenekin. Lan hau UZEI-k burutzen du, noski, Eusko Jaurlaritzaren dirulaguntzarekin, eta EEBS batzordearen egiteko lanaren jarraipen zientifikoa da soil-soilik. Eginkizun hau betetzeko urtean pare bana orduko lau bat bilkura aski baziren ere, 1991 fasearen bukaerako urtea izango denez, ohizko bilkura hauen gain beste hiru bat gehiago egitea proposatu du, ikerketaren emaitzak aztertu eta hurrengorako proposamenak landu eta aurkezteko.

Gramatika. Batzordeburuak eta idazkariak etortzerik izan ez dutelarik, M. Pilar Lasartek irakurri du P. Goenagak idatzitako txostena. Urtebeteko atzerapena daramatenez plangintza orokorrean, juntadura eta juntagailuak aztertzen jarraituko dute 1991n. Egun osoko hamabost bilkura egingo dituzte urtean zehar. Informatika lanetarako bekadunarekin jarraitzea beharrezkoa ikusten da. Argitalpeni dagokienez, *Lokailuak* eta *Juntadurari* buruzkoa, plazara daitezkeen bi liburua dira. EGLU-1 berrargitaratzekotan dagoenez, hiru izango lirarteke orohar.

Dialektologia. X. Videgain eta J. Haritschelharek aurkeztu dituzte Euskal Herriko Atlasaren batzordeak dituen asmoak. Lau urteren buruan datu bilketako

lanak amaitutzat eman daitezke eta 1991n hasiko dira ordenagailuetan sartzen. Bost pertsona ariko direla lan honetan, esan dute, beste hainbeste aparailurekin, hauen informatikako azken tratamendua EJIIE-k egingo duelarik. Datuak sartzeko sistema ere zehazturik eta erabakirik dagoen bitartean, elaboraketa eta kartografia automatikoaren diseinu eta programazioa egin gabe omen daude.

J. A. Arana Martija diruzainak bere kezka azaldu du kronograma berrian hamar urtez luzatzen delako helburuen iraupena, horrek berekin daraman diru-kopuruaren gehiketa haundiarekin.

Onomastika. J. L. Lizundia batzordeburuak honako puntu hauek azpimarratu ditu Onomastika batzordearen asmoen artean. "Terrier du Roy" XVII. mende-ko katastroa Zuberoan lantzea eta aurkeztea eskaintzen duela Rikardo Cierbidek, oso altxor interesgarria daitekeelarik toponimiaren ikuspegitik. Ikerlanetan badu zerresanik Unibertsitateak, eta hitzarmen bat daukagunez, elkarrekin mintzatu beharra ikusten da. Baldintzak hemendik aurrera juridikoki ongi ikusi behar direla eta gero bakoitzak bere aldetik bete, esan da.

Hain beharrezkoa ikusten den exonimoen azterketarako azpibatzerde suntsikor bat sortzea proposatu du batzordeak, eta transliterazioa beharko luketen izen arrotzen erabilera ere behingoan finkatu beharra ikusten du. Datorren urtean lau liburuki argitaratzeko parada legoke *Onomasticon Vasconiae* sailean. Herrietan toponimia bilketako lanak ugaltzen doaz eta horrelako ekintzetan gidaritza eskaini beharra izango du batzorde honek azken emaitzen baliagarritasunerako.

Literatura. a) *Herri Literatura.* A. Zavala azpibatzerdeburuak aurkeztu ditu datorren urterako asmoak. Xenpelar sariaren antzeko bertso paperen lehiaketak ugaldtu direnez, sariari sari bat antolatzea proposatu du. Ongi ikusia izan da asmoa. Saritutako lanak, bestalde, argitaratu gabe daude eta Herri-literatura aldizkari bat sortzea oso komenigarria dela esan du. Lan horretan dihardutenen topaleku gerta daiteke. Beste batzorde batzuren eskariekin bat dator, eta offset-en bidez merkeago egin daitekeela aipatu da. Ez dago horretan eragozpenik. Denen aurrekontuak egin behar direla, esan du diruzainak.

b) *Literatura Ikerketa saila (LIS).* J. M. Lekuona mintzatu da talde honen beharrez, asmo eta helburuez. J. B. Elissanbururen mendeurrenkari Jardunaldiak egingo dira bere lanen edizio kritikoa prestatu nahi delarik, besteak beste. *Literatur Kritika* hiztegia mamitu nahi da, bestalde, euskal izenak gai honetan finkatuz, euskarazko enenpluen bidez gaien edukin teknikoak geure hizkuntzan emanez, hala nola, figura eta generoak ere. Aldizkari baten beharra ikusten du talde honek ere.

c) *Literatura Klasikoa.* F. Krutwig azpibatzerde honen arduradunak, euskaltzain osoen batzarrean ez egon arren, Aralarko Jardunaldi hauen hasieran aurkeztua du 1991ko egitasmoen txostena, J. Lavin eta M. Erzilla taldekideak bertan zirelarik. Leizarragaren Testamen Berria honako testu hauekin parekatu eta aztertzeko xedea agertu du: Greko originalarekin, Vulgatarekin, Luteroren testuarekin, Geneveko Bibliarekin, King James-en ingeles itzulpenarekin, Casiodoro Reina eta Cipriano Valeraren testuarekin. Azkenekoz, Leizarragaren bertsio gaurkotua eramango du liburuak. Kostuen berri eman da gero.

Diruzainaren ustez, azpibatzerde honen bilkura-kopuruak sortutako dieten dirutza gehiegizkoa da; kostu orokorren oreka hausten du. Lanaren emaitza, alderantziz, ikustezina da agintarien aurrean aurkezteko, eta neurri handi batean murriztu beharra izango da. Leizarragaren bertsio gaurkotua zer den galdetzean, Leizarragak gaurregun izango zukeen euskarara hurbiltzen dena, erantzun du. Euskaltzaindiak argitaratzekotan liburua, zer nolako idazkera edo grafian plazaratuko diren euskal testuak, jakin nahi izan da. Literatura Klasikoaren azpibatzerdeak erabili ohi duen eran, esan dute batzordekideek. Euskaltzaindia ezin dela bere arauen aurka joan, ihardun du batzarreak. Liburu Santuen ikerketan saiaturako espezialistarik badagoen azpibatzerdean, izan da azken galdera.

Literatura Klasikoa Unibertsitatean emateko gaia dela-eta, azpibatzerde honen helburu, oraiko lan plangintza eta kostuak funtsez moztea, erabaki dute aho batez batzartuek. Zuzendaritzaren eskutan utzi da, elkarriketen ondoren, dagozkion neurriak hartzea.

Jagon Saila

J. L. Lizundiak eman du Jagon sailak eskuartean dituen ekintza nagusien berri. Euskararen Jagote I Jardunaldiak antolatzea da helburu garrantzitsu bat. Irakaskuntzaz, Administrazioez eta komunikabidez Euskal Herria hiru eremu politikotan banaturik dagoenez, bakoitzaren desberdintasunak eta jokabideak aztertu eta neurtzea izango litzateke helburua. Egoera berdintsuan dauden beste herri batzuren lekukotasunaz jabetzea oso ona litzateke, noski, baina lehenik gehien bat barnera begira analisi sakon bat egitea abiapundu balioetsua gerta daiteke, geroago beste herri batzurekin geure esperientzia parekatzeko. Asmoa onartzen da eta data, egitura eta antolakizun lanak zehaztu beharko dira.

Gaur hemen ez dagoen Jagon sailburuak, atzerriko euskalarientzat beka moduko laguntzak sustatzea proposatzen du, Euskal Herrian ikastaroak egin ditzaten. Beste arlo batean, eta gerra aurretik hasitako jokabideari jarraituz, Euskal Herriatik kanpo lanean diharduten ikerleei lan mugatu batzurentzat laguntzak ematea oso mesedegarri gerta daiteke euskararen ezagutza mailan. Simancas, Erroma edo Indietako Artxiboetan nork daki zenbat berri izkuturen altxorra egongo den.

Azkue Biblioteka

J. A. Arana Martija Azkue Bibliotekaren datorren urteko ekintzez mintzatu da. Azken hilabete hauetako itxialdian artxiboko fitxaketa lanekin jarraitzen dute, beste pertsona baten beharra ikusi delarik katalogatze lanetarako. Egoitza berrirako egin diren aurrekontuen arabera, zazpi milioi gostako dira aparailu berriak, aldaketako garraio eta gora-beherak milioi erdi, eta erosketen kopurua betiko hiru miliokoa izango da, asko delarik ordaindu gabe sartzten dena. Ekintza berezien artean, Bonaparteren lanen erakusketa dago. *British Library*n egingo da lehenik, Bilbora ekarriko delarik gero. Liburuaren aldaketa etxe berrian sartzearekin batera egingo dela uste du berak. Dialektologia Jardunaldiez mintzatzean emango da xehetasun gehiago ospakizunaz.

Bonaparteren mendeurrena

Datorren urteko ospakizunen egutegian L. L. Bonaparte printzearen heriotz mendeurrena nabarmentzen da bereziki. Euskaltzale honen lana euskalkien ikerketa izan zenez, Dialektologia Jardunaldi batzu egitea erabaki da. Bilboko egoitza, bestalde, 1991ko udazkenerako amaiturik egongo dela segurtatzen dute eta bertan egin daitezke Jardunaldiok, etxe berriko lehen ekintza garrantzitsua izango delarik. Datorren urtean beteko dira hamar urte Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak Leioan egin zirenetik, eta atzerrian euskararekin arduratzen diren ikerle eta irakasleen bigarren batzarrea izan liteke, hamarkada honetan Euskaltzaindiak egindako lan garrantzitsuaren zabalkunderako baliatuz.

Horretarako *Batzorde Akademikoa* eta *Antolakizun batzordea* berehala izendatu eta lanean hasi behar lukete. Bonaparte printzearen heriotza 1891ko azaroaren 3an gertatu zenez, udazkena izan daiteke ospakizunarentzat denbora egokia.

J. Duvoisin eta J. B. Elissanburu dira datorren urtean mendeurrena beteko duten lehen mailako beste bi personaia, eta bien omenezko jaialdia egun berean Saran egitea proposatu da abenduko batzarraren inguruan. Egutegia finkatzera-koan zehaztu daiteke.

Kanpo izendapenak

Madrilgo Kultura Ministeritzatik literatur-sorketarako dirulaguntzak banatzeko epaimahaian parte hartzeko Jon Kortazar izendatu du Euskaltzaindiak. L. M. Mujika ordezkoa.

Hispano Americano banketxeak eraturako sariketen banaketako epaimahai berezian J. Haritschelhar euskaltzainburua egongo da Bilbon.

Arrasateko Udalak bertako toponimia jaso nahian azterketarako beka bat ezarri du. Hautagaien epaimahairako E. Knörr izendatu da, P. Salaburu izango delarik ordezkoa.

Galdakaoko Udalak Euskararen arloko teknikari baten lanpostua iragarri du. Azterketak epaitzeko ordezkari baten eskaria luzatu zaio Euskaltzaindiari, eta R. Badiola izendatua izan da, P. Uribarren izango delarik ordezkoa.

Eskuartekoak

GESCO enpresak gure ordenagailuen erabilpenerako lau bulegariri eman berri duen ikastaroaren eritzi eta ondorioak kontutan harturik, Zuzendaritzak proposaturako zenbait erabaki onartu ditu Euskaltzaindiak. Euskaltzaindiaren bulego eta ordezkarietzan dagoen tresneriaren balioa gero eta haundiagoa da, eta bertako langileek bakarrik erabiliko dituzte aparailuak, beste inork ezin duelarik eskurik sartu. Beharrezkoa ikusten da neurri hau. Euskaltzaindiaren lanetarako batzordeidazkariaren bidez egingo dira eskariak, lan programaketa bulegoburuak eratu eta txandaturiko duelarik premien arabera.

P. Altunak eskatzen du, euskaraz erabiltzen diren esaera txarren bilketa egiteko batzordeño bat izendatzea. Gramatika batzordeko hiru euskaltzain oso izango dira.

Euskal Filologia espezialitatea duten irakasleek ezin dutela gaztelania irakatsi esaten duen legea euskararentzat diskriminatzailea dela salatzen duen izkribuari buruz, Euskaltzaindiak hitzez-hitz izenpetzen ditu bi eskariak: "Magisteritzako Euskal Filologia ikasketak egin dituztenak eta Euskal Filologian lizentziatuak, Filologia gaztelera emateko gai izan daitezela", alegia. Eta bigarrena: "Besterik gabe, EGA titulua izatea ez dadila kontsidera Euskal Filologian espezializatua izateko nahikoa".

Bizkaiko Posta eta Telekomunikabideen Sindikatotik hartutako gutun batek dioenez, duela hiru urte onartua izan zen lan-ordutan langileek euskara ikasteko eskubidea, ordua edo ordu erdia mailaren arabera, eta orain ukatu egiten zaie lan ordutan euskararen ikerketak egitea. Horrela errusoa eta ingelesa ikasteko errez-tasun gehiago dute geure hizkuntza ikasteko baino. Ministeritzara zuzenean eta arduradunei bereziki gutun bana igortzea erabaki da.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

Jean Haritscheihar
Euskaltzainburua

J. M. Satrustegi
Idazkaria

BERRIAK

AITONA ZAHARRA (*)

Donostia, 1990-I-26

Jose Antonio Gesalaga "Zaldubi"

AITONA ZAHARRA

Doina: Hamalau heriotzearena.

1

Larogei urterekin
bizi naiz nekean,
nahiz eta orain arte
jardun jo-ta-kean,
bizitzak azkenean
jarri nau jakean,
baina azken hobe
izan zitekean,
hil arte bizi nahi dut
Jaunaren pakean.

2

Orain artean ez dut
izan pobrezarik,
inoiz pasatu arren
goibel bajezarik,
sekula ez dut eman
ezeren kexarik,
bizitzak neretzako
ez du sorpresarik,
ordu en joanarak
ez bait du presarik.

3

Esnatzean oraindik
daukagu iluna,
ta nekez argitzen da
hurrengo eguna,
leihotik artizarra
beti dut laguna,
isiltasuna bait da
maite ezaguna,
izarrak daki elkar
maitatzen duguna.

4

Seme eta alabak
hazi eta hezi,
baina ezkondu ahala
guztiak berezi,
orain gure artean
bada hainbat hesi,
zahartu naizelako
dabiltza ihesi,
horrela bazterterik
ez nuen merezi.

(*) *Xenpelar* bertso paperen saria. Lehen saria.

5

Nere telefonoa
hor dago isila,
nahiz ustezko lagunak
nik eduki pila,
erlojuak darama
pausaje trunkila,
eta ez naiz joango
heriotzan bila,
Jaunak nahi duenean
itzali nadila.

6

Sarritan egoten naiz
suari begira,
edo balkoi ertzetik
aurreko mendira,
edo bastoiarekin
jira eta bira,
baina inor ez dator
nagoen tokira,
ni hiltzen naizenean
etorriko dira.

7

Inor ez zait hurbiltzen
goxoki ondora,
eta ahaideak dabiltz
gerotik gerora,
nahiz eta nitaz jardun
ahotik ahora,
bakardadea sartu
zait gorputz osora,
inoiz irrifarrerik
ezin zait birlora.

8

Denak aspertzen ditut
nere oroimenez,
nahiz-ta esanak esan
asmorik onenez,
bakardadean nago
negar itomenez;
guztiak nere aurka
aurkitzen direnez,
arren pakean utzi
hiltzen gutxienez.

9

Edonon begiradak
dakuskit zorrotzak,
non-nahi entzuten ditut
zurrumurru hotsak,
bakarrik pasa behar
momentu mingotsak,
abegi hobea du
sarritan arrotzak,
neure etxean eta
jan behar nau lotsak.

10

Zahartzaroak egin nau
tristuraren jabe,
eta nere pausoak
mantsoturik daude,
oraintxe aurkitzen naiz
bizi pozik gabe,
non-nahira joan eta
guztietan sobre...
bizirik irautea
bainohiltzea hobel!

Aitona

GOGOETAK (*)

Donostia, 1990-I-26

Xanti Zabala "Lezo"

GOGOETAK

Doinua: Amurizaren, "Gizona ez da bakarrez bizi...".

1

Barrutik eske ari zait,
sentipenen ahotsa.
Zerbait esan nahirik daukat,
kantu bidez bihotza.
Zer da udako beroa,
edo neguko hotza?
Zer da pozen sustraia zer,
penen arantz zorrotza?
Bizi pozen iturria,
baldin bada jaiotza.
Nekatuen ohe goxo,
ez ote heriotza? (Errepika).

2

Hautzaroa dugu noski,
aro guztiz alaia.
Hortik aurrera hasten da,
bizitzako bidaia.
Umean ametsarekin,
haundi izate nahaia.
Ez egi ta ez gezurra,
izaten den garaia.
Oraindik udaberriak,
dauka lora usaia.
Jolas ta ilusioak,
zabal dute zelaia.

3

Ilusioa nahiz dugun,
zoriontasun dama.
Bizi moduak berekin,
du beste hainbat zama.
Nahi dena zail da lortzea,
Iortzea nola asma?
Ez da gutxi irrikatzen,
dirua eta fama.
Horren truke zenbaitek sal,
dezake bere ama.
Kapritxoan morroi denak,
inguruan du drama.

4

Alaitsu eta umorez,
egoten ez da errez.
Mundu honek nahiko penak,
ekartzen ditu berez.
Batzuek Naturarenak,
besteak giza legez.
Gizartea hor dijoa,
aurrera mila nekez.
Ahoa betetzen zaigu,
sarriegi hitz merkez.
— Hura da pekataria,
ai pekatuрик nik ez—!!!

(*) *Xenpelar* bertso paperen saria. Bigarren saria.

5

Errudun inor jotzea,
geure gaitzen botika.
Hori da gaur egunean,
nagusi den lojika.
Geure burua engaina,
dadin gabiltz apika.
Edo teoria hortan,
datza gure praktika?
Ahal bada besteren bizkar,
gizenduaz patrika.
Horrela balitz inbento,
polita da etika...

6

Batzuek beti dabilta,
irrifarra dutela.
Barruan daramatela,
arima txit ustela.
Sinetsi deskuidaturik,
egon nahiko nukela.
Oker horretan jauzirik,
uste bai dut gaudela.
Geuk hil dugun lagunari,
geuk eginaz gau-bela.
Hori da krudelkeria,
ezer bada krudela.

7

Baina zer motatakoa,
dugu giza-piztia,
Batzuetan hain krudela,
bestetan hain eztia.
Ordaindutzen dugun zerga,
ez al da garestia?
Anaiari ukatuaz,
egun senti izpia.
Ordu da ikus dezagun,
ongia ta gaizkia.
Betiko ez dadin gugan,
galdu ondra guztia.

8

Arrazoizko aberea,
omen dugu gizona.
Askotan iruditzen zait,
gusto txarreko broma.
Bera dugu jakin arren,
txarra ez dela ona.
Kalte egite hutsean,
aurkituz zoriona.
Lagun hurkearen aurka,
erabiliz azkona.
Besteren gaitzez pozezko,
lerdea dariona.

9

Pozoinezko landarea,
bihotzean aldatu.
Amodiotik gorroto,
izatera aldatu.
Arbol haundi egiteko,
berriz lurra goldatu.
Kontzientziaren kontra,
ere guztiz koldartu.
Barneko itxas barea,
bilakatuz olatu.
Besteek suntsitu hala,
erabat geu ondatu.

10

Ustelduz goxatutzen den,
fruitua da mizpira.
Gainerako denak doaz,
zabortegi saskira.
Geure burua ta bestez,
nahi badugu aixkira.
Behar duenari eman,
laguntza, ez azpira.
Bide horrek garamatza,
zeruko mahastira.
Eta zerurik ez balitz,
on egina aski da.

"Txorimaloa"

ESNATZERAKOAN (*)

Donostia, 1990-I-26

Antton Kazabon

ESNATZERAKOAN

Doinua: Betroiarena.

1

Zintzarri hotsarekin
berriro mundura,
jaikitzeke ordua
azkar heldu da,
bukatu da gaueko
ametsen lilura,
ezin esnaturikan
betiko modura,
hainbat duda-muda
eta arrenkura,
ideiak burura:
Hau, hori ta hura.
Komunera nihoak
hau pixagura!

2

Gaua gertatutzen zait
benetan murrizta
eta jaiki beharra
hau duk langintza!
Ireki eta itsi
begiak dabiltza,
behin eta berriz tinko
barrua zait mintza:
—Hola al zabiltza?
Entzun nire hitza
nahi baduzu ditxa
hona hemen giltza:
Estima eta goza
zazu bizitza—

3

Zakur zaunkak aurrena
datoz belarrira
eta begietara
argi dizdira,
dagoeneko norbait
lanean ari da
tirriki-tarra hotsak
entzuten bait dira;
ordua begira
nahi nuke sikira
hirurak balira!
Ta berriz naiz jira
tapakipean sartuz
ohe erdira.

4

Burukia hartuta
masailaren kontra
postura egokian
berriz naiz koka,
jaiki-ez jaiki honek
utzitzen nau jota
ta gelditzea ez zait
batere inporta,
gustora nago-ta
niretzat bikoka
hau duk hau konforta!
Mantarik ez bota,
lantegian gaur ere
a zer porrota!

(*) *Xenpelar* bertso paperen saria. Hirugarren saria.

5

Gauari hartu diot
 ustetan topea
 halere jaikitzeo
 nabil torpea,
 falta zait animoa
 ta borondatea,
 bertan gelditzen banaiz
 niretzat kaltea,
 amaituz epea
 hobe irtetea,
 altxa ta pakea,
 baina hau nekea!
 Zenbat maite zaitudan
 ohe maitea!

6

Maindirezko kate hau
 lotura epela
 baina jartzen nau triste
 eta goibela,
 zergatikan ote naiz
 hain kristau motela
 eta gizatasunez
 eskas ta ustela?
 Entzun hau bestela:
 Maite dut sabela
 betetzen sakela
 hornituz pardela,
 jakinik lur hezeak
 jango nauela.

7

Burua ilun eta
 odolak irakin
 kanpoan argi eta
 ni esna ezin,
 zertan egiten diot
 egunari muzin?
 Baikor izan nahi nuke
 ta nola ez jakin,
 behar diot ekin
 eta jokatu fin,
 dezadan ahalegin!
 helburu batekin:
 argitu nadin egun
 sentiarekin.

8

Oierren esku-oinak
 ta masail guriak,
 Ekainen irrintzi ta
 dantza-aldiak,
 Morroskaren irudi
 ta begi handiak
 nirekin dauzkat beti
 hiru aurpegiak;
 nahiz eta erdiak
 hor nire egiak
 poz eta zoriak
 gaueko argiak,
 sendatzen dizkidate
 nire zauriak.

9

Orain beste erdiak
 daitezen guziak,
 hautsiz gauaren muga
 eta hasiak:
 Ez al nau behar Euskal
 Herri nahasiak
 zelai ta sorotzeko
 malkar ta sasiak?
 Ahantz ahuleziak
 ta nagi-auziak
 bazter maleziak
 Jaunari graziak;
 jaiki nadin merezi
 du ta biziak!

10

Gaur ere jaikitzeo
 zenbat gogoeta!
 horretarako erre
 behar dut beta,
 nahikoa egondu naiz
 ohean gordeta
 beraz buka dezadan
 gaurko berriketa,
 gaintituaz seta
 jaiki naiz eseka
 lo gozoz aseta,
 non neukan arreeta?:
 Berriz ohera noa
 jaia da eta.

**JOANNES LEIZARRAGA: *TESTAMENTU BERRIA,*
KALENDRERA, ABC LIBURUKIEN FAKSIMILEZKO
BERRARGITARAPENAREN AURKEZPENA**

Bilbo, 1990-VI-15

Jose Antonio Arana Martija

AURKEZPENA

Denok dakigunez, Elsoren *Doctrina Christiana* (1561) delakoaren ale bat agertzen ez den bitartean, inprimaturik ezagutzen dugun bigarren euskal idazle baten lana Joannes Leizarragarena da, hiru liburu eman bait zituen argitara 1571ean: *Testamentu berriaren* itzulpena, eliz liburua eta katekima bat erantsi zizkiolarik, *Egutegi* bat eta *ABC* edo kristauaren jakintzarako ikasbide antzekoa.

Bernard Etxepare izan zen izatez lehen euskal idazle inprimatua, 1545ean ikusi bait zuen *Linguae Vasconum Primitiae* kaleratua. Liburu honen lehen argitarapenaren faksimila Julio de Urquijok eman zigun RIEV aldizkarian (1933) eta, beste argitarapen batzuren artean, Euskaltzaindiak ere ezagutzera eman zigun 1980an, edizio kritiko batetan, Euskararen Lekukoen bildumaren bigarren liburukian. Bere funtsezko helburuetariko bat bete nahian, beharrezkoa iruditu zaio Erakunde honi euskal literaturaren bigarren autorea ezaguteraztea.

Leizarragaren lana faksimilez inprimatzerakoan, ale eredugarri osoa eta bikaina aurkitzeko zailtasunaren aholkuz, beste bide bat hartzea egoki ikusi zen, hots, Hugo Schuchardt-ek, Theodor Linschmann-en laguntzarekin 1900ean prestatutako argitarapen ia faksimila eredutzat hartzea. Ordurako, 1828an argitaratua zen Leizarragaren *Testamentu berria* lapurteraz. Vinson (1874), Van Eys (1877) eta Dodgson-ek (1891-1896) ere San Marko, San Mateo eta San Juan-en Ebangelioak argitaratu zituzten. Baina idazlan osoak argitaratzea premiatsu ikusten zen, lehen edizioa lortezina zelako eta 1900ean aipatu alemanek egindakoa ere bakana izatera iritsi delako eta toki gutxitan oso osoan irakurgarria, hau da, Schuchardt-en hitzaurre baliotsuarekin. Hordagok 1979an egin zuen argitarapena ez da 1571.eko lehen edizioaren faksimila, 1900.ekoarena baizik, apurren bat neurritz handitua, baina filologo alemaniarren hitzaurre bakoa.

Duela laurogeita hamar urte Strasburg Europako hiriburuan egindako argitarapenaren faksimila da oraingoan aurkezten dena, eta honekin Europari eskaintzen diogu euskaldunok beraren hizkuntza zaharrenaren erakuspena, oraindik bizirik jarraitzen duena, XVI. mendeko erabilera landuan. Bertan faksimilaturik azaltzen diren euskal testuek zehazki jarraitzen dituzte lehen edizioak, Schuchardt-

-ek hasierako estudioan egiten dituen oharrak kontutan izan behar direlarik. Honen emaitza Iñigo Ruiz Arzallus eta José Manuel Vélez Latorre jaunek gaztelaniara itzuli dute, izenen aurkibidea eta aipatu estudioan agertzen diren euskal hitzena ere itzulpenari erantsi diotelarik. Leizarragaren lana hobeto erabiltzeko gaien aurkibide bat erantsi diogu azken orrialdeetan liburu mardul honi, beheko aldean jarri dugun orrialdeztapen orokor berriari dagozkiolarik aurkibide horren zenbakiak.

Liburu honen berregintza Euskaltzaindiak Altube euskaltzain jaunaren liburutegitik lortu zuen aletik egina da. Leizarragaren idazlanen edizio osoaren mila ale zenbatuak kaleratzen dira, aurrekontuaren zati bat ordaintzeko Kultur Ministeritzak diru laguntza eman duelarik.

I. LEICARRAGA^S

Baskische Bücher von 1571

(Neues Testament, Kalender und Abo)

im genauen Abdruck

herausgegeben

von

TH. LINSCHMANN und **H. SCHUCHARDT**

Mit Unterstützung

der Kais. Akademie der Wissenschaften

zu Wien

Strassburg

Verlag von K. J. Trübner

1900

PRESENTACION

Es de todos sabido que, mientras no aparezca algún ejemplar de la *Doctrina Christiana* de Elso (1561), el segundo autor vasco cuya obra impresa se conoce es Joannes Leizarraga, quien en 1571 dio a la luz tres libros: la traducción del *Nuevo Testamento*, con un devocionario y un catecismo, un *Calendario* y el *ABC*, o especie de método para la instrucción del cristiano.

El primer escritor vasco impreso, Bernard Etxepare, vio publicada su obra *Linguae Vasconum Primitiae* en 1545. Julio de Urquijo hizo una edición facsímil de esta obra en RIEV (1933) y, entre otras ediciones, esta Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia la dio a conocer con el número dos de su colección de clásicos del vascuence, en edición crítica, en 1980. En cumplimiento de uno de sus objetivos fundamentales se hacía preciso dar a conocer al segundo autor de la historia de la literatura vasca.

La dificultad en encontrar un ejemplar completo y correcto de la obra de Leizarraga para su edición facsímil ha aconsejado recurrir a la edición, casi facsímil, preparada por Hugo Schuchardt, en colaboración con Theodor Linschmann, en 1900. Ya antes, en 1828, se había publicado el *Nuevo Testamento* de Leizarraga en versión labortana. También Vinson (1874), Van Eys (1877) y Dodgson (1891-1896) habían publicado los Evangelios de San Marcos, San Mateo y San Juan. Pero se hacía necesaria la publicación de la obra completa, porque si la primera edición era prácticamente inasequible, la alemana de 1900 ha llegado a ser también rara y en pocos sitios consultable en su totalidad, es decir, con la valiosa introducción de Schuchardt. Ha de advertirse aquí que la edición que hizo Hordago en 1979 no es facsímil de la primera de 1571 sino de la de 1900, algo ampliada, pero sin el estudio preliminar del filólogo alemán.

Esta edición que ahora se presenta es facsímil de la que hace noventa años se hizo en la capital europea de Estrasburgo y con ella ofrecemos los vascos a Europa una muestra de su idioma más antiguo, todavía vivo, en versión culta del siglo XVI. Los textos vascos facsimilados en ella respetan escrupulosamente los de la primera edición, con las advertencias que hace Schuchardt en su largo estudio preliminar. Las aportaciones de éste han sido traducidas al castellano por Iñigo Ruiz Arzallus y José Manuel Vélez Latorre, quienes han añadido un índice de nombres propios y otro de términos vascos que aparecen en el citado estudio. Hemos añadido también al final del voluminoso libro un índice de materias que facilita el manejo de la obra de Leizarraga, índice que remite a la nueva paginación general situada al pie de las hojas.

La reproducción se ha hecho del ejemplar que posee la Academia, procedente de la biblioteca del académico Sr. Altube. Una subvención del Ministerio de Cultura ha hecho posible, en parte, la edición de mil ejemplares numerados de la obra integral de Leizarraga.

HILBERRIAK

AITA PATXI ETXEBERRIA S.J. (1900-1989)

Ia hirurogei urtez erbestean bizi ondoren, Loiolako txoko ezti eta baketsuan hil da ustekabean Aita Patxi Etxeberria. Andoainen jaio zen 1900 garren urteko Apirilaren 23an Merdilegi zeritzan etxean eta hamaika senidetarik zaharrena zen. Sorabilan eta Azalainen egin zituen haurtzaroko lehen ikasketak. Mutiko zelarik gaitz anker batek hartu zuen eta haren ondorioz oinez ibiltzen ahaztu zitzaion. Amona Mikela Antoniren eskutik ibiltzen omen zen, berriz oinez ikasi arte. Latineko lehenbiziko urteak etxetik egin zituen eta hamasei urte zituela Andoain bereko seminarioan sartu, non Ustoa jauna baitzen zuzendari. Latineko lau urteak han bururatu zituenean, Gasteizkora aldatu zen. Han izan zituen irakasle, gehiagoren artean, Pildain, Sagarminaga, Yurramendi gero apezpiku izana eta Joxe Migel Barandiaran. Honek matematika irakatsi zion. On Manuel Lekuona ere han ezagutu zuen, irakasle ez baina mutikoen begirale zelarik. Lehen Meza 1925eko Abenduaren 19an eman zuen eta gero La Lastran, Itsason eta Ezkiogan apaiz lanetan aritu ondoren, *Argia* astekariaren zuzendari izendatu zuten. Orduko aski ezaguna zen, izan ere, euskal letretan. *Euskal-Esnalean* idatziak zituen zenbait puxka, batetik; Donostian San Tomasetan izan ohi zen ipuin lehiaketan, bestetik, berak irabazi zuen saria 1920an, On Manuel Lekuonak zertxobait zuzendu omen zion ipuin batekin, “eta saritxo bat eman zidaten, 25 pezeta. Orduan asko zen (25.000 pezetekin etxea egin zuen Barandiaranek, atzo esan zigun bezala)”, dio berak, Ataunen Joxe Migeli bixita egin eta biharamonean, Loiolan Aita Intxaurrandietarekin egin zuen elkarrizketa batean. Alzaga jaunak eman omen zion saria eskura.

Argia-n ere agertuak ziren orduko haren beste lan batzu. “Eta batez ere”, dio berak ondoren, “ni *Eneida* euskaraz jartzen hasi nintzen, eta ez nion neure buruari latin gehiegirik ikusten eta orduan, ez dakit bada, Agirre Jorgek esanda edo, «Loiolara joan hadi, han duk Estefania Aita, gizon argia, gai horietan oso trebea», eta horregatik ni hona etorri nintzen. Eta Estefaniak nik *Euskal-Esnalean* argitaratzen nituenak ikusi zituen, eta horrela ibili nintzen *Argia* hartu nuen arte”.

Aita Jorge Agirre hori bera izan zen 1929an Andoainen Larramendiri egin zitzaion omenaldian Aita Patxi Etxeberria topatu eta esan omen ziona: “Adi zak, adi zak, etorri hona... Badakik: *Argia*-n zuzendaririk ez zegok, eta ibili dituk bila eta bila, eta hire izena agertu duk hor tartean, eta hik izan beharko duk”. Denbora gutxi egin zuen han, halere, 1930eko Uztailaren 17an nobizio izatera joan baitzen Loiolara, apaiz izan arren, urte eta erdi geroago handik Belgikako erbestaldira joateko, gainerako jesulagun guziak bezala. Tournai-n egin zituen bi urteren buruan lehen zinitzak eta berehala Txinara destinatu. Honela kontatzen du berak pasadizu hori: “Txinako hori etorri zen goitik behera. Nik, sartu

nintzenez ere, halakoxe zerbait izan nuen eta, «Joan egin behar diat: Txinara ere bai, noranahi». Uste dut sartu nintzenez hori esan nuela, Iberori, Legarragari ez dakit. Gero ordea hasi ziren ni... Ni ez nintzen abertzalea, ni ez nintzen horiek uste zuten eta esaten zuten bezala nazionalista. —Hala uste al zuten, bada? —Bai zera!; uste...? —Zein ziren haiek? Azcona? —Azcona, Legarraga, gehiago ere beharbada izango ziren. Eta azkenean Tournai-n ia amaitu aurretik, hilabete bat edo izango zen, Legarragak hemendik eta handik, eta horrela eta hala; eta behin Belgikako Probintziala gu ikustera joan zen (gogoan al duzu? Uste dut Germain zela), eta orduan ongi etorriak eta egin zitzaizkion, eta azkenean gure Aitaren ereskia abestu, Martxa abestu, baina espaineraz, eta nik ez nuen ahorik zabaldu, ez dakit eta; eta norbaitek Legarragari esan hori, salatu, eta Legarragak neri kontua hartu. Ni isildu egin nintzen. Nik hari esan behar nion: Baina Aita, huseria horiekin al zabiltzate?, baina ez nion esan. Eta gainera berak ni defenditu egin behar ninduen: Utziozue, beharbada ez du jakingo eta. Nik behin baino gehiagotan esan nien: Hemen behar ez banauzue, ni Txinara bidali. Hori dena ni nobizio nintzela gertatu zen. Ni ere ukitu ninduten eta nik horixe esan nion: Hemen nahi ez baldin banauzue, bialdu”.

Txinara baino egun batzu lehenago euskal poetarik handien erroldan sartzea merezi izan zuen eta “erramu boneta” eskuratu, 1933ko Uztailaren 16an Urretxun ospatu zen Eusko Olerri Egunean saria eraman zuelarik “Bost lore” izeneko olerkiaren bidez. Zenbait lagunek egin zituzten ahaleginak Txinara gabe hemen geldu zedin eta nagusiengana jo ere bai, baina alferrik: “Joateko, hik eskatu omen duk eta”. Zortzi lagun joan ziren batera; entzun deiturak eta atera ondorenak: Lopez, Gogorza, Lazpita, Barandiaran, Bolunburu, Eguren, Totoricaguena eta Patxi Etxeberria bera. Txinoa ozta-ozta ikasi omen zuen. Hona bere hitzak: “Amaren hizkuntza ez dela, beste hizkuntzak oso nekez ikasten dira. Behar bezala, eta mami guztia dutela, eta haien izakera eta guztia, oso nekez, eta txinera berriz nekezago. Gu hara joan ginenean, eskolarik ez genuen ikasteko”. Hizkuntza ikasten urtebete aritu eta “gero misiolari izan nintzen eta txineraz ikasi nuen bakar-bakarrik, haiekin batean”.

Spainiaiko politikaren zipriztinak Txinara ere iristen ziren, gezurra badirudi ere. Hona berak kontatzen digun pasadizua: “Vilarñok, hemengo gudua bukatu zenean, Bilbao hartu zutenean, *Mensajero*-n izugarritzakoak idatzi zituen. Hor egongo dira nonbait. Eta ale hori, *Mensajero*-rena, Wuhu-ra iritsi zen; gainera hori nere eskura etorriko zen lehenbizi, baina nik, ikusi banuen ere, askatu, azala kendu eta han jarriko nuen salan; eta lehenbizi ikusi zuena norbait izan zen eta hark ezkutatu; hark eta beste batzuk ikusi zutela uste dut, eta beste horiek, espainolista bildurgarriak, Nagusiarengana: «Hara, hara zer gertatu den; ezkutatu egin digute *Mensajero*» [...] Haiek uste izan zuten ni izan nintzela [...] Hori egin zuena Imaz izan zen. Imazek hori neri geroago esan zidan”. Baina zigorra Patxi Etxeberriari eman zioten nagusiek, hura izan zelakoan.

Txinan hogeitau urte handi eman zituen hortxe-hortxe, komunistek handik jaurtiki zuten arte: “Komunistekin egon nintzen ni lau urtez etxean”, diosku berak; “etxea kartzela bihurtu zitzaidan, espetxean bezalaxe. Eta bertsoak idatzi nituen egunorokoa eginez, egunero, egunero, egunero; eta idatzi, utzi eta handik zortzi egunetara ikusi berriz eta garbi ipintzen nituen [...] Eta komunistekin lau urte horrelaxe”. Handik ateratzean, Formosara joan zen eta bi urte han egon,

Olabideren Bibliari azken ukitua ematera eta inprimategirako prestatzera etor zedin agindu zioten arte. Lana amaitu, Formosara berriro itzuli eta han 1967garren urte arte egon ondoren, Filipinetara igorri zuten. Hemen beste hogeitau urte igaro zituen Ilo-Ilo deritzan herrixkan eta laurogeitazazpi urte zituelarik, ongi merezia zuen erretiroa bere gogoz kontra harturik, Loiolara bildu zen duela bi urte, eta Xabierko Frantzisko deunaren egunean hil iaz.

Hitz gutxitan esango dut nolako gizona zen Aita Patxi Etxeberrria: gozoa, apala, haserregabea, langilea, euskaldun kartsua. Milaka bertso jalki zen haren eskutik eta zuzen onez esan dezakegu haren etorriaz Homerok Nestorrenaz esaten duena: "ahotik hari ezitia baino gozoago zerion mintzoa". Hori bai, gaztetan ikasi zuen hizkera idatzi motari —Olabidek eta, Orixek eta, erabiltzen ohi zutenari, adizkiaren elisioz eta hitzen forma hanka-motzez eta laburtuz beteari, eta are grafian ere gaineko kakoz jantziriko *r* eta *l-z* zirtatuari— irmo itsatsirik iraun zuen azken arte, honako bertso hauetan ageri denez. Bertso hauek hil bezperan eginak eta, goizeko seietan haren gelan Aita Migel Etxeberrria sartu zenean, idaz-makinatik oraindik atera gabe zegoen paper mutur zartzar batean idatziak dira, zeinetan deitoratzen baitu Garbizu musikariaren heriotzea gerta-berria. Hona bertsoak:

Garbizu lezotaña,
Ereslari argi:
Euskalgintzan etzera
Ibilia nagi.
Zure anaia ere
Olerkitan garbi...
Zure begi biak gaur
Betirako itzali.

Urteak zuk oraintxe
Larogei ta zortzi:
Lufa agurtu beaña
Mugonez etofi.
Abestiz zuk bizitza
Alaitu askori...
Zure izenak iraungo
Euzkadi'n engoiti.

Ziñan lagun arteko
Ta efi maitale:
Zure alde dituzu
Zaafak eta gazte.
Albokoak negafez
Senaf ta emazte...
Guztiek diotela
Agur, ufena arte.

Eguna bezain laister
Urteak amaitu:
Zabalik ataria
Andik nai det sartu.
Goibelaldi txatxuak
Betiko baztaftu...
Biotz bařengo labe
Ez det nai banatu.

* * *

“Zabalik ataria - Andik nai det sartu”: horra haren hil bezperako hatsbehera-pena. Sartua bego Larramendiren jaioterriko eta ezpaleko apaiz zintzo eta euskaldun kartsua hain irrika zuen atarian barrena!

Hilberri honetan aipatzen diren zenbait jesulagunen argibideak:

- Inchaurrendieta, Gabriel:* apaiza, Lezon sortua 1910ean; Belgikako erbestaldian Euskal Akademiaren zuzendari izan zen Marneffe-n; aurtan hil da Loiolan, Martxoaren 8an.
- Aguirre, Jorge:* Zegaman jaioa; apaiztu ondoan sartu zen Lagundian; gerrate aurreko urteetan Gipuzkoako gazteriaren elkarte eta mugimenduen buru txit ezaguna izan zen; Ameriketara hil zen.
- Ibero, Ignacio M.:* Azpeitian jaioa; bost anaia ziren jesulagun eta hiru ahizpa monja; XVIIIgarren mendeko Ibero arkitektoaren leinua orduantxe agortu zen. Probintziburu izatera iritsi zen.
- Legarraga, Aniceto:* Nafarroako Iruritan sortua; Belgikako erbestaldian Tournai-ko etxean Nobizioen “maisu” izan zen.
- Azcona, Severiano:* Nafarroako Eultz-en jaioa; urte askotan izan zen agintari (nobizioen “maisu”, hiruzpalau etxetako erretore, Probintziburu ere bai); gerrate garaiko jesulagun euskaldunen barreiatzen eta geroagoko *Castilla* zeritzon probintziaren erdibitzean zer ikusi handia izan omen zuen.
- Lopez, ?:* hiruzpalau anaia ziren jesulagun, Burgosko Villaves-en sortuak; haietatik bi Txinara joan ziren misiolari.
- Lazpita, Juan:* Bizkaiko Berrizen jaioa, aita Patxi Etxeberriarekin batera Txinara misiolari igorria, ondoko sei lagunak bezalaxe.
- Barandiarán, Alfonso:* bilbotarra, Txinara igorria.
- Bolumburu, Emilio:* hiru anaia jesulagun, Gipuzkoako Plazentzian sortuak; Emilio ere Txinara igorria.
- Eguren, Juan M.:* bilbotarra, Txinara igorria.
- Toticagüena, Juan José:* Urduñakoa, Txinan urte mordoa egin eta Loiolan bizi da oraindik.
- Imaz, Martiniano:* Bakion jaioa; Txinara igorria.
- Gogorza, Luis M.:* aurreko guztiak ez bezala *anai laguntzaile* deriztegunetakoa; Azpeitian jaioa eta Txinara igorria.

Donostia, 1990-III-30

Patxi Altuna

JEAN HIRIART-URRUTY 1927-1990

63 urtetan galdu dugu, halakorik uste ez genuelarik, Jean Hiriart-Urruty euskaltzaina. Hamahiru urtez bete du lapurtar apaiz eta Baionako apaizpikuaren bikari orokor horrek bere euskaltzain oso kargua, aintzinagotik ere urgazle izan ondoan.

1927ko otsailaren 11an sortu zen Hazparnen, laborari eta zapateriako langile familia batean. Bere aitaren osaba zuen Jean Hiriart-Urruty, *Eskualduna* kazetaren buru egon idazle aipatua.

Eskolak Hazparnen hasirik, Uztaritze ta Baionako seminarioen ondotik, Erroman bururatu zituen, teologia ta soziologiako lizentziak beretzen zituela. Bitartean Baionan apaiztua zen 1951eko ekainaren 29an.

ASKO ZERBITZUTAN BERDIN TREBE

Baionako hirian eta Euskal Herrian egin ditu bere apaiz lan handienak, parrokian bikari behin eta Euskaldun Gazteria-ren apaiz, geroago Hazparneko misionesten lanean herriz herri. Baina Afrikaraino ere hedatu du bere misionegoa, hiru urtez, Burundi herrian.

Arte horretan Baionako hiru apaizpikuk beretzat begiztatu dute, bere sekretariotzat harturik lehenak, eta eliz-barrutiko bikari orokor beste biek.

Epe horretan guzian, euskararen alorretik ez da nehoiz urrundu. *Herria* astekarian bazekien goizik, artikulua batzuren bidez, Piarres Lafitte zenaren laguntzen; 1960eko maiatzean bere gain hartu zuen *Gazte* hilabetekaria, dena euskaraz, asko idazle gazteen laguntzarekin, Piarres Charritton-ek 1956an abiatu zuena. Berritu ere zuen hilabetekari hori 1960ean eta gero *Gazte* kazeta itzali ondoan *Herria* kazetan ezarri zituen gazteak, orrialde berezi bat haien gain eskaturik hor: "Gazteen oihartzunak".

1967an *Herria*-ren zuzendari dugu Hiriart-Urruty, Piarres Lafitte kalonjearen ondoan. Horri ere berrialdi bat emaiten dio laster. Baina Baionako apaizgaitegia ere hazpandar apaizaz behartu da artetik, hor sartuz hau erakasle.

Ez dira egun errexak 1968 inguruko horiek eta beren denborakoak dira horko gazteak bai eta arazoak. Denen entzuten dakien apaiz zuhur eta on horrek ez du neherekin boza altxaturen: Afrikarako bidea du bakarrik ixil ixila hartuko eta lan bera emanen zaio han apaizgai beltzekin hiru urtez.

BETI EUSKAL SAILA

Bere euskal saila ez du halere gehiago utziko beste guzieren artetik. Afrikatik igortzen ditu *Herria*-ra, han bere lekua utzi dion E. Larre lagunari, apaizaren gogoetak hilabete guziz. Eta astero ere bai gero, 17 urtez, handik berri etorriko den pondutik. Gaurko begia du, ebangeliokoa, batetik, betiko zuhurtzia hartaz betea, bestetik eta doi bat berritzalea, beti bere denborari ongi idekia, gure eliz-idazleak.

Erran behar da, Baionako apaizpikutegia dugula, euskalzale askoren arabera, lehenagoko euskal girokoen harikoa, Jean Hiriart-Urruty bikari jeneral egon den azken 15, eta bereziki 4 urteetan. Hondar 4 urte hauetako apaizpiku argi eta euskal kulturari osoki ideki batek bazuen hor, behar zuen sustengu ona: euskal kulturak eta fedeak dauzkaten loturak segurtasunekin argitzeko gure herritarrei. Apaizpikuaren mintzaldi eder bat zuen euskaratzailea orduan Hiriart-Urruty.

Euskaltzaindia ere hor: 1976an zendurik Louis Dassance, hor zagoen geroztik 24en arteko leku hura batere dudarik gabe Jean Hiriart-Urruty-rentzat, Lapurdi horretan, 1977ko martxoaren 27an egiten du euskaltzain berriak bere sarrera Hazparnen berean. Bere mintzaldian, Dassance bera zuen lehenik goretsi, zuzen zen bezala. Baina Hazparne herriko idazle ta koplarietz hartu zuen gero bere gaia, ez baitzuen ukan, herriko kantari batzu lagun, denez gogoan zeuzkan guzieren erraiteko astirik. Jean Louis Davant-ek, labur eta fin, hark ere, eman zion erantzuna, aspaldian ezagutzen zuen adixkide batena.

Hemen aldiz, behar litake erran oraino, nolakoa ikusi izan dugun Hiriart-Urruty, euskal kulturaren maia gehienetan, orobat hartzaile loriatua eta emaila aberatsa. Antzerkilarien mundua, kantariena, bertsolariena bereziki, bereak zituen Hiriart-Urruty-k.

Bat-bateko hitza, bere mintzaldietakoa, eta bere artikuluetako prosa izan dira izpiritu argi horren emaitza haundia. Maiz galdutua dugu bikari orokorra, elizako prediku eta mintzaldietarako ainitz preziatua. Izan dadin apaiz baten ehortz meza, apaiz sartzte, jaunartze, beila ala ezkontza, beti entzungarri zeukaten denek haren hitza. Denek bazekiten aintzinetik pisu berdinekoak eta pisu haundikoak izanen zirela harekin arrazoinaren mamia eta euskararen jauntzia. Hots, bera ere beti zen bezalakoa: ongi-etorri goxoko gizona, kontseilu onekoa eta horiek oro argi-argia agertzen zekiena.

Oren latz eta gertakari bortitzetan da halako bat ezin gehiago prezatzen. Eta izan ditu bere bortizkeriak eta egun txarrak ere gure herri honek, ukaldi txar, "terrorismo" eta beste. Orduan beti hitza halako negurtzaile ta zizelkari apain bati, jakinen baitu, nehork jakitekotz, behar den izariarekin erakusten, baten alderako maitasuna eta besteari zor zaion errespetua.

Baina non aurkitzen ahalko ditugu ote idazkietan horrelako hitz urrezkoak? Mintzaldi horiek, diren bezala, hitzez hitz, ezin izan ditugu haren paperetan aurkitu. Bazekien, erran doi, bere hitz aberatsaren negurtzen mintzalari dohain haundiko horrek, hitzez hitz oro idatzi gabe. Bera hil ondoan, paper idatzi guti aurkitzearekin jakin dugu hori. Berak aldiz, bere buruaz eta bere laneko moldeaz ez zuen deusik erraiten, besteen mintzatzerat uztea maiteago zuen apaiz ixil horrek.

LIBURUTAN

Halere ez dezala etsi irakurle gosetuak: Badaukagu zerbait. Asko badaukagu Hiriart-Urruty-renik. Bikari orokorrak han eta hemen, mintzaldietan hedatu erakaspenerak, eta gehiago oraino, agertzen ziren, goiz edo berant, gisa bat edo beste, *Herria* astekarian, ateratzen zuela erran dugun asteko artikuluan; edo gertakari zenbaiten ondotik.

Hasi ginen, ez bera baina adixkideak, artikuluen horien guzieren liburutan biltzen. Apaiz andana batek, berak ere lan horiek elizako eta beren erakaspenerako asko baliatzen zituztenak, apaizek beraz dirua hornituz, hor izanen ditugu, sei liburutan, 900 bat artikulua, hogeitaz *Herria*-n idatziak, autoreak berak eman liburu buru izenekin, eta gaien araberako aurkibidea daukatena, bederen bost lehenak.

Jauna dut argi eta II, fedea gidari, artzain-solas, horra lau lehenak agertuak. Bosgarrena *izar alde*, agertzera doa. Seigarrena zaigu gelditzen inprimatzeko: azken bi urte ta erditako artikulua. Horra beraz non eta nola ditugun apaiz euskaltzain dohain haundikoaren lanak. Denak ez, zeren geldituko baitira oraino beste batzu, agian norbaitek bilduko eta erakutsi nahiko dizkigunak, magnetofoniarik edo beste. Eta hau ere behar dugu gure autorearena seinlatu: *Mixel*

Garikoitz, Jainkoari baietz erran dion saildua, 63 orrialdetakoa, itzulpena, frantsez Amédée Brunot Betharram-eko apaizak egin liburutxoarena.

Azkenik, ez genuke ahantzi behar itzulpen anonimo asko badaudela, beste lagun batzurekin egin lanetan, hala nola *Elizako Liburuan* eta beste. *Otoizlari*, denbora bateko aldizkarian eta geroztikago *Viens et Suis-moi*, bokazioneen aldizkarian egin artikulu zenbait eta non ez oraino?...

Horra nuntsu daukagun eliz-gizon bikain baten harrobiko ekarpen haundiena. Ariko dira menturaz zenbait, honekin edo harekin parekatu beharrez, noren antzekoa zen edo ez den hazpandar iturri hori: Hiriart-Urruty osaba zena, haundienen lerrokoa hau ere, baina bestelakoa... eta halako. Daukagu gisa guziz parekatzerik ez dela horrelakoetan. Hainbeste aldatzen ari delarik gaurko mendearen eliza bera batetik, eta euskara bestetik.

Egjari berea, zer nahi dela: asko ekarri diola beste Hiriart-Urruty batek, Abitueneke semeak, ala elizari, ala euskarari, ala bere mendeari, nondik ez?

Emile Larre

JEAN HIRIART-URRUTY ZENAREN BIZIA

- 1927ko otsailaren 11an, Hazparnen sortua.
- 1951eko ekainaren 29an, Baionan apeztua.
Erromako Gregorianum-en teologian lizentziatua eta soziologian diplomatua.
- 1954eko irailaren 8an, Herri Ekintza Katolikoaren Aholkulari lagun.
- 1955ko abuztuaren 17an, Baionako apezpikuaren sekretario.
- 1957ko irailaren 17an, Baionako katedraleko bikari.
- 1959ko udan Santesperituko bikari.
- 1960ko apirilaren 14ean, Herri Ekintza Katolikoaren Aholkulari.
- 1964eko maiatzaren 18an, Baionako Seminarioan irakasle.
- 1968ko uztailaren 31ean, Hazparneko misionesten buruzagi.
- 1969ko abuztuaren 17an, Burundiko Bujumburan Seminarioko irakasle.
- 1972ko uztailaren 30ean, Hazparneko misionesten kide.
- 1973ko irailaren 5ean, Kanboko taldekide eta Euskal Herri barneko idazkari.
- 1975ko abuztuaren 6an, Euskal Herri barneko arduradun eta apezpikuaren kontseiluko partaide.
- 1976ko irailaren 14ean, Nerejaun Vincent-en bikari orokor.
- 1986ko ekainaren 13an, Nerejaun Molères-en bikari orokor.
- 1990eko maiatzaren 14ean, Baionan zendua.

Euskaltzaindiak Jean Hiriart-Urruty urgazle izendatua zuen 1955ko abuztuaren 25ean.

Euskaltzaindian sartzea egina zuen Jean Hiriart-Urruty-k, Hazparnen, 1977eko martxoaren 27an.

JEAN HIRIART-URRUTY EUSKALTZAINAREN HILETAK

Baiona, 1990-V-16

*Pierre Molères
Apezpikua*

CÉLÉBRATION DES OBSÈQUES EN LA CATHÉDRALE DE BAYONNE

Bienvenue / Ongi Etorri

(Accueil par Mgr l'Evêque)

Euskaldun aurrideak, denei gaur;
agur eta bihotzetik eskerrak
eliza nagusi honetan aurkitu baitzarezte,
Hiriart-Urruty jaun apezaren familiari
erakusteko zuen atxikimendua,
eta otoitz egiteko zendu denarentzat.
Baionako eta Euskal Herriko Elizak
galdu du apez bat, galdu bere Bikario Jenerala.

Nahi ditut molde berezi batean agurtu
Hego aldetik etorri diren gure apez anaiak,
bai eta Jaurlaritzaren eta Euskaltzaindiaren izenean
hemen diren jaun eta andereak.

Frères et soeurs, l'espérance et l'affection sont les sentiments qui nous animent ce soir, en vous accueillant tous autour de notre cher et regretté Jean Hiriart-Urruty.

Soyez remercié cher Mgr Vincent de votre présence parmi nous, après de longues heures de voyage. Nous sommes vraiment heureux de vous accueillir dans cette cathédrale, liée à vous par tant de souvenirs. Pour la deuxième fois vous manifestez aux chrétiens du diocèse votre attachement, puisque le décès de votre ancien Vicaire Général Laxague vous fit revenir parmi nous. Ceux d'ici, pour lesquels vous ne cessez de prier chaque jour, vous en remercient par ma voix.

Comme ils remercient aussi Mgr Sarrabère dont la proximité est plus que géographique. Elle est du coeur.

Quant à vous, Messieurs les Vicaires Généraux et Représentants des évêchés de Bilbao, Saint-Sébastien, M, le Délégué à la Pastorale des Migrants de Bilbao, les Vicaires Généraux de Bordeaux, Dax, La Rochelle, Poitiers, Tulle, Soeur Odette Sarda du Centre National de Pastorale Liturgique, M. le Pasteur de l'Eglise Réformée de France, vous vous êtes dérangés, parfois de fort loin, pour nous soutenir de votre amitié priante. Nous vous en savons gré.

Enfin je remercie les divers représentants de la Cité de Bayonne et de alentours qui sont ici pour manifester leur estime envers cette noble figure de prêtre.

Entrons maintenant dans cette Eucharistie et humblement, sous l'influence de l'Esprit Saint, ouvrons nos coeurs à l'action Rédemptrice du Fils de Dieu notre Sauveur.

HOMÉLIE

Ac. 1, 15-17, 20a, 20c, 26
Jn. 15, 9-17

Les textes que nous venons d'entendre sont tirés intentionnellement de l'office de saint Matthias Apôtre, dont la fête, lundi, a coïncidé avec le décès de notre ami Abitu, Jean Hiriart-Urruty.

Profondeur de ces textes qui nous parlent du ministère apostolique et de la vie du disciple du Christ!

Ce disant, ils mettent en valeur l'existence de celui qui fut très tôt le collaborateur direct de ses évêques.

– Par son expérience pastorale.

– Et par son humanisme de basque chrétien.

Son expérience pastorale d'abord.

Elle est attention à l'homme et amour du peuple.

Elle s'enracine dans l'Evangile.

Elle prend corps dans l'Eglise.

Car ce prêtre fut un homme d'Eglise, qui toujours l'aima, la servit, le défendit, aux heures les plus dures de la critique systématique et des abandons douloureux.

S'il faisait partie depuis de longues années de l'administration diocésaine, il savait que le diocèse, l'Eglise particulière, est une réalité spirituelle qui, en un lieu donné, signifie et réalise la présence du Sauveur parmi les hommes, sous l'action de l'Esprit Saint. Sa simplicité de parole et de comportement ne lui

venaient pas seulement de son éducation basque. Elle portait la marque de l'oraison; elle résultait de son amour de la prière.

Lourde et belle responsabilité pour les chrétiens d'être le nouveau peuple de Dieu.

LE PARFAIT DISCIPLE SELON SAINT JEAN

Ainsi trouvons-nous dans le texte de saint Jean le portrait du parfait disciple qu'essaya d'être Jean Hiriart-Urruty le modeste.

“Comme le Père m'a aimé, moi aussi je vous ai aimés:
Demeurez dans mon amour”.

Notez la succession Père, Fils, disciples.

Et voici la seconde phrase complémentaire qui suit le trajet inverse, disciples-Jésus-Père:

“Si vous gardez mes commandements,
vous demeurerez dans mon amour,
comme moi, en gardant les commandements du Père,
je demeure dans son amour”.

La boucle de la vie chrétienne est bouclée.

L'amour passe du Père dans le Christ, et du Christ aux disciples qui font retour au Père par le Christ, à condition de garder son unique commandement,

“Aimez-vous les uns les autres comme je vous ai aimés”.

“Nul n'a d'amour plus grand celui qui se dessaisit de sa vie pour ceux qu'il aime”.

Or l'Eglise est le lieu où ne cesse de se vivre, dans un tel amour, l'expérience du Seigneur toujours vivant. Par exemple, que font les Apôtres pour remplacer Judas? Ils s'en remettent au Seigneur.

“Il faut dit Pierre, que l'un de ceux qui ont accompagné le Seigneur Jésus durant sa vie terrestre, devienne avec nous témoin de sa Résurrection”.

Oui, notre expérience du Seigneur se fait par des intermédiaires: ce fut le cas de Matthias. Ce fut analogiquement celui de Jean Hiriart-Urruty, témoin du Christ Ressuscité, collaborateur, très apprécié de ses évêques; et pas seulement d'eux d'ailleurs. Le grand nombre de personnes ici présentes suffit à le prouver. Les siens, que je salue, savent à quel point il leur était attaché. Qu'ils soient assurés de notre prière et de notre affecchoin.

Andre haren anaiaren heriotzeak jada hain bortizki hunkitu zuen familiari, hemen gure bihotzeko atxikimendua erran nahi diot.

Que Soeur Ketty qui anime avec tant de compétence depuis plusieurs années le Service diocésain de la Pastorale Catéchétique, trouve ici l'expression de notre amicale gratitude.

Oui notre frère, chers amis, fut un coopérateur de premier plan par son expérience spirituelle.

PAROLE ET SILENCE

Paradoxe de cet homme: tour à tour, secrétaire particulier de Mgr Terrier, vicaire ici même, Aumônier de l'Action Catholique Rurale, professeur de théologie, missionnaire diocésain, missionnaire au Burundi, responsable de zone, Vicaire général, cet orateur et cet écrivain parlait peu; la discrétion même. Un homme réservé dont l'âme profonde de prêtre tenait disponibles d'étonnantes réserves de sagesse humaine et d'expérience pastorale que telle occasion, telle recontre, tel article, tel événement, tel conseil épiscopal faisait brusquement surgir en une seule remarque.

Si bien que sa parole était toujours mûrie dans le silence de l'observation, de la mémoire et du recueillement. Elle adoptait souvent le rythme binaire: il y a ceci mais aussi cela. La circonspection (*circumspicere*) était son espace intérieur. Les anecdotes le comblaient d'aise et le transformaient en conteur. Alors, il prenait son temps, donnait sourire à ses propos et avançait ses positions.

Par contre, la pensée allait droit au but par le coup d'oeil affûté d'une logique lumineuse. Aux divers postes de responsabilité qu'il occupa, il connut le coeur de l'homme.

Pas d'illusions chez lui, mais patience et bonté, car ce sage était un sensible, ce solitaire un homme d'expérience, cet observateur un témoin du Christ: il était né pour conseiller.

* * *

Collaborateur direct de trois évêques par son expérience pastorale, il le fut aussi par son humanisme de basque chrétien.

LE BASQUE ET L'HUMANISTE CHRÉTIEN

Il était Basque. Cela se voyait, s'entendait, se sentait, se lisait. Dans sa famille si ancienne, el avait appris à penser basque, parler basque, sentir basque, écrire basque.

Chaque semaine, pendant plus de quinze ans, el écrivit dans *Herria* des articles admirables de limpidité et de profondeur. El avait compris tout de suite que le meilleur service que l'Eglise pouvait rendre au peuple basque c'était de l'évangéliser et mettre à sa portée l'enseignement du Concile Vatican II. N'est-ce pas lui d'ailleurs qui, avec trois autres séminaristes, entreprit, dès le Grand Séminaire, la première ébauche du missel liturgique en langue basque, bien avant le Concile? Hier encore sortait en librairie, son cinquième ouvrage: *Izar alde, Vers les étoiles*, titre prémonitoire pour cet homme simple et profond.

Toujours simple et profond.

Quand j'ai demandé avant hier à un de ses amis les thèmes préférés de notre ami, ce prêtre me répondit: "Tout y est passé, toutes les vérités chrétiennes. Eliza berri. L'Eglise pour aujourd'hui".

C'est bien là ce que pensait l'opinion publique. Certains ont pu le trouver trop modéré. C'était un homme d'équilibre. Il s'adressait à la raison humaine et au bon sens chrétien. Il respectait le peuple il se plaisait dans le peuple. Il procédait par suggestion. Il ne trempait sa plume ni dans le vitriol ni dans la miel, mais dans le bon vin du pays. El aimait le peuple, el aimait l'Eglise de Jésus.

L'Académie basque ne s'y est pas trompée. En l'admettant comme membre, elle a récompensé en lui un des meilleurs écrivains basques de cette région.

Dans les conflits les plus violents, les situations les plus complexes, il a su raison garder. Il a pris parti pour la culture basque, la langue basque et l'évangélisation de cette culture. Mais il a toujours distingué nettement le ministère pastoral de l'engagement politique, lui le diplômé en sociologie et théologie.

Il craignait l'utilisation de l'Eglise à des fins qui ne sont pas les siennes; il voulait annoncer le Royaume du Fils de Dieu parmi nous. Avant bien d'autres, il entrevoyait la logique des actes posés, des paroles dites, charisme souvent déprécié, en une époque de conflit et de vedettariat.

C'était un véritable humaniste: rien ne lui était plus étranger que l'outrance. Rien ne lui était plus facile que l'exposé d'une situation et le dialogue en vue de la Justice et de la Paix.

EUSKALDUN GIZON ETA APEZ

Bai, beti xingle eta barna ari zen.

Haren adixkide bati herenegun galdatu diodalarik, zein ziren gehienik erabiltzen zituen gaiak, erran dit: Denak hunkitu ditu, girixtino bertute guziak. Eliza berri. Eliza gaurko munduarentzat.

Hori zuten bai jendeek pentsatzen! Zenbaitek erran dukete neurriari sobera atxikia zela. Zuhurtziaz eta neurriz betea zen. Gizonaren adimenduari eta girixtino zentzuari mintzo. Herria errespetatuz.

Herria zuen maite, populuarekin zen goxatzen, Jesusen Eliza zuen maite.

Haren idatzia ez zen ozpintsu, ez eta eztitu, bainan gure patarretako arno arin eta goxoa zariola.

Euskalzaindiak hori ikusia zuen, eta bere kideko hartuz, eskualde honetako idazle hoberenetarik bat sariztatua.

Eztabada gogorrenetan, henka txar nahasienetan, beti zentzuz ari zen. Euskal kulturaren, euskararen, eta kultura horren ebanjelioz argitzearen alde. Bainan

zuzen den bezala, ez zituen nahasten bere apez lana eta politika saila, soziologian eta teologian jakintsun zenak.

Ez zuen nahi Elizaz balia zitezen, elizarenak ez diren helburuetako: Jainko-Semearen Ebanjelioa zuen zabaldu nahi. Beste frangok baino lehen ikusten zuen zertarat daramaten ekintza eta solasek. Maizenik arrakasta guti duen dohaina, mende honek nahiago baititu eztabadak eta izar faltsu batzuen dirdirak.

Ez zen haren baitan gehiegikeriarik. Maite zuen gauzen xeheki esplikatzea, maite elkarriketatze zuzenaren eta bakearen faboretan.

Zinez gizona zen.

* * *

L'HOMME DE SYNTHÈSE

En terminant, permitez-moi ce lointain souvenir.

Il y a bien des années, un étudiant landais rencontre dans une rue de Paris un jeune prêtre basque, entrevu jadis à Ustaritz, qui accompagne à l'hôpital son évêque gravement malade; il propose à ce jeune de rendre visite à ce dernier.

Ainsi voici comment je fus béni, il y a plus de trente ans, par Mgr Terrier, dans sa chambre de malade où il gardait le lit. Qui aurait pu imaginer alors les événements qui surviendraient par la suite? Acucun de nous trois, sinon le Seigneur.

Jean Hiriart-Urruty fut là, ce qu'il ne cessa jamais d'être. Un homme de tradition ecclésiale qui sut mettre en présence l'ancien et le nouveau.

Avec lui je perds un collaborateur excellent et sûr et le diocèse un prêtre de culture et de valeur spirituelle.

Mais si grande est ma peine, je sais que son aide nous sera permanente. Lui qui se disposait à vivre pleinement le Synode, à encourager certaines initiatives pastorales, j'ai confiance en son intercession.

Nul doute que "tout ce qu'il demandera pour nous au Père au nom du Christ, le Père nous l'accordera?"

Oui, que notre confiance en l'avenir de ce diocèse sorte de ce malheur encore plus renforcée!

MARCELINO GARDE, ERRIBERAKO EUSKALDUNA (1925-1990)

Gerra osteko urte zailtan ezagutu genuen elkar. Abertzaleen buru nabarmen, euskararen bultzatzaile sutsu eta eredu arriskugarri, ikusten genuen gehienok Iruñeko Seminario berrian. Nik baino bost urte gehiago zeramatzan eta ez zen gure alderdian bizi, baina joan-etorri asko egiten zuen, ez dakit noren baimenarekin eta, behar bada, inoren baimenik gabe, gure aldera.

Halako batez, 1942-1943ko nere lehen urtean, Gramatika eta Filosofiako parte bien mugako atean mintzatu zitzaidan estraineko aldiz.

— Euskaraz ba omen dakizula, esan didate, eta zergatik ez zara geure hizkuntza zaharrean mintzaten? galdetu zidan.

— Norekin? erantzun nion nik.

— Badaude beste euskaldun batzu zuen artean eta, etxean bezala, euskaraz egin dezakezue.

Ez nion hitzik erantzun, baina lehen urteko ikaslea nintzenez, ez nuen Garde-ren ausardiarik eta beldurra eman zidan aholkuak.

Ez da harritzekoa, beraz, euskal gaiak plazaratzen zirenean, atzetik Marcelino Garderen eskua nabarmentzen zela esatea. Berrikitan entzuna dut Saint Pierre apezpikua hitzaldi bat ematen izan zelarik gure Seminarioan loriaturik atera zela, Erriberako apaizgai batek euskaraz agurtu zuela-eta.

Ildo honetatik jarraitu zuen apaiztu ondoren. Bere sorterriaren izena euskalduntzeko asmoz, *Zarrakaztelu* hitza erabili zuen hasieran, azken aldi honetan *Karkaztulu* edo *Karkaztelu*, ikusten badut ere. Oso adierazgarria da bere meza-berrirako egin zuen aitabitxiaren aukera, Aralarko Santutegi honetako arduradun zen, eta den, Inozentzio Ayerbe izan baitzen. Eta hara non orain, hala beharrez, nehork bortxatu gabe, hain maite izan zuen Aralarko Mikel Goiaingeruak bere Santutegi nagusian haren goratarrea egitera erakarri gaituen.

1960an plazaratutako 339 apaizen adierazpenaren sinatzaile ez ezik, herriz-herri firma biltzaile sutsu izan omen zen. Bazuen horretarako “seiscientos” koxkorra, Iruñeko irrati bateko lehiaketan parte hartuz jasotako sariarekin eresia. Oso argia zen. Erreztasunez egin zituen ikasketak goi mailako emaitzekin. Hirurogeigarreneko hamarkadan Filosofia eta Letren ikasketak hasi zituen Nafarroako Unibertsitatean. Laugarren urtean ikastola bakarraren inguruan iraultza antzeko inarrosi zakar bat izan zen Iruñean, eta bere ikasketak bertan behera utzirik, “Paz

de Ciganda” ikastolaren jarraipenaz arduratu zen buru belarri. Banaketa horretan sortu zen “San Fermin ikastola”.

Marcelino Gardek amets zuen herri euskaldun batean lan egitea, baina biziak beste bide batzutatik bultzaturik ez zuen inoiz asmo hori betetzerik izan. Haste-hastetik Castillonuevo-ko parrokiara bidalia izan zen herri euskaldunetatik baztertuz. Erronkarin izan zuen hurbilketa nagusia, Uztarrozen izan zuelarik hain gogoko zuen erronkariarren mintzaira lantzeko parada. Uztarrozeko erretoregoa utzirik, Gardeko parrokian laguntzaile ezarri zuten. Hurrengo urratsa, Genevilla edo Uxanuriko parrokiak arduratzea izan zen, eta 1960an Ripodas eta beste lau herriskatan aparkaturik gelditu zen, non egon baita Jainkoak bereganatu duen arte.

Bizi eta lanen atala

Marcelino Garde Villafranca, Nafarroan, Erriberako Carcastillo edo, berak zioen, “Zarrakaztelu”, “Karkaztelu” herrian sortu zen, Aragon kaleko 16.enean, 1925eko urriaren 2an.

Hasiera batean, *Pensamiento Navarro* egunerokoan erdaraz, gaztelaniaz alegia, idazten zuen.

1973an Iruñe-ko Diputazioan ateratzen zen *Principe de Viana* euskal eraskinaren ardura hartu zuen bere gain, eta behin edo beste zenbakiak plazaratuz jarraitu zuen aldizkariak (1983an) desagertu arte.

1980. hamarkadan (1984) *Diario de Navarra* egunkariak astero ateratzen duen “Nafar Izkuntza” orriaren zuzendaritza hartu zuen, azken arnasa eman arte eginkizun hori bete duelarik.

Euskarari dagokionez, *Eusko Gogoia*, *Agur* eta beste zenbait aldizkaritan agertu zen bere izena. Olerkiren batzu ere idatzi zituen, hala nola “Erronkari Txoriño”, “Anaitasuna” eta abar.

Hiru kezka nagusiren eraginak astintzen zuen bere jokabidea: Jainkoa, egia eta Euskal Herria. Bere aitarengandik zetorkion helburu hirukotea.

Harrigarri badirudi ere, euskarari dagokionez, inoren laguntzarik gabe, bere kasa, ikasi zuen euskara eragozpenez inguraturik Iruñeko Seminarioan, 1940. hamarkadan.

Euskaltzaletasunak etxean bertan eman zuen lehen fruitua sei ilobei euskara ikasteko gogoia eta laguntza eskainiz, gurasoek euskararik ez jakin arren. Hauek euskara ongi dakite, bat edo beste irakasle delarik.

Dakizuenez, *Euskerazaintza*-ren ildotik ibili zen beti, eta bere esku egon diren aldizkarietan batasunaren edo euskara batuaren arauetatik kanpo agertzen zen.

Ez zuen inoiz izkatatu alderki Jeltzalearen partaidetza.

1964ean Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen eta Iruñean batzarreak egiten zirelarik, gehienetan etorri ohi zen.

1990eko maiatzaren 6an hil zen Iruñeko eritetxean, igandearekin, eguerdiko ordu batetan.

Bere goratarrez argitaratutako aipamenetan, prestutasuna, printzipioen ardatz tinkoa eta defentsa sutsua, aho batez azpimarratu dira. Ezin ukatuak, noski, euskararen arloan errē dituen urteak eta eskergaitz egindako lan izugarria.

Goian bego Marcelino Garde euskaltzain urgazle ohia.

Jose M. Satrustegi

ZUZENKIZUNAK / FE DE ERRATAS

Jarraiko gutuna *Euskera* 1990, 1 253. orrialdean argitaratzekoa zen baina ez genuen publikatu.

Esta Carta debió publicarse en la Revista *Euskera* 1990, 1, pág. 253.

Gasteizen, 1989.ko urriaren 10ean

Pedro Ormaetxea Oar jauna
Caja de Ahorros Municipal de Bilbao /
Bilbo Aurrezki Kutxaren Irudi eta
Komunikaziorako Zuzendaria.

BILBO

Jaun agurgarria:

Alboan igortzen dizut Onomastika Batzordeak gure Iruñeko Ordezkaritzan egindako azken bilkuran agindu legez Alfonso Irigoyen euskaltzain eta batzordekideak, Bilbao Bizkaia Kutxa izenari buruz burutu duen erizpena.

Argitu behar da Euskaltzaindiak Bilbo forma onartu zuela hiri-izentzat (ikus, Euskal Herriko Udalen Izendegia, Bilbo, 1979) nahiz eta historia aldetik zaharagoa izan Bilbao toponimoa.

Besterik gabe, har ezazu gure agurrik zintzoena,

E. Knörr Borràs
Batzordeburua

**EUSKALTZAINDIAREN
AURKITEGIA**

EGOITZA / SEDE

EGOITZAKO BULEGOAK / OFICINAS CENTRALES

1. EGOITZA/SEDE

Elkano, 5-1
48011 BILBO
Telf. 94-415 81 55; Fax. 94-415 81 44
Arduraduna: Jose Luis Lizundia

2. AZKUE BIBLIOTEKA

Ribera, 6
48005 BILBO
Telf. 94-415 27 45; Fax. 94-415 00 51
Arduraduna: Jose Antonio Arana Martija

3. GORDAILUA/ALMACEN

Carretera Bilbo-Donostia errepidea z/g, 4,5 km.
Edificio SAGA eraikina. Planta 1. solairua
48004 ETXEBARRI (Bizkaia)
Telf. 94-440 62 58
Arduraduna: Rosa Mari Arza

ORDEZKARITZAK / DELEGACIONES

ARABA/ALAVA

San Antonio, 41
01005 VITORIA/GASTEIZ
Telf. 945-23 36 48; Fax: 945-23 39 40
Ordezkarria: Endrike Knörr

GIPUZKOA/GUIPUZKOA

Hernani, 15-behea
20004 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN
Telf. 943-42 80 50; Fax: 943-42 83 65
Ordezkarria: Juan Mari Lekuona

NAFARROA/NAVARRA

Conde Oliveto, 2-2
31002 IRUÑEA/PAMPLONA
Telf. 948-22 34 71; Fax: 948-21 07 13
Ordezkarria: Jose Mari Satrustegi

IPARRALDEA/PAYS BASQUE NORD

37 rue Pannecau
64100 BAIONA
Telf. 07/33-59 25 64 26
Ordezkarria: Pierre Charritton

EUSKALTZAINBURUGOA / CARGOS ACADEMICOS Y EJECUTIVOS

Euskaltzainburua/Presidente: Jean Haritschelhar

Buruordea/Vicepresidente: Juan Mari Lekuona

Idazkaria/Secretario: Jose Mari Satrustegi

Diruzaina/Tesorero: Jose Antonio Arana Martija

Iker Sailburua/Presidente Sección Investigación: Luis Villasante

Jagon Sailburua/Presidente Sección Tutelar: Endrike Knörr

Bibliotekaria/Bibliotecario: Pello Salaburu

Idazkariordea/Vicesecretario: Jose Luis Lizundia

Bibliotekariordea/Vicebibliotecario: Jose Antonio Arana Martija

Ekonomi Eragilea/Gestor Económico: Juan Jose Zearreta

Argitarapen Eragilea/Ejecutivo Publicaciones: Ricardo Badiola Uriarte

EUSKALTZAIN OSOAK / ACADEMICOS DE NUMERO

1. Patxi Altuna, E.U.T.G. Mundaiz, Apdo. 1359 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00.
2. Jose Antonio Arana Martija, Karmelo Etxegarai, 6, 48300 GERNIKA (Bizkaia), 94-415 27 45 (bulegoa).
3. Jose Migel Barandiaran, "Sara", 20211 ATAUN (Gipuzkoa), 943-88 12 52.
4. Pierre Charritton, 3 impasse Port Neuf, 64100 BAYONNE (France), 59 59 81 27.
5. Jean Luis Davant, École d'Agriculture du Pays Basque, rue de l'Ursuya, 64240 HASPARREN (France), 59 29 60 20 (eskola); 59 28 14 14 (Urrustoi).
6. Xabier Diharce "Iratzeder", Abbaye Notre Dame de Belloc, 64670 URT, 64240 HASPARREN (France), 59 29 65 55.
7. Eusebio Erkiaga, Rodríguez Arias, 31-4. ezk., 48011 BILBO, 94-444 22 33.
8. Jean Haritschelhar, "Elorrieta", 24 route de Lamigotte, 64600 ANGLET (France), 59 59 08 98 (rakustokia); 59 03 85 06 (etxea).
9. Alfonso Irigoien, Trenbideko torbidea, 2-5. B, 48013 BILBO, 94-442 27 70.
10. Endrike Knörr, Mateo Múgica, 8-2. C, 01009 VITORIA/GASTEIZ, 945-22 38 03 (etxea); 945-23 36 48 (Ordezkaritza).
11. Federico Krutwig, Berastegi, 1-2. ezk., 48001 BILBO, 94-423 78 87.
12. Antonio Maria Labayen, San Francisco, 35-pral., 20400 TOLOSA (Gipuzkoa), 943-65 10 82.
13. Emile Larre, Curé, Irissarry, 64780 OSSES (France), 59 37 60 67.
14. Juan Mari Lekuona, Seminario Diocesano, Paseo Heriz, 82, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 39 11; 943-42 80 50 (Ordezkaritza).
15. Francisco Ondarra, Colegio de PP. Capuchinos, 31795 LEKAROS (Baztan) (Nafarroa), 948-58 00 00.
16. Txomin Peillen, Ibarburu, Sainte Engrace, 64560 LICQ-ATHEREY (France), 59 28 62 44; Faculté des Lettres de Pau, Avenue Poplawski, 64000 PAU (France), 59 92 32 41.
17. Pello Salaburu, Sarriena, 153, 48940 LEIOA (Bizkaia), 94-464 21 24.
18. Juan San Martin, Dato, 20-3., 01005 VITORIA/GASTEIZ, 945-13 51 18 (bulegoa); 945-23 08 07 (etxea).

19. Ibon Sarasola, Paseo Duque de Mandas, 37-1., 20012 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 33 40.
20. Jose Mari Satrustegi, 31810 URDIAIN (Nafarroa), 948-56 29 06 (etxea); 948-22 34 71 (Ordezkaritza).
21. Luis Villasante, Arantzazuko Santutegia, 20560 OÑATI (Gipuzkoa), 943-78 09 51.
22. Patxi Zabaleta, Amaia, 2-C-1, 31002 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 71 39 (etxea); 948-22 84 71 (bulegoa).
23. Antonio Zavala, PP. Jesuitas, 31411 XABIER (Nafarroa), 948-88 40 00.

EUSKALTZAIN OHOREZKOAK / ACADEMICOS DE HONOR

1. Jacques Allières, 25 route d'Espagne, "L'Orangerie", 31300 TOULOUSE (France), 61 40 15 10.
2. Julio Caro Baroja, "Itzea", Alzate auzoa, 31780 BERA (Nafarroa), 948-63 00 20; Alfonso XII, 50-7., 28014 MADRID, 91-420 22 61.
3. Jon Bilbao, "Osabene", Torrebarria, 5, 48990 GETXO (Bizkaia), 94-460 42 83.
4. Iñaki Eizmendi "Basarri", Ntra. Sra. del Pilar, 10, 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-84 15 37.
5. Justo Garate, Mitre, 574-4. A. Dpto. 1, 5500 MENDOZA (Argentina), 29 36 72.
6. Nils M. Holmer, Freninge 22:22, S-27033 VOLLSJÖ (Suedia).
7. Jean Pierre Iratchet, Notre Dame de Buglose par DAX, 40 (France).
8. Gerardo López de Gereñu, San Vicente de Paul, 8, 01001 VITORIA/GAS-TEIZ, 945-25 46 14.
9. André Martinet, 16 rue Pierre-Bonnard, 92260 FONTENAY-AUX-ROSES (France), 46 61 12 04.
10. Santiago Onaindia, PP. Carmelitas, Larrea, 48340 ZORNOTZA (Bizkaia), 94-673 00 88.
11. Jorge de Riezu, PP. Capuchinos, Errotazar, 42, 31014 IRUÑEA/PAMPLONA.
12. Terence Harrison Wilbur, Department of Germanic Languages, University of California, 90024 LOS ANGELES (USA).
13. Pedro de Yrizar, Lagasca, 54, 28001 MADRID, 91-276 63 93.

EUSKALTZAIN URGAZLEAK ACADEMICOS CORRESPONDIENTES

Jesus Acha, Avda. Sancho el Fuerte, 96, "Irrintzi", 31001 IRUÑEA/PAMPLO-
NA, 948-25 70 21.

M.ª Dolores Agirre, Urbietta, 5-2., 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-42 43 03.

Eugenio Agirretxe, Zamalbide auzoa, Eliza, 20100 ERREENTERIA (Gipuzkoa),
943-51 04 42.

Lino Akesolo, PP. Carmelitas, Carmelo, 10, 48004 BEGOÑA-BILBO, 94-412 43 43.

Gexan Alfaro, Librairie Zabal, 52 rue Pannecau, 64100 BAYONNE (France),
59 59 43 90.

Jose Luis Alvarez Enparanza "Tixillardegi", 125 Postakutxa, 20150 BILLABONA
(Gipuzkoa), 943-69 21 87; 943-46 68 22 (Zorroaga).

Xabier Amuriza, Andikoa auzunea, 48240 BERRIZ (Bizkaia).

Pierre Andiazabal, Grand Séminaire, Avenue Darrigrand, 64100 BAYONNE (Fran-
ce), 59 63 33 40.

Marcelino Andrinua, Abadetxea, 48212 MAÑARIA (Bizkaia), 94-682 40 04.

Juan Apezetxea, Avda. de Guipúzcoa, 5, "Villa Antonia", 31012 IRUÑEA/PAM-
PLONA, 948-11 21 31.

Jose Mari Aranalde, San Inazio auzunea, 9-1. D, 20400 IBARRA (Gipuzkoa),
943-21 60 44.

Xabier Aranburu, Miracruz, 28-A-4. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-27 97 04.

Xipri Arbelbide, 14 rue Salie, 64100 BAYONNE (France), 59 59 31 14.

Adoldo Arejita, Labairu, 28-pral. ezk., 48010 BILBO, 94-432 72 51.

Josu Arenaza, Gran Vía, 82-2. ezk., 48011 BILBO, 94-441 41 81.

Jose Antonio Arkotxa, Sorgintxulo, 2-12. C, 20100 ERREENTERIA (Gipuzkoa),
943-21 60 44.

Begoña Arregi, Pio Baroja, 8-4. C, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-21 62 06.

Pakita Arregi, Matia, 58-3., 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 25 32.

Mikel Atxaga, DEIA, Carlos I, 3-behea, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 24 88.

Miren Azkarate, Sancho el Sabio, 26-6. D, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 75 85.

Jose Mari Azpiroz, Dermitaleria, 3-1. esk., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA.

Jose Azurmendi, Ategorrieta hiribidea, 23-2., 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 73 46.

* * *

Ricardo Badiola Uriarte, Errotalde, 17 J, 48990 GETXO (Bizkaia), 94-460 05 11 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Gaizka Barandiaran, San Inazio Ikastetxea, 3059 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 95 00.

Federico de Barrenengoa, Plaza Plácido Careaga, 12-5. ezk., 48014 BILBO, 94-475 38 19.

Iñaki Barriola, "Isturin", Paseo Ayete, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 16 73.

Serafin Basauri, Txirio kale, 1-3., 20600 EIBAR (Gipuzkoa), 943-11 35 90.

Jose Basterretxea, Sangüesa, 13-1. ezk., 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-23 66 96.

Alessandro Baussani, Facoltà di Lettere e Filosofia, Università degli Studi di Roma, 000100 ROMA.

Isidro Baztarrika, PP. Benedictinos (Santuario), 01193 ESTIBALIZ (Araba), 945-28 37 65.

Iñaki Beobide, Narrica, 31-3., 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 09 82.

Julene Berrojalbiz, Rodriguez Arias, 29-3. ezk., 48011 BILBO, 94-443 79 43.

Pedro Berrondo, Gral. Lersundi, 6 ent.-ezk., 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 18 57.

Antonio Berrueta, Pio XII, 16-6. B, 01004 VITORIA/GASTEIZ, 945-25 12 84.

Milagros Bidegain, Sancho-enea, 9, 20100 ERRENTERIA (Gipuzkoa).

Antonio Bilbao, 28 Postakutxa, 48908 SANTURTZI (Bizkaia).

Felix Bilbao, PP. Franciscanos, 48393 FORUA (Bizkaia), 94-625 20 01.

* * *

Joseph Camino, Evêché, 64100 BAYONNE (France), 59 63 33 40.

Junes Casenave-Harigile, Apez etxia, Presbytère, ALCAY, 64470 TARDETS-SORHOLUS (France), 59 28 54 66.

Jorge Cortés Izal, Monasterio Velate, 5-7., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-25 57 59.

Jean PierreCurutchet, 647800 HELETTE (France), 59 37 61 04.

* * *

Pierre Diez de Ulzurrun, San Anton, 43, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 21 22.

Jean Baptiste Dirassar, Lotissement Arrantzaleak, CIBOURE, 64500 SAINT-JEAN-DE-LUZ (France), 59 26 05 95.

Pierre Duny Pêtre, Maison Héguitoa, 4 chemin d'Olhonce, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT (France), 59 37 04 91.

* * *

Kepa Enbeita, Auzo-lana, S.A., 01449 ABORNICANO (Urkabustaiz) (Araba), 945-43 00 32.

Karmele Esnal, Zabaleta, 50-7. D, 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 09 15.

Bernardo Estornes, Secundino Esnaola, 13-3. ezk., 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Eñaut Etchamendy, Professeur Agronome, Saint-Palais, 64120 BEYRIE-SUR-JOYEUSE (France), 59 65 80 95.

Jean Baptiste Etcharren, Chemin Kurutxamendi, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT (France), 59 37 31 99.

P. Etchandi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64670 URT, 64240 HASPARREN (France), 59 29 65 55.

Jacques Etcheverry, 2 Allées Bouflers, 64100 BAYONNE (France).

Jose Mari Etxaburu, "Villa Ongi-Etorri", Amute auzoa, 20280 HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-64 30 02.

Yon Etxaide, Paseo de Colón, 33-4. ezk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 78 18.

Ana Mari Etxaide, Trav. Bayona, 1-2. G, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 08 80.

Juan Angel Etxebarria, Carlos Gangoiti, 5-1. ezk., 48300 GERNIKA (Bizkaia), 94-625 49 52 (etxea); 94-625 05 89 (eskola).

Jose Mari Etxebarria, E.U.T.G.-Mundaiz, 1359 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00; 943-65 30 09 (komentua).

Peter Etxebarria, 491 Court, 89501 RENO, NEVADA (USA).

Carmelo Etxenagusia, Monasterio del Refugio, Zabalbide, 104, 48006 BILBO, 94-411 99 99 (Apezpikutegia).

Eustasio Etxezarreta, Urdaneta, 10, 579 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SANEBASTIAN, 943-46 53 26.

* * *

Patrik Farell (Darragh), 41 Nutley Lane, DUBLIN (Irlanda), 69 26 41.

Jaxinto Fernandez Setien, Orkolaga, 12-3., 20120 HERNANI (Gipuzkoa).

* * *

Bitoriano Gandiaga, PP. Franciscanos, Arantzazuko Santutegia, 20560 OÑATI (Gipuzkoa), 943-78 13 02.

Jose Garmendia, San Telmo, 84 Postakutxa, 41080 SEVILLA.

Juan Garmendia Larrañaga, Mayor, 1, 20440 TOLOSA (Gipuzkoa), 943-67 09 19.

Salvador Garmendia, Mugika-enea, 20270 ANOETA (Gipuzkoa), 943-65 25 39.

Xabier Gereño, Agirre Lehendakaria, 18-3. esk., 48104 BILBO, 94-475 52 63.

Paul Gilsou, Abbé, Paroisse du Gros-Caillou, PARIS-7.

Patxi Goenaga, Abendaño, 21-4. C. 01008 VITORIA/GASTEIZ, 945-24 67 71.

Manex Goienetxe, Chikitoys, Route d'Aritzague, 64600 ANGLET (France), 59 42 39 33.

Juan Luis Goikoetxea, Médico Municipal Pedro Cortés, 3-9. A, 48006 BILBO, 94-427 70 09; 94-453 36 42 (Derio).

Bernard Goity, Evêche, rue des Gouverneurs, 64100 BAYONNE (France).

* * *

Marcelin Hegiaphal, Pastoralier Cheraute par, 64130 MAULEON (France), 59 28 17 86.

* * *

Mariano Iceta, 31700 ELIZONDO (Baztan) (Nafarroa), 948-58 07 55.

Roger Idiart, Curè de Sauguis-Saint Etienne, 64470 TARDETS-SORHOLUS (France), 59 28 51 65.

Arantza Idiazabal, Tolarieta, 6-1. esk., 20180 OIARTZUN (Gipuzkoa).

Joseba Intxausti, Avda. Ategorrieta, 23-2., 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 17 13.

Andres Iñigo, Sangüesa, 1-3., 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-24 74 74.

Jose Angel Irigaray, Aldamar, 9-1. esk., 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 64 89.

Jose Mari Iriondo, Nafarroa 11, Eguzki-lore, 2-3.B, 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-83 43 51.

Michel Itçaina, Secrétaire de Mairie, 64250 CAMBO (France), 59 29 72 55; 59 29 75 30.

Fermin Ixurko, 31878 ALDAZ (Nafarroa), 948-50 42 82.

* * *

Jose Maria Jimeno Jurio, Monasterio de Usun, 4-2. C esk., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 05 72.

* * *

Ramuntxo Kanblong, Route des Pins, 64600 ANGLET (France), 59 03 83 69.

Jaime Kerexeta, Presbítero, San Roque, 24, 48230 ELORRIO (Bizkaia), 94-682 00 12.

Xabier Kintana, Haritzezkieta etxea. Askorbeko-Ugarte Bidea, 3. Goierri-Martiartu 48950 ERANDIO (Bizkaia), 94-464 88 00, luzapena 20 80.

Jon Kortazar, Elorriaga, 8-3., 48100 MUNGIA (Bizkaia), 94-674 29 02.

* * *

Daniel Landart, "Villa Heleta", 64100 MOUGUERRE (France), 59 31 54 57; 59 03 11.

Jose Mari Larrarte, Nieves Cano, 55, 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-23 24 70.

Mikel Lasa, San Vicente, 5-4., 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 54 48 (etxea); 943-42 90 99 (lan.).

Jose Manuel Lasarte, Presbítero, 31840 UHARTE-ARAKIL (Nafarroa), 948-47 40 08.

M.ª Pilar Lasarte, Portuene, 10-3. ezk., 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 50 15; 943-42 80 50 (bulegoa).

Imanol Laspiur, Aldatze, 3-2. ezk., 20600 EIBAR (Gipuzkoa), 943-11 32 88.

Gabriel Lertxundi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64670 URT, 64240 HASPARREN (France), 59 29 65 55.

Angel Lertxundi, Villa Teresita, z/g, 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-83 05 91.

Juan Antonio Letamendia, Gabriel Aresti torrea, 3, 20280 HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-64 35 14.

Xabier Lete, Plaza San Juan, 20, 20130 URNIETA (Gipuzkoa), 943-55 18 49.

Jose Luis Lizundia, Bruno Mauricio Zabala, 22-2. F, 48200 DURANGO (Bizkaia), 94-681 41 09 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Jose Antonio Loidi, Farmacia, Paseo de Colón, 93, 20300 IRUN (Gipuzkoa), 943-61 26 78.

* * *

Peli Martin Latorre, Manuel Iradier, 9-4. ezk., 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-23 29 59.

Xabier Mendiguren, Doctor Delgado, 8-4. C, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 29 51.

Fernando Mendizabal, Camino Zarategi, 18-2. B, Intxaurren, 20015 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Marie Jeanne Minaberry, Journaliste, 64480 USTARITZ (France).

Luis Mari Mujika, Zabaleta, 49-4. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 36 37.

Jose Antonio Mujika, Plaza del Cedro, 3-9. esk., Bidebieta 1, 20016 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-39 25 28.

Abel Muniategi, Bizkaiburu, 12-6. A, 48370 BERMEO (Bizkaia), 94-416 40 22 (bulegoa).

* * *

Jesus Oleaga, Elcano, 18 ent.esk., 48008 BILBO, 94-443 69 57.

Ignacio Omaechebarria, Franciscanos, Paseo Zorrilla, 27, 47007 VALLADOLID, 983-23 30 26.

Josu Oregi, Paseo Urdangarin, 20570 BERGARA (Gipuzkoa), 943-76 15 61.

Karlos Otegi, Aresti, 3-2. D, 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-83 46 92.

Beñat Oyhartzabal, Bordaberria, 1 rue de Hondritz de Haut, 64600 ANGLET (France), 59 52 10 47.

* * *

Pedro Pujana, Virgen de Begoña, 41, 48006 BILBO, 94-412 69 27.

* * *

Jose Antonio Retolaza, Orueta, 1-3., 48009 BILBO, 94-423 45 73.

Rudolf de Rijk, Newtonstraat, 69, II, 1098 HA, AMSTERDAM (Holanda), 20 93 56 50.

Karmele Rotaetxe, Plaza Bombero Echaniz, 4-6. ezk., 48010 BILBO, 94-431 40 33.

Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu, Adriano VI, 22-7. ezk., 01008 VITORIA/ GASTEIZ.

* * *

Andoni Sagarna, Eguzki-etxea, Kale Zahar auzunea, 20170 USURBIL (Gipuzkoa), 943-36 53 73.

Ramon Saizarbitoria, Peña y Goñi, 1-6. ezk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 79 90.

Pedro Sancristóbal, Diputación General de Aragón, Dirección General de Acción Cultural, Edificio Picneatelli, P.º M. Agustín, s/n. 50004 ZARAGOZA, 976-43 95 00/extensión 2210 luzapena.

Jose Mari Sanchez Carrion, Udaletzeko Plaza, 1-6., 31001 IRUÑEA/PAMPLONA.

Carlos Santamaria, Buen Pastor, 13, 20005 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-41 52 97.

* * *

Jose Ignacio Tellechea, Usandizaga, 27-5. ezk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 00 62.

Francisco Tirapu, Plaza San José, 4, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 79 19.

Juan Mari Torrealdai, Tolosa hiribidea, 103-1. C, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 80 92.

* * *

Martin Ugalde, Almirante Juan Allondo, Villa Carolina, A-4. esk., 20280 HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-64 15 05.

Patxi Uribarren, Carmelo de Begoña, 10, 48004 BILBO, 94-412 43 43.

Ignacio Urquijo, Munibe, 48270 MARKINA (Bizkaia), 94-686 60 31.

Arantza Urretabizkaia, Avda. Madrid, 8-9.A., 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 87 56.

Tomas Uthurry, Professeur, Grand Séminaire, Avenue Jean Darrigrand, 64100 BAYONNE (France), 59 63 33 40.

* * *

Jose Mari Velez de Mendizabal, Naparroa etorbidea, 9-3., 20500 ARRASATE (Gipuzkoa), 943-79 36 82 (etxea); 943-79 00 55 (bulegoa).

Xarles Videgain, Solakia, 7 avenue de Près, 64100 BAYONNE (France), 59 55 14 46 (etxea); 59 63 66 29 (bulegoa).

* * *

Mikel Zalbide, Carlos I, 13-9. C, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 54 62.

Gabriel Zapiain, Padre Larroca, 7, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Anbrosi Zatarain, Zubieta, 40-2., 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 12 36.

Juan Jose Zearreta, Andrandi auzunea, 7-3., 48340 ZORNOTZA (Bizkaia), 94-673 15 20 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Agustin Zubikarai, Sabin Arana, 4-4., 48700 ONDARROA (Bizkaia), 94-683 02 87.

Jose Miguel Zumalabe, Urbietta, 56-1., 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-45 95 97.

AURKIBIDEA 1990

ALBERDI, Antonio: Gregorio Arrueren heriotzeko mendeurrena . . .	291-292
ALTUNA, Patxi:	
– Jose Maria Estefania Zabala (1889-1942)	75-98
– Aita Patxi Etxeberria (1900-1989)	471-476
ARANA MARTIJA, Jose Antonio:	
– Euskaltzaindiko aulkien historiaz hurbiltze bat	15-35
– Truebaren mendeurrena	69-74
– Gregorio Arrue, Mazoren lehen itzultzailea	323-326
– J. Leizarraga <i>Testamentu Berria, Kalendrer</i> a, <i>ABC</i> liburukien faksimilezko berrargitarapenaren aurkezpena	465-468
ARDANTZA, Jose Antonio: Euskaltzaindiak Herri Aginteekin egindako Hitzarmena	59-64
COLIN, Aladino:	
– Euskaltzaindiak Herri Aginteekin egindako Hitzarmena	55-58
– Jose Agerre eta Migel Jabier Urmenetaren omenez	101-102
CHARRITTON, Piarres: ohar bat edo beste euskal literaturaren inguruan	127-136
DAVANT, Jean Louis: sonetoaz bi argibide	137-148
DIHARCE, Xabier: oroitzapen purruxken purruxkak	329-336
ERKIAGA, Eusebio: Euskaltzaindiaren hasieratik urgazle izan zaren mendeurrena: Migel Arruza Egia (1890-1966)	275-280
ETXANIZ, Maite: Gregorio Arrueren <i>Santa Jenobebaz</i> beste zerbait	313-322
Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca	
Euskaltzaindiaren Batzar Agiriak:	
– 1989-VII, IX, X, XI, XII	203-224
– 1990-I, II, III, IV, V, VI	427-456
– Autodeterminazioaz adierazpena/ Declaración sobre la Autodeterminación	442-443
Euskaltzaindiaren aurkitegia:	
– Egoitza/Sede	497
– Azkue Biblioteka	497

– Gordailua/Almacén	497
– Ordezkaritzak/Delegaciones	499
– Euskaltzainburugoa/Cargos académicos y ejecutivos	501
– Euskaltzain osoak/Académicos de número	503-504
– Euskaltzain ohorezkoak/Académicos de honor	505
– Euskaltzain urgazleak/Académicos correspondientes	507-514
GALDOS, Eli: Euskaltzaindiak Herri Aginteekin egindako Hitzarmena ..	45-46
GARCIA DE LOS SALMONES, Julio: euskaraz potentzialitatea adierazteko bi bideen arteko erabilerari buruzko azterketa konparatiboa ..	171-200
GESALAGA, Jose Antonio: aitona Zaharra	459-460
GONZALEZ, Jose Antonio: Sierra Cantabria-Sierra Toloño	163-166
HAASE, Martin: erdal hitzen mailegatzea Iparraldeko euskaraz	405-416
HARITSCHELHAR, Jean:	
– Jose Antonio Arana Martija Euskaltzaindian sartzea	13-14
– Euskaltzaindiak Herri Aginteekin egindako Hitzarmena	47-50
– Antonio de Trueba eta Jose Maria Estefaniaren omenez	67-68
– Jose Agerre eta Migel Jabier Urmenetaren omenez	103-104
– <i>Euskaleriaren Yakintza</i> 3. argitarapenaren aurkezpena	237-238
– Novia de Salcedo, Migel Arruza eta Gabriel Manterolaren mendeurrenak	273-274
– Gregorio Arrueren mendeurrenean	293-296
IRIGOIEN, Alfonso:	
– Federico Krutwig “Homero 1989” sariaren irabazle Grezian ...	251-252
– Bilbao toponimoaz eritzi emaitea	253-254
ITURRIA, Karmelo: Gregorio Arrueren biografia	297-312
KAZABON, Antton: esnatzerakoan	463-464
KNÖRR, Endrike: <i>Bilbo</i> izena dela eta	493-494
LARRE, Emile: Jean Hiriart-Urruty (1927-1990)	477-482
LIZUNDIA, Jose Luis: 1990.urterako Euskaltzaindiaren egutegia ...	249-250
MOLÈRES, Pierre: Jean Hiriart-Urruty euskaltzainaren hiletak	483-488
MORVAN, Michel: la question du prefixe nomino-participial <i>m-</i> en Kartvele et en Basque	167-170
MURUA, Imanol: Euskaltzaindiak Herri Aginteekin egindako Hitzarmena	51-54
OCHOA, Conchita: Aguerre y el vascuence	115-118
OROZ ARIZKUREN, Patxi: temas prerromanos en la Península Ibérica	227-230
OSA, Eusebio: tonu-multzook gramatikan	151-162

PEILLEN, Txomin:	
– Aita Junes Casenave Harigileren hiztegia	231-234
– Gaskoniako Okzitanoarengandikako maileguak euskaraz	417-424
SAN MARTIN, Juan:	
– Platon euskaratua, Zaitegiren eskutik	245-248
– Juan Garmendia Kortadi (1898-1989)	257-258
– D. Gabriel Manterola, mendeurreneko oroitza	
– Botanika Lexikoa Eibarren eta Toribio Etxebarriaren <i>Lexicon</i> lanari gehigarriak	337-366
SATRUSTEGI, Jose Maria:	
– Migel Jabier Urmenetaren omenez	119-124
– <i>Euskaleriaren Yakintza</i> berrargitaratuaren aurkezpena	239-244
– Marcelino Garde, Erriberako euskalduna	489-492
URIBEETXEBARRIA, Tomas:	
– Jose Antonio Arana Martija Euskaltzaindian sartzea	41-42
– Novia de Salcedo, Migel Arruza eta Gabriel Manterolaren mendeurrenak ospatuz	271-272
VIDEGAIN, Xarles: tripot, lehatxun, ez adiorik Euskal Atlasaren informatizatzeko bidean epantxu zenbait	
	367-404
VILLASANTE, Luis: Jose Antonio Arana Martijaren sarrera-hitzaldiari erantzuna	
	35-40
ZABALA, Xanti: gogoetak	461-462
ZABALETA, Patxi: Jose Agerreren omenez	105-114
ZUZAETA, Juan Luis: Jose Antonio Arana Martija Euskaltzaindian sartzea	
	11-12

